

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЯ

на тема

*„Нов модел на социално-осигурителната система в
България – проблеми и перспективи“*

Александър Тодоров

Докторант по „Икономика и
управление на публичния сектор“

Научен ръководител:

доц. д-р Александър Николов

СОФИЯ

2013

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор.....	6
Увод.....	8
Използвани термини и съкращения	28
1. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ СИСТЕМИ И НЯКОИ СЪВРЕМЕННИ ОСИГУРИТЕЛНИ СИСТЕМИ ПО СВЕТА.....	29
1.01. Възникване на социалните системи	29
1.02. Основни принципи на социалното осигуряване.....	33
1.03. Методи на социалното осигуряване.....	35
1.04. Функции на социалното осигуряване	36
1.05. Изисквания към социално-осигурителната система	37
1.06. Особенности на социално-осигурителните системи по света.....	37
1.06.01. Изисквания за пенсиониране за възраст.....	37
1.06.02. Ранно пенсиониране и отлагане на пенсионирането	38
1.06.03. Формула за изчисляване на размера на пенсията	39
1.06.04. Пенсии за инвалидност	41
1.06.05. Наследствени пенсии	41
1.06.06. Финансиране на пенсионната система.....	42
1.06.07. Данък върху пенсиите	42
1.06.08. Осигуровки върху пенсиите.....	43
1.06.09. Актуализация и изплащане на пенсиите	44
1.06.10. Обезщетение при майчинство и раждане на дете.....	44
1.06.11. Период за получаване на обезщетение при майчинство и раждане на дете	45
1.06.12. Финансиране на обезщетенията за майчинство и раждане на дете.....	46
1.06.13. Обезщетение за общо заболяване	46
1.06.14. Обезщетение за безработица.....	46
1.06.15. Период за получаване на обезщетение за безработица	47
1.06.16. Финансиране на обезщетенията за безработица.....	48
1.07. Пенсионната система в България през 2012 г., след промените от 2010-2011 г.	48
1.07.01. Пенсии за осигурителен стаж и възраст	49
1.07.02. Пенсии за инвалидност	52
1.07.03. Наследствени пенсии	54
1.07.04. Пенсии за военна инвалидност.....	55
1.07.05. Пенсии за гражданска инвалидност	55

1.07.06. Социална пенсия за старост.....	56
1.08. Дефекти на модела на „осигурителния стаж“ по отношение на натрупването му и изчисляването на пенсията в зависимост от стажа	56
1.08.01. Как е възможно да се работи допълнително, а да се получава по-ниска пенсия ..	62
1.08.02. Как е възможно без реално да се работи повече, и без да се плащат повече осигуровки, да се получава по-голяма пенсия	63
1.09. Отново пенсионна реформа в България.....	64
1.09.01. Общи постановки.....	64
1.09.02. От къде идват парите за пенсии.....	65
1.09.03. Начални позиции	66
1.09.04. Възможности.....	67
1.09.05. Има ли нужда от реформа изобщо?	69
1.09.06. Какво означава нулев естествен прираст за пенсионната система	70
1.09.07. 40 години кариера.....	72
1.09.08. Демографски проблеми.....	73
1.09.09. 67 и повече години пенсионна възраст.....	74
1.09.10. Изходни позиции преди реформата.....	75
1.09.11. Има ли други варианти?.....	76
1.09.12. Справедливост на пенсионната система	77
2. МОДЕЛ НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ПРИНОС.....	79
2.01. Принципи на модела на осигурителния принос.....	79
2.02. Отпадане на тавана на пенсиите и максималния осигурителен доход.....	80
2.02.01. Тавана на осигурителния доход като схема за избягване на данъчното облагане. 82	
2.03. Изчисляване на размера на пенсията.....	83
2.04. Колко да бъде бюджета за пенсии?.....	84
2.05. Минимални пенсии и размер на пенсиите	85
2.06. Ощетени от пенсионната система на осигурителния принос.....	90
2.07. Частните пенсионни фондове	94
2.07.01. Частните пенсионни фондове по модела на осигурителния принос	95
2.07.02. Защо е необходимо преустановяването на дейността на задължителните частни пенсионни фондове.....	97
2.07.03. Задължителните частни пенсионни фондове - икономически необосновани и теоретично невъзможни.....	104
2.07.04. Пенсионния модел в Чили срещу Модела на осигурителния принос.....	108

2.07.05. Задължителните частни пенсионни фондове - опасни за националната сигурност	115
2.07.06. Пенсионната реформа в Унгария от 2010 г.	116
2.08. Моделът на осигурителния принос – най-добрата осигурителна система	118
2.09. Млади пенсионери.....	120
2.10. Инфлацията	122
2.11. Какво предвижда пенсионната система за лицата, за които не може да се определи с точност приноса им	122
2.12. Хората, които не доживеят пенсионна възраст и техните семейства.....	124
2.13. (Минимален осигурителен стаж)	125
2.14. Специални правила за майките.....	125
2.15. Минимален осигурителен принос за пенсиониране	126
2.16. Мобилност на пенсиите за временно работещи в България	127
2.17. Пенсии за инвалидност	128
2.18. Индексиране на пенсиите.....	128
2.19. Дефицит.....	129
2.20. Преход към новия пенсионен модел	131
3. ПРАКТИЧЕСКА РЕАЛИЗАЦИЯ НА МОДЕЛА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ПРИНОС В БЪЛГАРИЯ	132
3.01. Осигурителен принос	132
3.01.01. Осигурителен принос за всички лица	132
3.01.02. Осигурителен принос по право за майките	134
3.01.03. Закупване на осигурителен принос при навършване на пенсионна възраст	135
3.01.04. Закупване на осигурителен принос при желание за по-ранно пенсиониране от възрастта регламентирана по закон	135
3.01.05. Ограничения за придобиване на осигурителен принос	136
3.02. Осигурени лица.....	136
3.03. Разпределение на осигурителната тежест между работодател и служител	137
3.04. Сравнение при обезщетенията между модела на осигурителния стаж и модела на осигурителния принос.....	139
3.04.01. Обезщетения при временна неработоспособност и трудоустрояване	140
3.04.02. Обезщетения при бременност и раждане	141
3.04.03. Обезщетения за безработица.....	144
3.05. Сравнение за начина и размера на пенсиите, които се отпускат по модела на осигурителния стаж и по модела на осигурителния принос.....	147
3.05.01. Пенсии за осигурителен принос и възраст.....	147

3.05.02. Пенсии за осигурителен стаж и възраст срещу Пенсии за осигурителен принос и възраст	148
3.05.03. Прогнози за ефекта от въвеждането на модела на осигурителния принос върху размера на пенсиите за осигурителен принос и възраст по групи, както и върху разходите на държавното обществено осигуряване.....	153
3.05.04. Ранно пенсиониране	160
3.05.05. Ранното пенсиониране като вид инвестиция	161
3.05.06. Придобиване на право на пенсия от служители, работещи в „силовите министерства“ и при първа и втора категория труд.....	162
3.05.07. Размер на пенсията	164
3.05.08. Пенсии за инвалидност поради общо заболяване.....	165
3.05.09. Наследствени пенсии	168
3.05.10. Други пенсии, несвързани с трудова дейност	170
3.06. Ограничения за получаването на повече от една пенсия.....	170
3.07. Пенсионна възраст	171
3.08. Структура на разходната част на бюджета на фонд „Пенсии“ по модела на осигурителния принос.....	173
3.09. Размери на социалните осигуровки по модела на осигурителния принос	173
3.10. Самоосигуряващите се лица.....	174
3.11. Как осигурителната система по модела на осигурителния принос ще се саморегулира	174
3.12. Личната отговорност на всеки към осигурителната система	176
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	178
ПРИНОСИ НА РАЗРАБОТКАТА	181
Списък на таблиците в дисертацията	182
Публикации и статии свързани с темата на дисертацията	183
Използвана литература и източници на информация	184

Предговор

Развитието на обществената система в България през 90-те години е белязано от съществени диспропорции и принципни несъответствия с изграждането на модерните социално-осигурителни системи. България наследява осигурителна система създадена да работи при държавно планирано стопанство, но която трудно би могла да функционира добре при една нова среда, при която интересите на отделната икономическа единица може и да не съвпадат с интересите на всички останали.

В края на 20 век България провежда крайно непопулярна реформа на системата за социално осигуряване, която обаче е само началото на непрекъснатите реформи в тази сфера от началото на 21-ви век, чиито добри намерения и евентуални очаквани резултати, биха могли да бъдат поставени под множество въпросителни. Приетия и влязъл в сила от 1 януари 2000 г. Кодекс за задължително обществено осигуряване, понастоящем Кодекс за социално осигуряване, за периода от началото на 2000 г. до края на 2012 г. претърпява 87 поправки, което прави по близо 7 изменения на година. За толкова важна материя като осигурителното законодателство това говори за крайна нестабилност на системата и наличие на постоянни реформи върху реформите, липса на консенсус на политическо ниво каква трябва да бъде визията на системата за социално осигуряване в България, в резултат на което партията, която е на власт „дръпва килимчето към себе си“ с цел получаването на краткосрочни политически дивиденди. При следващия мандат новите управляващи правят същото, като това се повтаря при всяка смяна на властта. Но немалко примери могат да се дадат и за направените крайно непопулярни промени в правилата на играта, които биха могли да се приемат за политическо самоубийство. Неутралния наблюдател в тези случаи би могъл да си зададе въпроса как е възможно да се допуснат толкова груби грешки от политическа гледна точка. И тогава се появява съмнението дали тези представяни за „болезнени“ и „неизбежни“ реформи, които обаче ще водят към „по-светло бъдеще“ всъщност са проведени от управленци с безкористни намерения, или точно обратното – политическото самоубийство не е толкова важно за тях, тъй като ще са постигнали целите си, подплатени с получаването на някаква лична изгода. Докато големите губещи както обикновено са данъкоплатците.

Настоящата дисертация разглежда актуални и въпреки непрекъснатите реформи все още нерешени проблеми на социално-осигурителната система в България, като най-голямо внимание е обърнато на пенсионното осигуряване. Пенсионната система е в центъра на анализа на докторската дисертация по много причини, като някои от тях са следните:

Първата причина произтича от това, че пенсионната система е свързана с най-голям брой потребители на осигурителни услуги по едно и също време, и поради това изисква управлението на най-голямата част от бюджета на социално-осигурителната система. На второ място е влиянието на конкретно-историческите особености на

реформата на пенсионната система, която започна да функционира през последното десетилетие чрез един първоначален модел за стратегическа промяна, който в последствие беше многократно изменен. Динамиката на промените в една толкова голяма социална система нарушава принципа на устойчивост със социалната среда, както и принципа на спазване на актюерските стратегически прогнози, които изискват определен консервативен подход в управлението. Трета, важна причина за акцентиране върху проблемите в пенсионната система е прякото отражение върху нея на кризисните промени в демографската характеристика на обществото. Четвърта по ред, но не по важност причина е дълбоката икономическа трансформация от „планова“ към „пазарна“ икономика, която е основен фактор за финансова стабилност на приходите към бюджета на осигурителната система. Изброяването на няколко основни причини за основния интерес към проблемите на пенсионната система няма да ограничи възможността да се развият в дълбочина и редица производни на тези с още по конкретно съдържание социални фактори променящи характеристиките на пенсионната система.

В дисертацията ще бъдат разгледани и проблемите на останалите основни части на системата за социално осигуряване, а именно: социалното осигуряване при безработица, при общо заболяване, майчинство и инвалидност.

Разглеждането на проблемите обаче само по себе си не би имало голям смисъл ако не бъде предложено и някакво решение за тях. Именно това е направено в настоящата дисертация с предложение за теоретичен модел на нова система, запазваща всички добри качества на настоящата, но и по мое мнение стремяща се към по-голяма стабилност от гледна точка социалния мир, както и от чисто фискална гледна точка.

Увод

Ролята на настоящият „увод“ е да представи усилията да се преведе основния социален проблем на осигурителните отношения в изследователски проблем на една дисертация с точни предметни и методически възможности за решение. Прехода от социалния към научния проблем предполага изясняване на цялостния изследователски алгоритъм. Научният алгоритъм изисква да се обособи тематично проблема, да се дефинират научните предпоставки за неговото решаване, да се определят ясно, целите, обекта, предмета, докторската теза, конкретните хипотези и задачи на изследването.

Темата на настоящата дисертация е избрана в резултат от непрекъснатите реформи на пенсионната система в България през последните години, които така и не могат да решат проблемите на системата, а може би дори ги задълбочават. Очевидно нещо в тази система концептуално не е наред и по мое мнение сега действащата система, наричана в дисертацията „модел на осигурителния стаж“ е морално остаряла и трябва да бъде заменена от нов модел, стъпващ не върху това колко години дадения индивид се е водил, че работи, а върху това какъв е принос от тази му негова дейност. От гледна точка на системата под принос може да се разбира това какви данъци е плащал спрямо всички останали. За предложениия нов модел в настоящата разработка ще бъде признат за принос към системата и раждането на дете. От една страна като обезщетение за страданията при раждането, загубата за известен период от време на трудоспособност, която би водела до доходи, в следствие от които майката да е имала възможност да плаща данъци, но и по една друга важна причина – раждането на дете, това е появата на нов данъкоплатец за бъдещето. Предложениия нов модел за осигурителна система в България не си приписва обаче особени заслуги при обезщетяването в случаите на майчинство, защото те и при настоящата система са в известна степен обезпечени. Във всички останали случаи, за да бъде признат осигурителен принос на лицето, това трябва да е свързано с плащане на осигуровки към системата от която след това да може да се получава обществена солидарност.

Темата на дисертацията „Нов модел на социално-осигурителната система в България – проблеми и перспективи“ не се ограничава само с проблемите и предизвикателствата пред пенсионната система. Въпреки, че както ще стане ясно в следващите страници, предложениия нов модел е съсредоточен главно върху проблемите на пенсионното осигуряване, темата не може да се ограничи само до там, тъй като заличаването на морално остарялото понятие „осигурителен стаж“ и замяната му с понятието „осигурителен принос“, влече след себе си задължително промени и при начините за определяне размера на обезщетенията, които могат да се получават от осигурителната система. Ако дисертацията се занимаваше единствено с пенсионната система, работата щеше да остане недовършена. По мое мнение не биха могли да съществуват паралелно понятията „осигурителен стаж“ и „осигурителен принос“, като последното трябва да остане основния показател за ползването на обществена

солидарност, когато някой има нужда от такава. Това лично мнение разбира се няма да бъде голословно. В рамките на настоящата дисертация ще се докаже с примери, че „осигурителния стаж“ не може адекватно да измерва с колко всеки един член на обществото е допринасял към системата, като когато не може да се измери това, тогава и обезщетенията, които ще получава трудно биха били адекватни и справедливи от гледна точка на обществото. В настоящата система, въпреки непрекъснатите ѝ промени, а може би и заради тях, е възможно да се получават права, без да се дава нищо срещу тях. Също така е възможно дадено лице да допринася за системата ефективно, но тази морално остаряла система не просто да не отчете реалния му принос, а дори и да го лиши от вече придобити права.

Важно условие за дефиниране на докторската теза е да се концентрираме върху приетият основен изследователски алгоритъм.

Изследователски алгоритъм

Чрез него ще се достигне последователно до дефинирането и изследването на един оригинален модел за реформа на пенсионната система, който според мен ще може да реши голяма част от съществуващите проблеми в осигурителната система на България.

Предварителното експлицитно описание на изследователския алгоритъм се налага най-малко по две причини. Първо, необходимостта от ясно и точно проследяване на изследователския процес от всеки заинтересован наблюдател и второ поради необходимостта от силни ограничения на изследваните променливи в модела поради ресурсни ограничения. Независимо от силното желание да се решат важни, екзистенциални проблеми на пенсионната система в България, аз си давам ясна сметка, че може да се изпадне във волунтаризъм (смесване на желаното с възможното), ако се посочат резултатите от изследването като „цялостно и всеобхватно“ решение на проблемите. Затова и поставените цели са по-скромни, като стремежа ще е да се покаже една възможна стратегическа алтернатива на провеждащата се реформа на пенсионната система и на цялата система за социално осигуряване. Алтернатива която при определени социални условия може да осигури по-голяма ефикасност и социална справедливост на бъдещите поколения на България. Описанието на изследователския алгоритъм дава възможност да се проверят фазите на изследването и допустимите ограничения на всеки основен етап.

Първо е необходимо да се определят групата проблеми, които ще са в основата на дефиниране на обекта на изследване. За стъпването на стабилна основа при дефинирането на проблемната област се ползва мнението на доказан експерт в

пенсионното дело. В доклад Йордан Христосков¹, ръководител на междуведомствената група за провеждане на пенсионната реформа в България през 1999 г., изброява следните проблеми, по мое мнение нерешени и до днес:

- осигурителните плащания са обвързани с „трудовето участие“, а не с приноса към осигурителната система. В настоящата дисертация ще се покаже, че след реформата от 1999 г. и последващите я реформи, този проблем не просто не е решен, а дори напротив – стажът, който би трябвало да е олицетворение на трудовето участие, но дори и това не е, заема все по-вредоносна роля. Приносът продължава да не се оценява правилно;
- „даряване“ с осигурителни права без реално осигурително участие (периодът на майчинство, военна служба и др.) – този проблем продължава да съществува и до днес, въпреки реформата през 1999 г. и последващите я;
- стоварване на почти цялата осигурителна тежест върху работодателя – по отношение разпределението на осигурителната тежест между работник и работодател - по мое мнение от чисто финансова гледна точка за работодателя, дали ще плаща 500 лева заплата и 100 лева осигуровки, е същото като да плаща 550 лева заплата и 50 лева осигуровки. Но от гледна точка удобството, то е по-голямо като се намалят до минимум счетоводните записвания. Реално и заплата и всички осигуровки са включени в стойността на 1 работно място и се плащат от работодателя, независимо от чие име ще се водят. От гледна точка на плащанията от сега действащата осигурителна система, по-изгодният вариант е не просто по-голяма част от осигурителната тежест да се покрива от работодателя, а целия размер на осигуровките да е за негова сметка, тъй като при фиксирана обща сума, с която работодателя разполага за едно работно място, обезщетенията и пенсията ще се изплащат върху по-ниска база.
- прекалено либерални условия за достъп до системата на социално осигуряване – след реформите от 1999 г. досега този проблем дори е задълбочен по отношение на пенсионирането, като причините за това са, че затягането на условията за пенсиониране (повишаване на изискванията за стаж и възраст) кара все повече хора да търсят алтернативни начини за пенсиониране, повишава се склонността към корупционни практики, в резултат рязко се увеличава броя на ранно пенсионираните се поради „инвалидност“, съществуваща само по документи. Системата вместо да си решава проблеми, заради измерителя „осигурителен стаж“, си създава нови;

¹ Дългогодишен управител на Националния осигурителен институт от 2000 до 2009 г., ръководител на работната група по пенсионната реформа 1998-2000 г., професор във Висшето училище по застраховане и финанси.

- наличие на силни преразпределителни процеси и прилагане на уравниловъчни принципи - проблемът не е решен с реформата от 1999 г., а дори е задълбочен с последващите реформи до 2012 г.

Към изброените от проф. Христосков проблеми от края на 20 век, и по мое мнение нерешени и до днес, в настоящата дисертация ще се разгледат и други казуси свързани с настоящата система за социално осигуряване в България, а именно:

- дефектната формула за изчисляване на размера на пенсията (виж 1.8. Дефекти на модела на „осигурителния стаж“ по отношение на натрупването му и изчисляването на пенсията в зависимост от стажа).
- проблеми настъпили в следствие появата на задължителни частни пенсионни фондове в осигурителната система в България
- дефицита на пенсионната система – може ли да се преодолее и това дали е чак толкова важно
- щедрите обезщетения за майчинство като потенциална форма за развиване на бизнес на гърба на обществената солидарност
- обезщетенията за безработица – на практика почти недостъпни за младите хора, а при по-възрастните отново възможност за правене на бизнес
- как е възможно да се смени настоящата система, без това да доведе до сътресения и обществено недоволство

Изброените по-горе въпроси и казуси не изчерпват изцяло проблемите, които ще бъдат разгледани в настоящата разработка, а са неразривно свързани с други съпътстващи ги, на които също ще бъде обърнато внимание.

Дисертацията се състои от 3 основни части:

Изследването започва в първа глава, в която се проучва възникването на социалното осигуряване, принципите, методите и функциите на социалното осигуряване. Не би било възможно да се продължи работата, ако не сме наясно по какви причини се е появила социално-осигурителната система по принцип, както и какви са успехите и провалите ѝ през годините в различни страни по света. След запознаване с основните теоретични постановки, е проведено проучване за основните характеристики на голям брой системи за социално осигуряване в страни от Европейския съюз, САЩ, Япония, Чили и други, в търсене на решение на социалните проблеми обект на изследване в настоящата разработка. Може би по света съществува свършената осигурителна система, даваща отговори за решението на всички проблеми? Дори и да съществува някъде, при изследването подобна свършена система не беше открита.

Не би било възможно просто да се копира модел от друга държава, който да се приложи успешно и в България. Причини за това са различните демографски и икономически процеси в отделните страни, но също така културни и ценностни различия, а дори и тях да ги нямаше, както вече стана дума по-горе, при изследването се констатира липса на „панацея“.

След прегледа на опита в другите страни, до края на първа глава от разработката се прави обзор на основните параметри на пенсионната система в България след проведените реформи през 2010 г. и 2011 г. Разглеждат се общите положения и променливите в една пенсионна система (колко години да се работи, какви данъци да се плащат, каква пенсия да се получава, средна продължителност на живота, брой пенсионери спрямо хората в трудоспособна възраст и др.) и защо това е така.

Във втора глава на база добрите практики на осигурителните системи тип „Бисмарк“ и тип „Беверидж“, на база опита на пенсионни системи в други страни по света, и икономическите закономерности, е представено предложение за нов модел на пенсионна система в България (наричан в настоящата разработка „модел на осигурителния принос“), и е описан с примери начина, по който промяната да се случи, като не се ощетяват настоящите ползватели на обществената солидарност и същевременно промените не стресират системата за социално осигуряване. Специално внимание е обърнато на частните пенсионни фондове, мястото им в модела на осигурителния принос (до колкото имат такова), експериментът с пенсионната система в Чили и др.

Моделът на осигурителния принос е изграден въз основа принципите на социалното осигуряване и на принципите на свободния пазар, използван е опит от осигурителните системи на част от най-развитите страни по света, отчетени са специфични проблеми на осигурителната система в България. Моделът в най-голяма степен дава възможност на средния гражданин да получи това, което е давал на системата по време на своята кариера спрямо това, което са давали всички останали осигурени и пенсионери. Приносът на всеки към системата се отчита реално, не номинално (характеристика на настоящата система). Потърсен е начина в най-голяма степен да се постигне справедливост и максимална ползност при разпределение на пенсиите и обезщетения по време на кариерата на всеки, като моделът дава възможност да се провежда гъвкава социална политика от правителството. Същевременно с това са отстранени дефекти на сегашния модел социално-осигурителна система в България, според която хората с най-малки възможности реално трябва да плащат най-големи данъци спрямо дохода си. Въведено е в действие правилото – всеки да плаща данъци и осигуровки (като вид данък със специално предназначение) според възможностите си – понятието „плюск данък“ няма да съществува само на хартия в България. Показани са проблемите, които биха възникнали при прехода от сегашната пенсионна и осигурителна система, към новия модел на осигурителния принос и са предложени решения за тях, така че всички добросъвестни граждани да спечелят от промяната.

Моделът осигурителна система зависеща от осигурителния стаж в България и по света има множество дефекти. Това дава поводи на редица заинтересовани страни да атакуват държавното обществено осигуряване и да се опитват да прокарат схеми от частична до пълна приватизация на системата, чрез частни фондове работещи на

„капиталов принцип“. Във втора глава е обяснено защо схемите, които се предлагат от частните фондове в сегашния им вид, не са издържани теоретично и икономически (от гледна точка на данъкоплатеца), и вместо да решават проблеми на осигурителната система (с което би трябвало да се оправдае официално съществуването им), нанасят допълнителни поражения.

Не на последно място – в България и в други страни по света корпоративни лобита частично са пробрили осигурителната система, в резултат от което съществува огромното недоразумение – задължителен частен пенсионен фонд. Идея напълно необяснима за обикновения гражданин, защото частното предполага, че отделния човек доброволно и за своя сметка е решил лично да направи инвестиция, която може да управлява във всеки един момент. Съществуването на задължителни частни пенсионни фондове представлява принудителна инвестиция. Една инвестиция ако е принудителна, не е истинска инвестиция. Противоречи на правилата на свободния пазар която и икономическа единица да бъде принуждавана да се лишава от доход задължително. Изключение са данъците (включително осигуровките), които държавата събира. Задължителна вноска в частен пенсионен фонд, след като е продиктувано от държавната принуда е фактически плащане на данъци. Но данъци, които се прибират от частни корпорации, е немислимо. В пълно противоречие с принципите на свободния пазар, в пълно противоречие с принципите на социалното осигуряване.

Специално е изследван опита в Чили, където се прави експеримента с приватизация на пенсионната система за първи път, и Унгария - страна, която по подобие на България прилага частично моделът с частична приватизация на пенсионната система, но и страна където само 11 години по-късно този експеримент се обявява за провален и се прекратява.

Моделът на осигурителния принос, който е предложен за решение на проблемите на пенсионната и осигурителната системи в България, взема част от подхода на така наречените „капиталови пенсионни схеми“. Огромната разлика е, че всичко ще се реализира от държавата и без необходимостта от натрупване на средства, които биха могли да се обезценят или загубят през годините. За моделът на осигурителния принос капиталът - това не са пари, парични еквиваленти, злато, петрол и т.н.

Бъдещите пенсии по модела на осигурителния принос представляват дял от бъдещето. Държавната пенсия ще се състои от два стълба – първи, който дава на всеки по равно, и който ще гарантира физическото оцеляване на възрастните хора, и втори стълб на държавното обществено осигуряване, който ще дава допълнителна пенсия на всеки според личния реален принос (платени данъци, включително осигуровки спрямо средното в страната през всеки един месец). На база отчитането на реалния принос към системата, ще се промени изцяло осигурителната система в България, което ще промени негативното отношение на населението към данъчната и осигурителна система по принцип. Всеки, на базата на реалния си принос към системата, ще получава при

необходимост и в максимална степен обратно това, което е платил като данъци (включително осигуровки) на системата. Средния гражданин на теория ще може да получи от осигурителната система толкова, колкото е допринесъл в реално изражение. Моделът на осигурителния принос може да се разглежда и като една капиталова система, но без пари, реализирана от държавата и проявяваща солидарност. Капиталът – за модела на осигурителния принос, това са хората. Натрупването на каквито и да е капитали от страна на възрастното население би се оказало напълно безсмислено, ако ги няма следващите поколения, които да са готови да заменят времето, знанията си и труда си в името на социалния мир и оцеляването на вида.

В трета глава се разглеждат с конкретни примери промените в най-общ план, които биха настъпили в цялата социално-осигурителна система, при реализация в България на модела на осигурителния принос. Използвани са официални данни на националния осигурителен институт, които са логически преобразувани за целите на разработката.

Най-точна информация за допълните първоначални разходи и последващи икономии при провеждане на реформа по предложени теоретичен модел, могат да се дадат от националния осигурителен институт, при наличие на политическа воля и при яснота за какъв период и по какъв начин ще бъде реализиран модела в страната.

Методологически предпоставки на докторската работа

Началото на всеки самостоятелен изследователски процес, който тематично и предметно е обособен, не трябва да се разглежда като независим по отношение на натрупаните изследователски усилия на всички предшестващи това изследване научни разработки. Научно изследователската работа е винаги социален процес на приемственост на достиженията на науката до момента и тяхното иновационно развитие. По темата за осигурителните отношения и системите на социално осигуряване има натрупан голям изследователски опит, и знанията произтичат от по-обхватни предметни области, като социалната философия, теориите за социалната справедливост и ролята на публичното управление в конструиране и управление на специфични осигурителни системи.

Естествено е, че дори прегледа на основните научни направления и концепции в социалната философия и теориите за социалното осигуряване могат да ни отклонят от конкретно поставената научна цел, но задължително трябва да се определят теоретичните основания, от които ние конкретно сме избрали да тръгнем.

Исходните научни предпоставки в тази разработка се откриват в либералната доктрина за публично управление и главно в нейните съвременни две основни научни направления каквито са теориите на публичното управление, и либералните теории за индивидуалните свободи, права и справедливост.

Фронта на концептуалното развитие на темата и свързаните с нея тематични области в края на 20-ти и началото на 21 век, е твърде широк. Изходни методологически предпоставки приети в докторската дисертация не са „аксиоми“, но са развити в съвременната икономическа концепция на неокласицизма (Алфред Маршал, Артър Пигу и др.), неоинституционализма (Гари Бекер, Дъглас Норт, Марк Грановетер и др.), група методологически предпоставки от развитието на социологическата парадигма на модерната икономическа социология, както и на методологическата парадигма на постмодерната държава като основен субект на публична власт.

„Във философията на правото спорят помежду си две противоположни тълкувания на това активно гражданство. Разбирането за ролята на гражданина изкрystalизира в единия случай – в изходящата от Лок либерална традиция на естественото право – като индивидуалистко-инструменталистко, в другия – в стигащата назад чак до Аристотел републиканска традиция на учението за държавата - като комунитаристко-етическо. В първия случай гражданството се концептира по образеца на организационното членство, което обосновава някакво правно положение, във втория – по модела на принадлежността на определяща сама себе си етико-културна общност.“²

В едната редакция индивидите остават външни за държавата, допринасят по нещо за възпроизводството ѝ (например чрез гласоподаване и плащане на данъци), за да получат в размяна резултатите от организацията. В другата редакция гражданите са интегрирани в политическата общност като части на едно цяло, така че да могат да формират лична и социална идентичност само в хоризонта на общите културни наследства и признатите политически институции. Съгласно либералната редакция гражданите не се отличават по същество от частните лица, които налагат интересите си в противоположност на държавния апарат. Съгласно републиканската редакция гражданството се актуализира единствено в практиката на самоопределянето.

„Чарлз Тейлър описва тези конкуриращи се концепции за гражданина по следния начин: ”Единият модел се фокусира главно върху индивидуалните права и равното третиране, както и върху изявите на правителството, което взема под внимание предпочитанията на гражданите. Това, което следва да се подsigури. Компетенцията на гражданина се състои главно в силата да се обосновава тези права и да се осигурява равно третиране, както и да се упражнява влияние върху вземащите реални решения... Тези институции имат изцяло инструментално значение...“³

Настоящата докторска теза е в традициите на либералната доктрина, като гражданинът се разглежда като индивид имащ права и отговорности, породени от

² Хабермас Ю., Морал, право и демокрация - Гражданство и национална идентичност, изд. Фондация Дом на науките за човека и обществото, 1999 г., стр. 350

³ пак там

договор, според който трябва да плаща данъци (включително осигуровки), като с това си „купува“ своя дял от бъдещето.

Изборът на либералната доктрина е обоснован в редица важни теоретически достижения към които трябва да се добави и един от класиците на либерализма Фридрих Август фон Хайек.

„Първият вид либерализъм се основава на откритието, че обществото спонтанно ражда свой ред. Този ред открива път за много по-ползотворна употреба на знанията и опита на всички членове на обществото, отколкото е възможно при централизирано управление; той поражда желание максимално да се използват възможностите на обществото за саморегулиране. Основната идея на либерализма е, че налагането на универсални правила за поведение в обществото, които защитават ясно очертана частна зона за всеки индивид, ще доведе до спонтанно подреждане на човешките дейности и то ще бъде много по-сложно и съвършено от който и да е друг ред, създаден чрез нарочен план.“⁴

Голямото изследване на съвременни политически практики в областта на социално осигурителните системи проведено от екип на Световната банка през 2009 г. - „Building equality and opportunity through social guarantees: new approaches to public policy and the realization of rights“, също подкрепя методологическия избор в традициите на либералната доктрина. Авторите на изследването се опират на друг голям класик на либералната доктрина Джон Ролс.

„Философските принципи, които са свързани с понятието за социална защита убедително са развити от концепцията на Джон Ролс (1971) в „Теорията на справедливостта“. Тези принципи се основават на защита на основните свободи и акцентират на промените в политиката, които трябва да се основават първо и предимно върху подобряване на социалното положение и качество на живот на най-бедните членове на обществото. Принципите на Джон Ролс за достигане до справедливост дефинират необходимостта от основни социални блага, които са необходими за развитието и прилагането на равенство между гражданите, включително равни възможности. Накратко тези основни блага са социални блага зависещи от социалното сътрудничество. Ролс разбира основните блага като основни предпоставки за нравствена автономност, без която свободата ще бъде невъзможна. В съответствие на теорията за справедливостта на Ролс, Doyal and Gough (1991) доказват необходимостта от основни социални блага като задължителна предпоставка за достигане до всяка друга социална цел, давайки възможност за информиран избор и за участие във всяко общество. Нещо повече, тези автори допускат, че ако основните блага липсват (фундаменталните права) ще се стигне до липса на нравствена автономност за дефиниране на личните цели и

⁴ Манолов К., Либерализмът – идеи за свободно общество, изд. Нов български университет, 2007 г., „Принципи на либералния обществен ред“ - Фридрих Август фон Хайек

достигане до легитимно управление, или ще доведе до липса на подходяща политическа и икономическа система, която може да осигури равенство на възможностите.”⁵

Авторите на изследването на Световната банка цитират още съмишленици на Джон Ролс.

„В този контекст Doyal и Gough твърдят, че има обществена необходимост от политическа и икономическа система, която гарантира участието (като институционален механизъм), което позволява на хората да станат наясно със своите обществени нужди, и да постигнат необходимия консенсус относно това кои блага трябва да бъдат приоритизирани и признати за всички.

Според Абрамович (2006), подхода базиран на човешките права често се разбира като концептуална рамка, установена върху международните стандарти и принципи за човешки права, и в оперативен план е насочена към тяхната защита. Съществуват две главни допускания за подхода базиран на човешките права:

- 1. първото допускане е свързано с естествено присъщата за човешките права легитимност, като правилна от морална и правна гледна точка*
- 2. второто допускане е свързано с резултатите от подобно поведение, резултати, които са свързани с устойчиво развитие на човешките възможности (ООН 2006).*

На практика, причината за следването на подхода базиран на човешките права е обикновено комбинация от тези две допускания.

Подхода базиран на човешките права при социалната политика поставя фокус на процесите наравно с резултатите. Определянето и реализацията на права е процес, който трябва да се договори политически чрез честен и включващ всички заинтересовани страни диалог. В резултат, всички засегнати страни могат свободно и рационално да се съгласят, че:

- 1. определените права са в общ интерес на всички;*
- 2. реализацията на правата ще се отразят на социалните условия на живот, в технологиите и екологията по подходящ начин за устойчивото развитие; и*
- 3. тези права подпомагат прогреса (Хабермас 1996, 1998).*

Най-трудната част от този процес на дефиниране, защита и реализация на права е определянето на нивото на реализация, което да се подсигури, тъй като това включва изграждането на нов обществен договор, резултат от политически консенсус, обществените усилия и структурните промени. Този процес налага мислене сред индивидите като собственици на права, а не само като бенефициенти

⁵ The World Bank, Building Equality And Opportunity Through Social Guarantees, 2009, p. 22

на услуги, и дефинира норми и стандарти, които позволяват на гражданите да се интегрират в обществото (Хабермас 1996, 1998).⁶

В заключение на обобщаващата теза за връзката на подхода основан на човешки права и системите за социална сигурност, авторите на изследването на Световната банка от 2009 г. достигат до следните обобщения:

„В резултат, исканията произтичащи от тези права прокарват път или дават рамка за взимане на решения, които дават на държавата, частните и обществени институции широка основа за подбор на специфични мерки за реализацията на тези права.

Както описва Ferrajoli, системата за социална сигурност включва набор от техники, които осигуряват максимална реализация на конституционно признатите права (2001:374). Социалните гаранции допринасят за запълване на пропастта между декларираните норми и онези, които реално се прилагат.

Основавайки се на Ferrajoli (2000, 2001, 2004) и на последващите подобрения на концептуалната рамка направени от Чилийската фондация за преодоляване на бедността (FUNASUPO 2007), е възможно да се изброят пет ключови характеристики, които идентифицират социалните гаранции:

- 1. съществува законодателство, което е израз на поетата отговорност от държавата;*
- 2. основани са в съответствие със специфичните нужди на носители на граждански права;*
- 3. включват механизми за достъп и компенсации;*
- 4. механизмите за достъп и компенсации са прецизно дефинирани;*
- 5. системата е гъвкава и подлежи на подобрения*

Като резултат от тези характеристики, социалните гаранции помагат да се намалят пропуските при реализацията на права в различните социални групи. Ferrajoli (2000, 2001, 2004) вярва, че именно тези характеристики ще позволят правата да могат да се реализират ефективно. Като се има предвид, че фундаменталните права са абстрактни по форма, те трябва да се дефинират чрез други механизми, така че те да могат да се реализират. Представата за социалните гаранции разрешава проблема за неопределеността на нормативния характер на фундаменталните права, като осигурява минимални стандарти за съдържанието на специфичните права (Alston 2003).

Подхода базиран на човешките права допринася за устойчивото развитие по два основни начина. Първо намалява социалния и политически риск като увеличава социалната справедливост и се фокусира върху социалното включване и

⁶ Пак там

антидискриминацията. Второ, създава по-силни и справедливи институции, не само държавни, но също така в отделните общности. (Moser and Norton 2001).⁷

Развитието на още едно теоретично направление дава достатъчно ясна перспектива за развитието на моята докторска теза, а именно теориите за публичното управление. Последните сто години от развитието, теориите за публичното управление са преминали през еволюцията на няколко основни парадигми. Първата е класическата теория за бюрокрацията и нейния основен теоретик Макс Вебер - парадигмата на публичното управление като бюрокрастична машина на една администрация, която е откъсната като управленски механизъм от „пряка“ среща с хората които обслужва. Бюрокрацията като надличностна система от функционални роли защитена от строг нормативен порядък е доста неадаптивна структура към динамиката на социалните потребности. Друга парадигма на публичното управление в стремежа си да еволюира към по адаптивни механизми за отразяване на социалните проблеми е парадигмата на „новото публично управление“. Този етап е поставен в края на седемдесетте години на 20-век, когато необходимостта от прагматизъм в държавните структури въвежда полезни принципи и практики в публичната администрация от бизнес администрацията. Големите корпорации и транснационални бизнес мрежи налагат динамичен ред чрез аутсорсинг на социални услуги в частния сектор и механизми на планиране, мониторинг и контрол на средствата в публичния сектор насочен към краен потребител.

Ясен преглед на характеристиките на тези етапи от еволюцията на публичното управление може да се видят в таблицата по-долу. Пряка теоретическа платформа на идеите за реформа в съвременните осигурителни системи можем да намерим в редица съвременни концепции, като June Burnham и Sylvia Horton в книгата си “Public Management in the United Kingdom - A New Introduction“, първо издание през 2013 г. създават табличното изражение на развитието на управленските парадигми в публичната администрация.

Таблица 0.00.00.1

Модел за публично управление (Еволюционно развитие 19-21 век)

	Традиционно публично управление	Ново публично управление	Управление в сътрудничество с общностите
Водещи организационни принципи	Бюрокрация	Пазари	Социални мрежи
Организационни отношения	Йерархични и функционални	Конкурентни/договорни	Сътрудничество, доверие, партньорство
Отношения между политиците и държавните служители	Разделяне на ролите между държавните служители и представителите на партиите в администрацията	Разграничение от политическите интереси и правене на политика въз основа на експертното управление	Взаимодействие между държавните служители и политическите лидери по определянето на политиките и тяхната реализация

⁷ Пак там

	Традиционно публично управление	Ново публично управление	Управление в сътрудничество с общностите
Начин на работа и структуриране на задачите	Научно управление чрез наръчник за изпълнение на задачите	Много възможни начини за постигане на целите: гъвкави решения според предпочитанията на пазара	Набор от постигнати чрез консенсус алтернативи, подбрани прагматично
Политически консултации е реализиране на политики	Монопол на държавните организации	Конкуренция между публичните и частните организации в полза на потребителя	Политики в резултат взаимодействието със социални и групи по интереси
Мотивация на официалните власти	Публичния интерес	Максимизация на ползите	Ползите за обществото
Форми за наемане в публичния сектор	Постоянни, стандартизирани, свързани с йерархични позиции	Гъвкавост при назначаването и възнаграждението, индивидуални договори	Огромно разнообразие от форми за наемане с възможности за доброволни форми на работа
Възлагане на задачите и определяне на функциите	Административно, чрез следване на инструкции, без лична отговорност	Поемане на лична или групова отговорност за резултатите	Насочване на заинтересованите страни към намиране на ефективни решения на техните проблеми
Механизми за отчетност	Йерархична верига за отчетност	Измерване на резултатите	Оценка чрез избори, референдуми, форуми

Източник: Burnham J., Horton S., Public Management In The United Kingdom – A New Introduction, 2013, p. 24

Според характеристиките в таблицата, прехода към третата фаза на еволюция в парадигмите, а именно „управление чрез социални мрежи“ поставя човекът и неговите права в основата на доброто управление. Тук се намира пресечната точка на съвременните либерални концепции за социална справедливост и съвременното разбиране за добро публично управление. Съществуването на тези теоретични традиции дава основание да се изгради „модела на осигурителния принос“ като важно следствие от развитието на тези подходи в публичното управление.

Общи цели на дисертацията

В настоящата дисертация ще бъде направен опит да бъде намерено решение на идентифицираните по-горе проблеми в системата за социално осигуряване в България. Според мен действащата система за социално осигуряване, наричана в настоящия труд „модел на осигурителния стаж“, няма възможност да се справи с тях, което е видно от многократните промени кодекса за социално осигуряване всяка година. Затова в разработката е направен проект за нов модел на осигурителната система в България, с който да се отстранят дефектите на сегашната система. Нов модел обединяващ в едно по мое мнение най-доброто от осигурителните системи по света.

В дисертацията не се поставят твърде амбициозни цели като например решение на демографския проблем в страната, което трябва да бъде предмет на множество други

политики извън обхвата на настоящата разработка, но за сметка на това са изведени възможни пътища, по които да се върви при съответната реалност. В същото време ще бъде поставено за цел да се разобличат като абсолютно неверни твърденията, че една частна система за социално осигуряване би могла да се справи с подобен проблем. Също така цел на дисертацията е да докаже, че е абсолютно нецелесъобразно и против обществения интерес съществуващата в България законова принуда за участие на гражданите в задължителни пенсионни частни фондове.

Обект на изследване

Обектът на изследване е сложно съставно понятие включващо три компонента за анализ.

Първият компонент на обекта, е действително функциониращата социално-осигурителна система в България.

Вторият компонент на обекта е осигурителните системи на други държави които имат сходни обектни характеристики и за които могат да се правят сравнителни анализи по определени показатели.

Третият компонент на обекта за изследване са системно обосноваваните теории за управление на осигурителните отношения в съвременните общества.

Трите компонента на обекта изискват от една страна, ясно разграничаване чрез описателни и аналитични методи на характеристиките на осигурителните системи и системите от знание и практики които ги обезпечават, като от друга страна е необходимо да се разбере единството на обекта на изследване. Единството на обекта осигурява една ясна съдържателна логика на неговото естествено и органично развитие по посока на основната му социална мисия. Основната идея е да анализирам обект конструиран от три компонента, за да докажа посоката на неговото естествено развитие към един бъдещ етап който ще доведе до по-висока социална сигурност, справедливост и ефикасност в осигурителните отношения. Обектът на изследване е произведен от моята докторска теза, чрез която доказвам връзката между теорията и практиката на осигурителните системи в държави, които имат висока сигурност на системите си и противоречивото състояние на осигурителната система в България. Българският пример е обективна основа за посочване на принципни недостатъци на осигурителна система, която не е изградена чрез последователно спазване на теоретично доказаните и практически приложените принципи на социалното осигуряване. Сравнителния анализ между първия и втория компонент на обекта на изследване дава обективни основания за развиване на моята докторска теза.

Предмет на изследване

Предметната специфика на моята докторска работа се основава на няколко системно обособени групи от знания каквито са теориите за публичното управление на

модерните държави, теориите за осигурителните отношения и социална политика на държавата, теориите за социалната справедливост.

Предмета на изследване е свързан с предметно обособените теоретични и практико-приложни знания за управление на съвременните осигурителни отношения от социални субекти от ранга на държавата. Трудностите в намирането на точна предметна проекция в системата от знания на обективно развиващия се социален проблем на осигурителната система в България изисква оригинално прегрупиране на класически икономически и социологически знания в една обща предметна област. Оригинално съчетаване на групи знания предметно обособени в различни научни дисциплини на основата на докторската теза свързана с развитието на системата на осигурителните отношения в България, изискваше да се премине през няколко етапа на дефиниране на предметната област. Първият е свързан с дефиниране на проблемите на действащата система за социално осигуряване в България. Във втория етап са разгледани различни практики от други страни по света, които биха могли да бъдат приложени и в България. Стъпвайки на това знание в третия етап се прави опит за реконструкция на осигурителната система в един неин идеален вариант, а в последствие се изследва и как този идеален вариант осигурителна система може да се адаптира към наследството и несъвършенствата на настоящата система.

Докторска теза

Постоянните промени в кодекса за социално осигуряване, регламентиращ съществуването на социалното осигуряване в България говорят много ясно, че нещо в тази система не е наред. Няма визия и политически консенсус как трябва да изглежда общественото осигуряване нито днес, нито в краткосрочен, средносрочен или дългосрочен план (дори и политическите сили да декларират обратното). Няма консенсус с представителите на работодателите, и със синдикалните организации представляващи трудещите се, как трябва да се финансира общественото осигуряване в България, къде е границата, до която е необходима държавна намеса при осигуряването на обществената сигурност. Необходима ли е изобщо държавна намеса или би било по-правилно всеки да носи личната отговорност за себе си, а от държавата да не чака нищо. На последния въпрос моята теза е категорично за това, че държавата⁸ трябва да носи отговорността както за защитата от външни нападения, така и трябва да бъде гарант за

⁸ „Държавата е организация със сравнителни преимущества при реализацията на насилие, разпростираща се върху даден географски район, границите на който се установяват от нейната способност да облага поданиците с данъци“ – North D., *Structure and Change in Economic History*, 1981, p. 21. Имайки това си отличително качество, на държавата се пада привилегията и отговорността да поддържа социалния мир. Социално-осигурителната система е мощен инструмент за тази цел. В настоящата разработка вноските за социално осигуряване се разглеждат като данъци със специално предназначение. Като единствен субект имащ право да събира данъци, държавата отговаря за правилното им разходване, с оглед постигането на стабилен и прогресиращ обществен строй. Тези права и отговорности е немислимо да се прехвърлят на частни субекти преследващи печалба.

мира вътре в обществото. Оставянето на отделния индивид на „свободно плаване“, без участие в един общ проект за глобална защита на населението, и нямащ никаква сигурност при настъпването на евентуални неблагоприятни събития в рамките на неговия живот, е опасно както за него самия, така и за всички останали представители на неговия вид. Опасността не е само външната заплаха (под всякаква възможна форма). Липсата на обществена сигурност може да доведе до деморализация, страх от неизвестността и рисковете на утрешния ден, в който хипотетично всеки може да се наложи да се справя с възникналите трудности сам, без да получава помощ от останалите. Такова нещастно съществуване в постоянна несигурност би довело до забавяне в развитието на вида и превръщането му от едно разумно същество, в хищник борещ се непрекъснато за оцеляването си. Може би това е и една от причините канцлера на Германия Ото фон Бисмарк да създаде първата регламентирана социално-осигурителна система в края на 19 век, съществуваща и до днес.

„Всеки, който има пред себе си перспективата за пенсия, в напреднала възраст или инвалидност, дори и да е съвсем малка, е много по-щастлив и доволен от съдбата си, много по-сговорчив, и много по-лесно се управлява, от този, чието бъдеще е напълно несигурно... Постигането на доволство сред бедните не би било никак скъпо. Те трябва да разберат, че държавата не само взима, но и дава, и не като милостиня, а като право на онези, които имат нужда от грижи, когато изпаднат в неработоспособност“⁹ – Ото фон Бисмарк

Участието на държавата при организацията на социалната сигурност може и да е доказала с времето си необходимост, но това въобще не значи, че всички осигурителни системи организирани от държавата (и в частност тази в България) са идеални. Напротив, напълно споделям мнението на проф. Христосков от края на 20 век, че българската пенсионна система страда от оценяване на „трудовото участие“ (по документи), вместо получаваните обезщетения да са в зависимост от приноса на лицето към осигурителната система; по политически причини не малко е броя на лицата, които са „дарени“ с право да получават солидарност от системата, без да имат реален принос към нея.

След реформата на пенсионната система в края на 20 век в България са наложени принудително със закон задължителни частни пенсионни фондове за всички родени след 1959 г. с мотивите, че конкуренцията между частни фирми предоставящи осигурителни услуги задължително ще доведе до по-голяма ефективност¹⁰ и в следствие от това до по-големи пенсии за осигурените лица. Категорично отхвърлям идеята, че

⁹ Blackburn R., *Banking On Death: Or Investing in Life: The History and Future of Pensions*, 2002, p. 46

¹⁰ „Разходите за управление на държавното обществено осигуряване са многократно по-ниски от тези на частните пенсионни фондове“ – Stiglitz J., *Security Social Security For The Future*, 2005 – *The Economics Voice*, volume 2, issue 1. Ако ефективността на осигурителната система се измерва по това какъв процент от бюджета на системата достига до крайните бенефициенти и каква е необходима за разходи по администриране на система, то съдейки по закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2012 г. би могло да се твърди, че ефективността на държавното обществено осигуряване е около 99%.

частни организации, в които участието е задължително със закон могат да осигурят подобри пенсии един ден. Нещо повече, намирам принудителното участие в частен пенсионен фонд за нарушаване на конституционни права на родените след 1959 г., въпреки някои странни произнасяния на конституционния съд през годините. Нарушени са също така пазарни принципи, защото каква е тази частна собственост (право на частна пенсия), която се придобива заради закон. Няма никакви гаранции за размера на така наречената „допълнителна пенсия“, която ще се получава от родените след 1959 г. Няма гаранции и че принудените със закон да участват в тези схеми граждани ще си възстановят поне толкова средства, колкото им са събрани като вноски. Напротив – в кодекса за социално осигуряване е разписано единствено, че частния фонд, в който участва роденият след 1959 г. не може да загуби с 3% повече от загубите, които са реализирали средно останалите в бранша, или в противен случай управляващото го дружество трябва да компенсира разликата за своя сметка. Това означава обаче, че е възможно всеки от фондовете да загуби 100% от парите за пенсии, които са му поверени, ако останалите в бранша загубят 97% средно. Категорично се противопоставям на излагането на риск на пенсиите за родените след 1959 г., чиито направени вноски могат да бъдат загубени напълно законно и без никакви последствия, особено когато осигурените лица са принудени да участва в такава схема със закон, а не по своята собствена воля. В кодекса за социално осигуряване също така е предвидено и редуциране на държавната пенсия за всички родени след 1959 г. пропорционално на задължителното им участие в частен пенсионен фонд. От една страна държавата принуждава гражданите да участват в схема, която противоречи на нормалните пазарни отношения, от друга страна ги лишава частично от конституционните им права за обществено осигуряване. В същото време държавата допуска принудително събираните вноски за „допълнителна пенсия“ от частен пенсионен фонд да се управляват без гаранции за някаква възвръщаемост, без гаранции, че ще бъдат възстановени поне направените от лицето вноски. Всичко това навежда на мисълта, че съществуването на задължителен частен пенсионен фонд е не просто случайно допусната грешка, а е целенасочена схема работеща в полза на корпоративни интереси и в ущърб на обществото. Разбира се в настоящия труд няма да се търсят или доказват мащабни заговори срещу обществото, а ще се работи само с факти. Ще бъдат представени провали в страни, в които е допуснато държавата да делегира свои отговорности свързани с обществената сигурност на частни организации и по-конкретно на пенсионно осигурителни компании. Сред тези страни е и България. Една от тезите, които ще се защитава ще бъде тази, че в осигурителната система е абсолютно неприемливо съществуването на задължителен частен пенсионен фонд. Всичко свързано с частна собственост трябва да е в доброволна форма и конкретно за пенсионната система доброволното участие в подобни схеми при много по-строги законови регулации може да има само допълваща роля към обществената солидарност, от която всеки отделен

индивид може да има нужда, и на която трябва да има право, за наличието на обществен мир и прогрес.

На последно място, но не и по важност в настоящата разработка ще се защитава тезата, че осигурителната система не трябва да натрупва капиталови резерви, или ако има такива, те трябва да са в минимални размери и само за извънредни обстоятелства, за да се избегне рискът от обезценяване на натрупаните средства. Друга причина против трупането на резерви в осигурителните фондове е тази, че това би означавало, че от данъкоплатците са иззети повече средства от необходимото, и населението е лишавано от настояще. Емпиричният опит получен от практическия фалит на първата пенсионна система в Германия, в следствие хиперинфлацията в резултат от участието на страната в първата световна война доказва, че не съществува осигурителна система, която да може да издържи при тотален срив на икономиката в съответната държава. Система разчитаща на натрупване на капиталови резерви може да работи единствено при липсата на кризи от всякакъв вид. Подобна система по никакъв начин не би могла да гарантира устойчивост в дългосрочен план, защото никой не може да гарантира, че в рамките на няколко десетилетия, в страната не би имало дори една криза, която да се окаже пагубна за спестяваните дълги години средства на данъкоплатците. Нито една социално-осигурителна система не би могла да е по-стабилна от страната, която я администрира. В такъв случай идеята, че отговорността за социалното осигуряване може да се прехвърли върху частни дружества е несъстоятелна и теоретична грешка - съществуването на тези дружества и контролът върху дейността им се регламентират от държавата. Основния инструмент, в който могат да инвестират капиталовите резерви е държавен дълг. Това на практика означава, че отново цялата отговорност е прехвърлена на държавата, но разходите за управление на подобна система и политическият риск са значително по-големи.

За справянето с множеството проблеми на държавното обществено осигуряване от една страна и допълнителните проблеми възникващи в резултат от натрапеното със закон и противоречащо на интересите на данъкоплатеца недоразумение - задължителен „частен пенсионен фонд“, е посветена значителна част от настоящата дисертация, чрез представянето на нов модел за осигурителната система в България. Предлаганият модел е със следните социални характеристики и задачи:

- да бъде социално по-справедлив и с голяма обществена подкрепа, осигурена от факта, че по-голямата част от настоящите участници в системата ще спечелят, а за никой ползващ обществената солидарност към момента на въвеждане на системата, условията няма да се влошат. Ако има противници на новия модел, това ще са единствено групи свързани с корпоративни интереси, които явно и без никакво съмнение ще се разминават драстично с обществения интерес;

- да бъде гъвкав и с възможност да отговаря на динамичната действителност, без да има необходимост от значителни корекции в основните си принципи за дълъг хоризонт напред във времето;
- да има възможност да възстанови на средния гражданин под формата на обезщетения и пенсии в максимална степен това, с което е допринесъл към системата;
- да бъде по-ефикасен и да разпределя оптимално от гледна точка целите на всяка система за социално осигуряване¹¹ (намаляване на бедността и постигане на мир в обществото) наличните ѝ ресурси – никой от пенсионерите не трябва да бъде оставян без минимални средства за оцеляване, средния пенсионер не трябва да бъде оставян със средства по-малки от половината, с които разполага средния работещ в страната. Никой получаващ обезщетения през време на своята кариера не трябва да бъде оставян в абсолютна бедност, но и никой не трябва да може да печели от осигурителната система;
- да бъде лесно разбираем за обикновения човек;
- да позволява на държавното управление провеждане на активна социална политика, но и същевременно тази политика да е под засилен контрол от гражданското общество.

Изследователски хипотези

Първата авторска хипотеза е, че е възможно да се подобри действащата система за социално-осигуряване в България чрез предложения в настоящата дисертация „Модел на осигурителния принос“ в посока по-правилно изчисляване на размера на пенсиите и по-справедливо и ефикасно разпределение на бюджета за пенсии.

Втората хипотеза е, че този модел може да има практическо приложение в България и преминаването към него не изисква никакви значителни ресурси, а промяна в законодателството.

Третата хипотеза е, че предложението модел ще бъде защитен от гледна точка опитите за злоупотреба при получаването на обезщетения за майчинство и безработица – нещо, което е напълно възможно при сегашната система. Новия начин за определяне на пенсиите за инвалидност ще ги направи непривлекателни за лицата, които ползват обществена солидарност поради това, че имат документ за наличието на увреждания, но в действителност са напълно здрави.

За проверка на първата хипотеза е направено сравнение как изглежда действащата осигурителна система в България в края на 2011 г. и как би изглеждала при

¹¹ за средния гражданин моделът ще бъде неутрален, за справянето с бедността моделът ще предостави жизненоважната „чаша с вода, на жадния в пустинята“, а всеки, който се опита да злоупотреби с обществената солидарност, ще реализира загуба

приемането на новия модел. Кой биха били печелившите от промяната и за кои няма да има промяна през първите години след реформата.

Тъй като една от целите на предложениния модел е разбира се подобряване на осигурителната система, може да се подразбира, че първата хипотеза ще издържи на проверката – моделът предвижда никой от настоящите ползватели на обществената солидарност да не губи, а единствено да може да спечели от новия модел. За доказването на втората хипотеза обаче са направени разчети колко би струвало на данъкоплатците това подобрение за част от бенефициентите на осигурителната система, без интересите на никой от останалата част от тях да не пострадат. На база информация от Националния осигурителен институт за средния действителен осигурителен стаж и индивидуален коефициент на настоящите пенсионери по групи, се правят разчети от колко допълнително разходи щеше да се нуждае осигурителната система, ако от началото на 2012 година е била проведена реформата.

Третата хипотеза се доказва, чрез нагледни примери за потенциалните възможности за злоупотреба при настоящата система и как това вече няма да бъде възможно или би било прекалено рисково при предложениния модел за реформа.

Ограничения на обхвата на разработката

Взаимодействието на българската осигурителна система с тази на други страни и произтичащите от това проблеми, са извън обхвата на изследване.

Здравноосигурителната система като твърде специфичен и отделен клон от системата за социално осигуряване, е извън обхвата на изследване на настоящата разработка. Проблемите свързани с трудовата злополука и професионална болест поради тяхната специфика и маловажност (от гледна точка относителния дял от разходите за тях в бюджета на държавното обществено осигуряване) също остават извън обхвата на изследване.

Промените в българското законодателство са отразени до действащото такова към 31.12.2012 г.

Използвани термини и съкращения

БФБ – Българска фондова борса

ДДС – данък върху добавената стойност

ДДФЛ – данък върху дохода на физическите лица

ДОО – държавно обществено осигуряване

Модел на осигурителния принос – по този начин се нарича новия теоретичен модел пенсионна и осигурителна система, който е предложен в настоящата разработка. Този модел отчита реалния принос на всеки и въз основа на реалния си принос хората ще получават солидарност от осигурителната система.

Модел на осигурителния стаж – в дисертацията по този начин е наричана настоящата система за социално осигуряване в България, ползвана в повечето страни по света в различни вариации.

НОИ – национален осигурителен институт

НСИ – национален статистически институт

Нулев естествен прираст в пенсионната система – това понятие е използвано в разработката и означава, че ако равновесното състояние на съотношението между работещи и пенсионери е веднъж постигнато и е равно на 4/1, след това ако някой се пенсионира, то някой друг трябва да излезе от пенсионната система, или трябва да се появят 4 нови работещи, които с осигуровките си ще плащат пенсията на новия пенсионер. В разработката е обърнато специално внимание на този проблем.

1. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ СИСТЕМИ И НЯКОИ СЪВРЕМЕННИ ОСИГУРИТЕЛНИ СИСТЕМИ ПО СВЕТА

1.01. Възникване на социалните системи¹²

Исторически, в развитието на социалното осигуряване се разграничават няколко етапа:

- Първи етап – на базата на труда, за човека става възможно да преобразува природата в материални блага. Възниква „съзнателно“ отношение към риска за съществуване и организация за неутрализиране на негативното му влияние. Това е началото на социалното осигуряване като „осъзната“ потребност от солидарност за оцеляване и развитие. За този етап е характерна ниската степен на организация, управление и функциониране на социално-осигурителната система. Тя се базира на неразвито разделение на труда по пол и възраст. Цялата власт е съсредоточена във вожд на племето. Той се разпорежда с въпросите на социалното осигуряване без писани правила, а на основата на традиции, религиозни догми и др.

Така продължава развитието до възникването на „семейството. В него социалното осигуряване като основа на солидарна система за живот и възпроизводство в условията на нетрудоспособност се стабилизира. Главен субект на социално осигуряване става главата на семейството.

И в племето, и в семейството социалното осигуряване се характеризира с всеобхватност на видовете осигуряване. Това се дължи на: липсата на други субекти на социално осигуряване, незрялост на разделението на властите, липса на всеобщ еквивалент – парите като средство за всеобхватна обмяна на стоки и услуги и др.

- Втори етап – резултат от възникване на всеобщия еквивалент – парите, възникването и развитието на разделението на труда, на занаятите, на стоково-паричните отношения, появата на манифактурното производство и др. Появява се необходимост от управление и ред между всички направления на усложнените човешки, стопански, политически и социални отношения – в новите човешки съвкупности, гравитиращи в посока на формирането им като държави. При тези условия нарастват рисковете от природен, производствен и обществено-икономически характер. Това налага социалното осигуряване да се адаптира към промените, да се диференцира по отделни видове рискове за нетрудоспособност – възрастова, здравословна, безработица, майчинство и др.
- Трети етап – води началото си от края на 19 в. Индустриализацията превръща работната сила в основен източник на индивидуално благосъстояние за преобладаващата част от населението, стимулира оформянето на защитни

¹² Използвани са текстове от книгата „Социално осигуряване“ - Гочо Гочев, Богомил Манов, изд. Тракия М, 2001 г., стр. 34-45

публични схеми срещу основните пазарни рискове. Създава се съвременната законова нормативна база, финансова обезпеченост и регламентирани субекти за организация и управление на социалното осигуряване.

Такава регламентирана социално-осигурителна система се създава за първи път в Германия при управлението на Ото фон Бисмарк, която започва да функционира през 1891 г. Моделът на Бисмарк включва задължително социално осигуряване за работещите в национален мащаб, като пенсиите се изплащат от осигурителните вноски (включително субсидиите предоставяни от федералния бюджет). Класическия социално-осигурителен модел на Бисмарк има следните характеристики¹³:

1. социалната защита се основава изключително на труда, правото на осигуряване е следствие от участието на пазара на труда;
2. задължително се осигуряват само работниците с доходи до определена граница, т.е. тези, които не са в състояние сами да се осигурят;
3. социалната защита се основава на осигурителна техника, при която съществува пропорционалност между вноските и заплатите (вноските са процент от заплатата), както и между плащанията и вноските (плащанията се изчисляват на основата на вноските);
4. системата се управлява от работодателите и самите осигурени.

Системата „Бисмарк“ в известни вариации, е първообраза на практически всички пенсионни системи по света и до днес.

Оригиналният вариант на първия закон за пенсиите от 1891 г. разпорежда пенсионната възраст да бъде 70 години, като за работещите се предлагат пенсии за възраст и пенсии за инвалидност¹⁴. В последващите изменения на закона се предвиждат и наследствени пенсии, а от 1916 г. пенсионната възраст се намалява на 65 години. Когато за първи път се обсъжда закона, основен въпрос е дали системата да е с капиталово натрупване на резерви, или да се приеме Pay-As-You-Go (PAYG) система, в която да се правят вноски в минимален размер, достатъчен да се покриват текущите разходи. Защитниците на системата с капиталово натрупване подчертават стабилността, която би предоставила подобна система, и факта, че всяко поколение ще плаща за собствената си пенсия, докато при PAYG системата бремето остава за следващото поколение. Поддръжниците на PAYG системата смятат, че заделянето на големи резерви би донесло сериозни политически рискове за страната. В крайна сметка, в оригиналния закон се приема компромисното решение системата да бъде PAYG, а да се натрупват резерви в такъв размер, че да могат да изплащат пенсиите за 5 години напред. Резервите акумулирани през първите 10 години след стартиране на схемата, надхвърлят първоначалните разчети. Смята се за неразумно да се намалява размера на вноските,

¹³ Брайкова Т., Модерните социални държави, 1998, стр. 56-57

¹⁴ Financial history of the workers' invalidity, old-age, and survivors' insurance of Germany – Report by Marianne Sakmann, 1937

затова смесената система е изоставена през 1900 г. и заменена от система за колективно капиталово натрупване.

В първите години след въвеждането ѝ, системата е във висока степен децентрализирана. На 31 регионални офиса администриращи системата в цялата страна, се предоставя да инвестират значителна част от неизползваните резерви както намерят за добре. Преди първата световна война около половината от натрупания капитал се инвестира в многобройни и разнообразни предприятия, което в крайна сметка би било от полза за работещите. Средства се предоставят под формата на заеми за изграждане на жилища за работниците, болници, оздравителни домове, обществени здравни центрове, публични бани, домове за слепи, детски градини, канализации и системи за водоснабдяване, инфраструктура и др. Регионалните офиси строят болници и санаториуми, в които се лекуват хората с увреждания. Малка част от средствата се използва за кредити към частите в страната с преобладаващо селско стопанство.

Страховете на поддръжниците на PAYG системата без капиталово натрупване на резерви, обаче се оказват напълно основателни. В резултат от хиперинфлацията в страната между 1914 г. и 1923 г., голяма част от резервите са напълно обезценени. Тогава осигурителната система минава изцяло към схемата PAYG, а вноските са в такъв размер, че да покриват само текущите разходи и да остават минимални резерви за извънредни ситуации (съвременната пенсионна система в Германия разполага с минимални резерви достатъчни за покриването на пенсионните плащания за 2 седмици напред¹⁵).

Германия още в началото на 20 век вече има опит с почти всички възможни подходи за финансиране на осигурителната система. Този опит доказва, че няма метод, който да може да издържи при тотален срив на икономическата структура в страната. Една система разчитаща на натрупване на капиталови резерви, може да работи добре само при стабилни условия, но войната и инфлацията обезценяват резервите, на които тази система разчита. PAYG системата изпада в трудности заради голямата икономическа депресия, ефекта върху пазара на труда и спада на постъпленията от осигурителни вноски необходими за функционирането на социалното осигуряване. Многократно се налага да се използва потенциала на данъчната система над предвидените размери. Всичко това доказва, че една социално-осигурителна схема не е по-стабилна от правителството, или финансовото състояние на страната, която я администрира.

През 1942 г. по искане на британското правителство се събира комисия, председателствана от лорд Уилям Беверидж, известен с научните си трудове в социалната сфера. За изработването на новата концепция, която да се използва след

¹⁵ Pension Reform – Issues And Prospect For NDC Schemes – World Bank, 2006 – p. 575

края на втората световна война са поставени нови условия към правителството, които то трябва да изпълнява. Според новата концепция¹⁶:

1. държавата трябва да осъществява политика за постигане на пълна заетост;
2. детските надбавки трябва да се плащат от държавния бюджет;
3. държавата трябва да изгради здравна мрежа, която да осигурява на всеки безплатно здравеопазване, което да се финансира от държавния бюджет;
4. не трябва при новата система да се взимат предвид групови интереси, които да изкривяват модела в своя полза;
5. организирането на социалното осигуряване трябва да е разположено в общия план на социалния прогрес в страната;
6. трябва да се организира сътрудничество между държавата и отделния човек.

Моделът на Беверидж цели осигуряване на цялото население, за всички рискове на съществуването. За Беверидж ефикасността на неговата система трябва да се измерва с възможността да се намали бедността, а не с възможността да се възстанови предишното жизнено равнище на осигурения. Възстановяването на предишното жизнено равнище на лицето е негова лична отговорност, като може да ползва допълнително различни форми на спестявания и инвестиции, благодарение на които при загуба на работоспособност да не спадне жизнения му стандарт. По модела на Беверидж единна вноска трябва да се плаща в единна специализирана система за национално осигуряване, с изключение на семейните надбавки. Управлението на тази национална система се поверява на държавата. Моделът на Беверидж сближава осигуряването и социалното подпомагане. Целта е да се овладеят основните фактори за социална несигурност. В същото време, разширената намеса на държавата в социалния живот на обществото се простира дотолкова, че да не пречи на индивидуалната инициатива.

Беверидж в труда си¹⁷ представен през 1942 г., разделя населението на 6 основни класа:

- работещи по трудови правоотношения
- работещи по извънтрудови правоотношения
- домакини
- други лица в трудоспособна възраст
- лица под трудоспособна възраст
- лица над трудоспособна възраст

Всеки от тези 6 основни класа се нуждае от специфични изисквания за социална сигурност и са предвидени различни условия както по отношение на осигуряването, така и по отношение на получаването на социалната сигурност.

¹⁶ Banking On Death: Or Investing in Life: The History and Future of Pensions - Robin Blackburn, 2002, Verso, p. 57-61

¹⁷ Beveridge W., Social Insurance and Allied Services (Beveridge Report), London, 1942

Планът за социална сигурност, представен с доклада от 1942 г. стъпва на 6 основни принципа:

- Фиксиран размер на обезщетението за издръжка – обезщетението трябва да е в един и същи размер, без значение доходите на лицето преди да изпадне в неработоспособност, безработица или да се пенсионира
- Фиксиран размер на осигурителната вноска – независимо от доходите, всички трябва да плащат еднаква по размер осигурителна вноска. Разполагащите с по-високи доходи реално плащат повече, тъй като системата се финансира, не само от осигурителни вноски, но и от държавния бюджет
- Унификация на административната отговорност – да се концентрира администрацията на системата, за постигане на по-ниски разходи и по-голяма ефективност
- Адекватност на обезщетението - размера на обезщетението трябва да бъде достатъчен, за да се покрият разходите за издръжка във всички нормални случаи. Обезщетенията трябва да се изплащат, дотогава, докато от тях има нужда.
- Изчерпателност - не трябва да се оставя нито на социалното подпомагане, нито на доброволното осигуряване който и да е основен риск, който може да се покрие от схемата за социално осигуряване.
- Класификация – необходим е различен подход при осигуряването според различните обстоятелства, за всеки от 6-те класа в обществото. Но класификацията не се прави по икономически или социален признак.

Към края на 20 век пенсионните системи по света започват да изпитват затруднения заради повишаване продължителността на живота и застаряването на населението. Започва финансово затягане на осигурителните системи, за да се намали товара върху обществените финанси. Подход прилаган във Великобритания, Германия и Испания. Постепенно започва да се повишава пенсионната възраст и да се намаляват добавките за всяка прослужена година. В някои страни се прибегва до частична приватизация на осигурителната система, с която обществената пенсионна система е заменена с частна капиталова по примера на чилийския пенсионен модел, възприет в известна степен в различни страни по света. На така наречените частни пенсионни схеми е обърнато специално внимание (виж 2.7)¹⁸.

1.02. Основни принципи на социалното осигуряване¹⁹

- Задължителност – безусловно включване в осигурителната съвкупност на цялото население, независимо от индивидуалните и професионалните особености и

¹⁸ Авторът на настоящата разработка е на мнение, че няма място частното в системата на социалното осигуряване. Частните фондове биха могли да се разглеждат като алтернативен продукт за индивидуално спестяване и инвестиции, и може да имат допълваща функция към придобивките, получавани от системата за социално осигуряване, но само за който желае да ги ползва и е готов да плаща за тях.

¹⁹ Използвани са текстове от книгата „Социално осигуряване“ - Гочо Гочев, Богомил Манов, изд. Тракия М, 2001 г., стр. 49-50

покриване на всички социални рискове, водещи до загуба на доход или до бедност.

- Доброволност – в основата на частното допълнително осигуряване. Дава възможност за избор на начините на неговата реализация на пазарна основа. Предпочитания за институцията за доброволно пенсионно, здравно и за безработица осигуряване, неговите параметри и разновидности.
- Хуманност – съгласно приетата от ООН през 1948 г. Всеобща декларация за правата на човека, в чл.25 на която е записано: „Всеки човек има право на жизнено равнище, включително и облекло, жилище, медицинско обслужване и необходимите социални грижи, което е необходимо за поддържане на неговото и на семейството му здраве и благосъстояние. Той има право на осигуряване в случай на безработица, болест, инвалидност, овдовяване, старост или други случаи на лишаване от средства за съществуване по независещи от него причини.“
- Комплексност – за всички видове осигуряване, за всички възрасти, във всички населени места и др.
- Всеобхватност и общодостъпност – за цялото население и за всичко свързано със социалното осигуряване
- Солидарност – един за всички, всички за един срещу рисковото настъпване на нетрудоспособност в процеса на труда, изпадане в безработица, биологично обусловена нетрудоспособност в детската и третата възраст, намаляване на доходите до нивото на бедността, ползване на заведения за социални грижи, потребност от средства за лечение и обучение и др.
- Финансиране – диференциране на социалното осигуряване целево. Самофинансиране за социалното здравно осигуряване и безработицата, смесено финансиране за социалните грижи, финансиране за социалното подпомагане с участие на данъците от населението.

Социалната система в Германия е основана на 3 основни принципа²⁰:

- Принцип на социалната държавна форма – произтича от конституцията на страната, с което държавата се задължава да полага грижи за балансиране на социалните противоречия и осигуряване на социална справедливост, също така да създава и поддържа социална сигурност на гражданите на немското общество.
- Принцип на солидарността – чувството на сплотеност позволява отделните социални общности да се противопоставят на съществуващите социални опасности и рискове.

²⁰ Филева М., Социалната политика на съвременна Германия – възможности за приложение в България, 2007 г.

- Принцип на личната отговорност (субсидиарност) – държавата трябва да се намесва само тогава, когато никоя социална група не може да помогне в дадена ситуация.

1.03. Методи на социалното осигуряване²¹

1. **Договаряне** за: размера и начина на разпределение и ползване на средствата за социално-битови и културни мероприятия в организациите; размера на вноските за доброволно осигуряване от работодателя, от осигурените и комбинирано; икономическа реализация на собственост и имущество от органите на бюрата по труда, социалните грижи, общините и др. Това се налага, защото в редица случаи тази икономическа реализация не може да се осъществи от гражданите поради нетрудоспособност, напреднала възраст, инвалидност и др.
2. **Отговорност** за нарушаване на правата и отговорностите на социално-осигурителната система от субектите в нея и социално-осигурените. Налагане на санкции при нарушения.
3. **Съчетаване** на централизираното с демократичното начало и партньорство утвърждаващо трипартизма²² и трипартитния консенсус като главна форма на управление и вземане на решения в областта на организацията и финансирането на социалното осигуряване
4. **Приоритетност за осигуряване** с предимство чрез гарантирания минимален доход, свързан с оцеляването на нетрудоспособните и социалнослабите и след това да се формират и регулират доходите над този минимум. Съхраняването на бедните и социалнослабите е условие за съхраняване на нацията, опазване на гражданския мир и намаляване на престъпността. Гладният няма друга алтернатива, освен за да не умре от глад силово да се сдобие със средства за живот.
5. **Паричен** – свързан с преобладаващото парично изплащане на доход в социално-осигурителната система. Негативни страни са невинаги целево и по предназначение изразходване на паричните средства, влияние на инфлацията върху покупателния потенциал на паричните доходи и др.
6. **Натурален** – основан на целево предоставяне на средства за живот, лечение, домашно обслужване с продукти и услуги. Недостатъци на натуралното потребление са потребление без възможност за избор на количество и време на потребление, невинаги рационално потребление заради различията на вкус,

²¹ Използвани са текстове от книгата „Социално осигуряване“ - Гочо Гочев, Богомил Манов, изд. Тракия М, 2001 г., стр. 50-52

²² Сътрудничество между работодателите, представителите на работещите (синдикати, профсъюзи) и правителството

предпочитание, апетит и др., намеса на други членове на семейството в натуралното потребление поради бедност, егоизъм и др.

7. **Коефициентен** – основен метод на формиране, коригиране и регулиране на доходите, получавани от социалното осигуряване. Предимства – динамично обвързване на социално-осигурителните доходи с инфлацията, зависимост на осигурителните доходи от нивото на бедността, гарантирания минимален доход да не пада под това ниво, осигуряване динамично регулиране на доходите в социално-осигурителната система чрез коефициенти към минимален доход, социалната пенсия, средната работна заплата заплата и други категории в системата на доходите.

1.04. Функции на социалното осигуряване²³

1. Възпроизводствена – осъществява се съхраняването на нетрудоспособните и възпроизвеждането на техния живот, възстановява се работната сила на временно нетрудоспособните и безработните, съхранява се живота на социалнослабите, възпроизвежда се нацията чрез подпомагане издръжката на децата и др.
2. Здравословна – насочена към оказване на помощ чрез заплащане на разходите за лечение, за почивка в почивните домове, повишава се здравната култура на осигурените за намаляване на осигурителните рискове и др.
3. Икономическа – социално-осигурителната система постига намаляване на периода на временна нетрудоспособност чрез икономическа санкция за възникването на неблагоприятни условия на труда, съхраняване на квалификацията на нетрудоспособните, осигуряване на заетост на безработните и др.
4. Социално-ценностна – насочена към осигуряване на социална стабилност срещу рискове за живот, оставане без доходи или без възможност за самостоятелно извършване на жизнени дейности, постигане на социална справедливост, оцеляване на изпадналите в социална нестабилност, повишаване на социално-ценностната привлекателност на обществото за сигурност да се живее и работи в него и др.
5. Биолого-физиологична – с която трябва да се разграничава човекът от животното и се определят минимални и други осигурителни доходи в зависимост от физиологията му като биологичен вид, отчита се обективната необходимост от минимума витамини, белтъчини, въглехидрати, мазнини, калории и други, за да не настъпят физиологични деформации и биологично израждане в бъдещите поколения и др.

²³ Използвани са текстове от книгата „Социално осигуряване“ - Гочо Гочев, Богомил Манов, Тракия М, 2001 г., стр. 52-53

1.05. Изисквания към социално-осигурителната система

Правна регламентация, регулация и контрол. Научна обоснованост. Необходимо е системата да бъде икономически възможна, пазарно актуална, социално приемлива, да не противоречи на международните споразумения и др. Задължителни изисквания към осигурителната програма са²⁴:

- Финансовата устойчивост в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен период;
- Справедливо разпределение на издръжката и риска на програмата между различните поколения осигурени по тази програма;
- Прозрачност в управлението на програмата чрез прилагане принципите на социалния диалог и др.

1.06. Особенности на социално-осигурителните системи по света²⁵

На практика всички социално-осигурителни системи по света са различни, въпреки, че се подчиняват на общи принципи. В този раздел са разгледани практики от социално-осигурителните системи по света, като целта е да се разкрият най-често използваните практики, не да се предостави изчерпателна информация за отделните страни. Внимание е обърнато на задължителните схеми за държавно обществено осигуряване.

1.06.01. Изисквания за пенсиониране за възраст

В повечето страни правото за пенсиониране се придобива при навършена възраст 65 години и определен минимален брой години в осигуряване. Всяка страна има различен подход, въпреки, че системите за социално осигуряване стъпват върху едни и същи принципи. Примери:

Франция – 60 годишна възраст и 162 тримесечия в осигуряване, с тенденция за плавно повишаване на изискванията в бъдеще.

Великобритания – 65 годишна възраст и поне 1 година в осигуряване.

Холандия – 65 годишна възраст и 1 година в осигуряване.

Германия – пенсионната възраст ще се повишава плавно и ще достигне 67 години през 2029 г., като ще са необходими и минимум 5 години в осигуряване. На 65 годишна възраст пенсионирането ще е възможно при 45 години в осигуряване.

В **Швеция** за получаване на гарантираната минимална пенсия е необходимо поне навършени 65 години и 3 години пребиваване в страната. За получаване на пенсия свързана с доходите се изисква навършена 65 годишна възраст и 3 години в осигуряване.

²⁴ Христосков Й., Реформите в социалното осигуряване, изд. ВУЗФ, 2010 г., стр. 106

²⁵ Източници: The US Social Security Administration – <http://www.ssa.gov>; Mutual Information System on Social Protection (MISSOC) - <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>; Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries, OECD Publishing, 2011

В **Русия** пенсионирането е възможно след 5 години в осигуряване и навършени 60 години за мъжете и 55 години за жените.

В **САЩ** пенсионната възраст ще достигне 67 години през 2022 г., като за получаване на пенсия са необходими и поне 10 години в осигуряване.

В **Канада** за получаване на универсална пенсия са необходими навършени 65 години и поне 10 години пребиваване в Канада след навършване на 18 годишна възраст. За пенсия свързана с дохода е необходимо поне навършени 60 години и 1 година в осигуряване.

В **Япония** по националната пенсионна програма са необходими поне 65 годишна възраст и и 25 години в осигуряване. Тази минимална възраст за пенсиониране ще се достигне и при пенсионната програма за работещите през 2025 г.

В **Бразилия** за получаване на пенсия за възраст се изискват навършени 65 години за мъжете и 60 години за жените, а в зависимост от първия период в осигуряване се изискват и между 168 и 180 месеца в осигуряване. 5 години по-рано могат да се пенсионираат работещите в селското стопанство. За получаване на пенсия свързана с вноски е необходимо 35 години в осигуряване за мъжете и 30 години за жените. За някои категории труд има изключения.

С увеличаване на продължителността на живота, в дългосрочен план тенденцията е да се повишава възрастта за пенсиониране, както и да се стимулира населението да остава на пазара на труда колкото е възможно по-дълго.

1.06.02. Ранно пенсиониране и отлагане на пенсионирането

Всяка страна има различни подходи и за ранното пенсиониране и за отлагането му, но общоприета практика е ранното пенсиониране да е възможно с до няколко години преди стандартната пенсионна възраст, което води до редукция на пенсията. По-късното пенсиониране се поощрява и води до по-висока пенсия, като обикновено е ограничено до 70 годишна възраст. Примери:

Германия – ранно пенсиониране е възможно на 63 години (62 ако лицето е с увреждане) при 35 години в осигуряване. Пенсията се намалява с 0,3% за всеки месец по-ранно пенсиониране преди стандартната пенсионна възраст. При отлагане на пенсионирането, пенсията се увеличава с 0,5% за всеки месец след стандартната пенсионна възраст.

Франция – ранно пенсиониране е възможно при изискване за минимален период в осигуряване с ефективни вноски и води до намаляване на пенсията в зависимост от възрастта и периода в осигуряване на лицето. При отлагане на пенсионирането от основната пенсионна схема лицето ще получи добавка от 1,25% на тримесечие (след 2009 г.).

Швеция – възможно е ранно пенсиониране между 61 и 64. Отлагане е възможно по новата система за неограничен период.

В **Холандия** не е възможно нито по-ранното пенсиониране, нито отлагането му.

Във **Великобритания** ранно пенсиониране не е възможно, а при отлагане на пенсионирането, осигуреното лице може да избере да получи еднократна сума за периода на отложено пенсиониране от дължимата пенсия + лихва.

В **Чехия** пенсионирането е възможно 3 години преди стандартната пенсионна възраст, ако се изпълни изискването за периоди в осигуряване. Отлагане е възможно неограничено. Пенсията се намалява с 0,9% на всеки 90 дни преди нормалната пенсионна възраст, но не повече от 720 дни. Ако пенсионирането е преди това, пенсията се намалява с 1,5% за всеки 90 дни. При отлагане на пенсионирането пенсията се увеличава с 1,5% на всеки 90 дни.

В **Русия** няма минимална възраст за пенсиониране при някои категории работници с определени години стаж (учители, медицински работници и др.). По-ранно пенсиониране е възможно и за работещи при тежки условия на труд.

В **САЩ** ранно пенсиониране е възможно на 62 години, като за всяка година преди нормалната пенсионна възраст пенсията се намалява с 6,75%. След навършване на 65 годишна възраст, редукцията се запазва за постоянно, но в размер от 5%. Отлагането на пенсионирането е възможно до 70 годишна възраст. Пенсията се увеличава с 8% за всяка година след нормалната пенсионна възраст.

В **Канада** за всеки месец преди навършване на 65 години, пенсията се редуцира с 0,5%. За всеки месец по-късно пенсиониране след 65 години, пенсията се увеличава с 0,5%, но не и след 70 годишна възраст.

В **Япония** ранното пенсиониране води до редукция на пенсията с 0,5% за всеки месец преди стандартната пенсионна възраст. За всеки месец по-късно пенсиониране след стандартната пенсионна възраст, пенсията се увеличава с 0,7%.

1.06.03. Формула за изчисляване на размера на пенсията

В **Германия** пенсията е равна на броя пенсионни точки на лицето * коефициент за вида на пенсията * стойността на 1 пенсионна точка към съответния момент. Коефициента за пенсията е 1, но за някои случаи (при инвалидност) е по-висок. 1 пенсионна точка се получава, когато лицето се осигурява 1 година върху средния осигурителен доход в страната. Стойността на 1 пенсионна точка се актуализира всяка година според равнището на доходите. Отделно от промените в средния доход в страната се взема под внимание промените в съотношението между плащащи вноски и броя на пенсионерите. Има предпазна клауза, която не позволява стойността на пенсионната точка да се понижава. Вместо това, през следващи периоди стойността ѝ ще се повишава с половината от полагащата се актуализация.

Великобритания – основната пенсия е фиксирана сума и се получава в пълен размер при 30 години в осигуряване. За всяка година по-малко, сумата се намалява

пропорционално с 1/30. Втора пенсия – в зависимост от доходите на лицето над определени прагове и периода в осигуряване.

Франция – пълната пенсия е равна на 50% от средните доходи на лицето от най-добрите му 25 години, като се предоставя минимална пенсия, добавки към пенсията при определени случаи. Пенсията се редуцира пропорционално ако лицето има по-малко тримесечия в осигуряване от определените за пълна пенсия.

Чехия – пенсията се състои от фиксирана сума + добавка на база средните доходи на лицето * годините стаж * 1,5%, без ограничения.

Швеция – гарантираната пенсия се получава в пълен размер при 40 години пребиваване в Швеция и се намалява с 2,5% за всяка година по-малко от 40 години. Не може да се получава заедно с друга пенсия. По новата система (за родените след 1953 г.) пенсията, която е свързана с доходите, се определя според натрупаните пенсионни права на лицето, които се индексират според равнището на средната заплата в страната. Пенсията се изчислява като се раздели общия размер на натрупаните пенсионни права, на коефициент зависещ от очакванията за средна продължителност на живота на лицето, възрастта на която се пенсионира, и очакванията за повишение на средната работна заплата в страната.

Холандия – Пенсията не зависи от доходите. Пълна пенсия с фиксиран размер за всички се получава ако лицето живее или работи в Холандия 50 години след навършване на 15 годишна възраст. За всяка година по-малко, пенсията се редуцира пропорционално с 2%. Ако е самостоятелно лице и се грижи за дете до 18 години, пенсията е в по-голям размер. Специални условия има и за женени двойки.

САЩ – доходите, от които се изчислява пенсията до 21% от средната работна заплата в страната се заместват на 90% при пенсиониране. Доходите между 21% и 128% от средната работна заплата в страната, се заместват на 32%. Доходите над 128% от средната работна заплата до тавана на осигурителния доход се заместват на 15%. Тавана на осигурителния доход е 253% от средната работна заплата в страната. Размера на пенсията се изчислява на база средния осигурителен доход (след като се преизчисли според инфлацията) на лицето за 35-те му най-добри години, включително години с нулеви доходи до достигане на 35 години в осигуряване. Минимална пенсия се изплаща за лицата с доходи под определена граница, в максимален размер 28% от средната работна заплата в страната, в зависимост от годините в осигуряване между 11 и 30 години.

Канада – за универсална пенсия: 1/40 от максималната универсална пенсия, за всяка година пребиваване в Канада след навършване на 18 годишна възраст. Максималната универсална пенсия е 516,96 канадски долара (около 760 лева). Пенсията свързана с доходите е 25% от средния месечен осигурителен доход на лицето по време на осигурителния период (след навършване на 18 годишна възраст или 1 януари 1966 г., което е по-рано). Ако е в интерес на лицето, 15% от годините с най-ниски доходи, години

в които осигуреното лице се е грижило за дете до 7 годишна възраст, и месеците, когато осигуреното лице получава обезщетение за неработоспособност, могат да не се взимат под внимание.

Бразилия – за пенсия за възраст – 70% от средните доходи на лицето (като се изчисляват върху най-добрите за лицето 80% от месеците след юли 1994 г.) + 1% за всяка година стаж, но не повече от 100%. Пенсията за вноски зависи от средните доходи на лицето през най-добрите 80% от месеците след 1994 г., като се умножават по специален коефициент (Factor Previdenciario), който включва в себе си размера на осигурителната вноска, годините в осигуряване, възрастта на лицето и очакванията за продължителността на живота.

Япония – по националната пенсионна програма се получава фиксирана сума. Редуцира се пропорционално с 2,5% за всяка година в осигуряване по-малко от 40 години. При пенсионната схема за работниците – средния осигурителен доход през цялата кариера се умножава по коефициент в зависимост от рождената дата на лицето и осигурителния стаж.

1.06.04. Пенсии за инвалидност

Най-честата практика по света е на лице със загубена работоспособност над определено ниво, да се предоставя при определени условия пенсия за инвалидност. Размера на пенсията обикновено зависи от натрупания стаж и средните доходи на лицето. В някои страни има редукция на пенсията за инвалидност, ако се получава преди определената в страната пенсионна възраст. В повечето случаи разходите за изплащане на пенсиите за инвалидност се покриват от общата осигурителна вноска за пенсии, или са за сметка на държавния бюджет. Не е за пренебрегване факта, че държавите предоставят и придобивки за хората с увреждане не само чрез изплащане на пенсия, но и в рехабилитация, лечение. Доколкото е възможно всяко лице трябва да може да се възстанови в най-пълна степен и да се върне на пазара на труда.

1.06.05. Наследствени пенсии

Практиката е да се предоставят наследствени пенсии за роднините на починалия. Това са съпруга(та) и децата до определена възраст, в някои държави към списъка с потенциалните получатели на наследствени пенсии са внуците, братята, сестрите и родителите на починалия. Всяка страна има различен начин за определяне размера на пенсията, която се предоставя на наследниците и обикновено е процент от пенсията, която лицето би получавало или е получавало. В някои страни съпруга(та) получава по-голяма наследствена пенсия ако трябва да се грижи за деца на издръжка или ако са с увреждания. Понякога бракът трябва да е продължил определен минимален период (САЩ, Германия и др.), за да може овдовелия съпруг да има право на наследствена пенсия. В повечето случаи съпруга(та) губи правото на наследствена пенсия при повторен брак (изключение от това правило е например Русия).

1.06.06. Финансиране на пенсионната система

Най-често срещания вариант е пенсионната система да се финансира от осигурителни вноски върху осигурителния доход на осигуреното лице, които са за сметка на работодателите, служителите и самоосигуряващите се лица, като в повечето страни има таван на осигурителния доход. Разходите за администриране и при възникване на дефицит са за сметка на държавния бюджет. Примери:

Германия – 19,6% осигурителна вноска от дохода на лицето, поделена между работодателя и служителя. За самоосигуряващите се лица - 19,6% от месечния доход. Държавния бюджет покрива разходите за обезщетения несвързани с осигуряване.

Великобритания – обща осигурителна вноска за всички рискове.

Франция – 6,65% от доходите на осигуреното лице, 8,3% за сметка на работодателя. Дефицитите са за сметка на държавния бюджет.

Чехия – 6,5% служител, 21,5% работодател, 28% самоосигуряващ се.

Швеция – вноски от служител, работодател, самоосигуряващ се. Гарантираната пенсия е за сметка на държавния бюджет.

Холандия – 19% вноска за пенсия за старост и наследствена пенсия за сметка на осигуреното лице. 5,7% вноска от работодателя за пенсия за инвалидност.

САЩ – 6,2% от доходите на осигурените лица, 6,2% за сметка на работодателя, 12,4% от осигурителния доход на самоосигуряващите се лица. Дефицита се покрива от централния бюджет.

Канада – За първи стълб държавни пенсии (универсални пенсии) разходите са за сметка на бюджета. За втори стълб държавни пенсии (пенсии свързани с дохода): 4,95% вноска от дохода на осигуреното лице, 4,95% от работодателя, 9,9% от самоосигуряващите се лица.

Бразилия – обща вноска за всички рискове за сметка на работодателя 20%, от самоосигуряващите се лица 20% от дохода, прогресивни вноски в зависимост от дохода 8-11% от заплатата на служителя.

Русия – 26% от дохода на служителя, за сметка на работодателя, фиксирана сума от самоосигуряващите се.

Япония – вноски от работодател и служител, самоосигуряващите се правят вноски за националната програма.

1.06.07. Данък върху пенсиите

Практиката в почти всички страни по света е пенсиите да се облагат с данъци. В резултат, от чисто статистическа гледна точка неутралния наблюдател може да се заблуди, че в съответната страна пенсиите са по-големи от тези в останалите, и съответната пенсионна система е по-успешна. Подобни хитрини използват почти всички държави от ЕС, сред които Белгия, Швейцария, Чехия, Дания, Германия, Гърция,

Испания, Франция, Великобритания, Исландия, Ирландия, Италия, Кипър, Латвия, Холандия, Норвегия, Австрия, Полша, Португалия, Румъния, Финландия, Словения, Швеция. Също така САЩ, Канада, Бразилия, Австралия, Китай, Индия, Чили и др. Чрез данъка върху пенсиите обаче, отделните правителства могат да коригират евентуални дефекти в размера на отпусканите пенсии, които са се получили от методиката за определяне размера на пенсията. Също така пенсионерите са съпричастни към случващото се в реалната икономика и не могат да се разглеждат само от страната на получаващите, но и от страната на обикновените данъкоплатци, които издържат на практика цялата осигурителна система.

1.06.08. Осигуровки върху пенсиите²⁶

В не малко страни в Европейския съюз е приета практиката върху пенсиите да се начисляват осигуровки (като вид данък със специално предназначение, от следващите примери това ще стане много ясно). Най-често за здравно осигуряване. Примери:

Германия – за здравно осигуряване се дължи осигуровка в размер 7,3% от пенсията + допълнителна вноска 0,9% + вноска несвързана с дохода определена от здравния фонд; 1,95% вноска за дълготрайни грижи; 0,25% допълнителна вноска за пенсионерите, които нямат деца.

Франция – дължи се 6,6% обща осигурителна вноска (contribution sociale généralisée, CSG) и вноска за изплащане на социалния дълг (contribution pour le remboursement de la dette sociale, CRDS) от 0,5%. За лица с ниски доходи има изключения.

Австрия – 5,1% от пенсията вноска за осигуряване срещу болест.

Белгия – дължат се осигуровки срещу болест и инвалидност.

Финландия – дължи се вноска за осигуряване срещу болест и медицински грижи.

Холандия – дължат се вноски за наследствени пенсии, за извънредни медицински разходи и за здравно осигуряване.

Люксембург – дължи се вноска за здравни грижи и дълготрайни грижи.

Норвегия – здравна вноска от 4,7% от пенсията.

Словения – дължи се вноска за здравни услуги.

Полша – дължи се вноска за здравно осигуряване.

Румъния – дължи се вноска за обезщетение за майчинство в натура и срещу болест.

Гърция – дължи се вноска за социална солидарност в зависимост от размера на пенсията, между 3% и 14% от пенсията. Допълнителна вноска за социална солидарност се дължи от пенсионерите под 60 годишна възраст, в зависимост от размера на пенсията, и в размер 6% до 10% от пенсията. В България осигуровки върху пенсиите не се дължат.

²⁶ Източник: Европейската комисия -

http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do?year=20110701&lang=en

1.06.09. Актуализация и изплащане на пенсиите

Обичайната практика е пенсиите да се актуализират веднъж годишно, като се използват различни методики според инфлацията в страната, или според ръста на средния осигурителен доход. В Швейцария актуализация на пенсиите се прави веднъж на 2 години с половината от ръста на доходите и половината от ръста на цените. Годишна актуализация се прави само ако ръста на цените е над 4% годишно²⁷. Във Великобритания пък подхода е от април всяка година основната пенсия да се увеличава с най-високото от повишаването на равнището на заплатите, индекса на цените или 2,5%. В Чехия пенсиите се актуализират веднъж годишно с ръста на цените и с 1/3 от повишението на средната работна заплата в страната.

Пенсиите се изплащат обикновено веднъж месечно. Различен подход има в Бразилия, където пенсиите се изплащат на 13 вноски в годината. Във Великобритания всяка седмица. В Япония веднъж на 2 месеца.

1.06.10. Обезщетение при майчинство и раждане на дете

Към полагаемите се обезщетения в натура (под формата на медицинска помощ при раждането на детето, медикаменти и др.), раждането на дете дава право и на парични обезщетения, като всяка държава има различна практика за размера на обезщетението. Примери:

Германия – обезщетението е равно на 100% от нетната работна заплата на лицето за последните 3 месеца, като до определен размер се плаща от фонда за болест и майчинство, а разликата е за сметка на работодателя.

Във **Великобритания** обезщетението е фиксирана сума или 90% от средния доход.

Във **Франция** обезщетението е 100% от средните доходи на лицето през последните 3 месеца преди прекъсване на осигуряването.

В **Чехия** 70% от дневна база, която се изчислява по следния начин: Среднодневния брутен доход на лицето, който се взема под внимание се разделя на 4 нива. До определено ниво на доходите, се признава на 100%, второто ниво доходите се признават на 60%, третото на 30%, а над определено ниво на доходите, не се взимат под внимание.

В **Швеция** обезщетението е 80% от доходите на лицето преди спиране на осигуряването.

В **САЩ** няма национална програма и отделните щати имат собствени програми.

В **Канада** обезщетението е 55% от средноседмичния доход на лицето за последните 26 седмици. Възможно е да се получават добавки при ниски доходи.

²⁷ Източник: Европейската комисия -

http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do?year=20110701&lang=en

В **Чили** обезщетението за държавните служители е 100% от заплатата. За работещите в частния сектор обезщетението е средния нетен доход за последните 3 месеца (6 месеца за самоосигуряващите се лица) преди очакваната дата на раждането.

В **Бразилия** обезщетението е 100% от работната заплата. За самоосигуряващите се лица - 100% от средните доходи за последните 12 месеца.

В **Русия** обезщетението е 100% от брутното възнаграждение на лицето за последните 12 месеца.

Обезщетенията при раждане на дете подлежат на данъчно облагане в почти всички страни от Европейския съюз както и в повечето страни по света.

1.06.11. Период за получаване на обезщетение при майчинство и раждане на дете²⁸

В отделните страни има различни практики по отношение периода за получаване на обезщетение при раждане на дете. В това отношение настоящата система в България е като времетраене за отпускане на обезщетението, една от най-щедрите – 410 дни (13,5 месеца или близо 59 седмици). Примери от другите страни:

Белгия – 15 седмици (6 преди и 9 след раждането).

Германия – 14 седмици (6 преди раждането). Допълнителни 4 седмици след раждането може да се получат ако е необходимо от медицинска гледна точка, или при многоплодова бременност.

Швейцария – 14 седмици след раждането, а преди това работодателя е длъжен да плаща заплатата на майката.

Чехия – 28 седмици или 37 седмици при многоплодово раждане, като 6 са преди раждането.

Естония – 140 дни (30 преди раждането).

Гърция – 119 дни (56 преди раждането).

Холандия – 16 седмици (4-6 седмици преди раждането).

Франция – 16 седмици (6 преди раждането), 26 седмици при трето дете, 34 седмици при близнаци и 46 при многоплодова бременност с над 2 деца. 2 допълнителни седмици се получават при патологична бременност.

Румъния – 63 дни преди раждането и 63 след раждането.

Швеция – 390 дни (50 дни преди раждането), с възможност за допълнителни 90 дни с минимално обезщетение.

Великобритания – 26-39 седмици.

Канада – 15 седмици + 35 седмици за родителски грижи.

Чили – 18 седмици (6 преди раждането).

Русия – 140 дни (70 дни преди раждането).

²⁸ Източник: Европейската комисия -

http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do?year=20110701&lang=en и
Social Security Administration - <http://www.ssa.gov>

Бразилия – 120 дни (28 преди раждането).

САЩ – в зависимост от отделните щати, няма национална програма.

1.06.12. Финансиране на обезщетенията за майчинство и раждане на дете

Приетата най-честа практика е обезщетенията да се финансират от осигуровки на работодателя и служителя. Примери:

Германия – обща осигурителна вноска за здравно осигуряване и за майчинство. За сметка на осигуреното лице 7,9% от дохода, 7% за сметка на работодателя. Пенсионерите дават 7,9% от пенсията си, а пенсионния фонд 7% от размера на пенсията. Студентите плащат 10,43% от стипендията си.

Във **Великобритания** обезщетенията за майчинство се финансират от общата осигурителна вноска за всички рискове и от държавния бюджет.

Франция – от обща вноска за здравно осигуряване и за майчинство. За сметка на осигуреното лице - 0,75% от дохода. За сметка на работодателя – 12,8% от дохода на лицето.

Чехия – от осигурителни вноски от работодателя, служителя и самоосигуряващите се лица.

В **Швеция** – от вноски от работодателите и самоосигуряващите се лица.

В **Бразилия** – от общата осигурителна вноска за всички рискове. Държавния бюджет покрива възникнали дефицити.

Русия – 2,9% от заплатата на служителя, за сметка на работодателя.

1.06.13. Обезщетение за общо заболяване

При обезщетенията за общо заболяване в отделните страни има различни подходи. В някои се плащат от осигурителен фонд, косвено или пряко чрез държавния бюджет, или са оставени да се финансират основно за сметка на работодателите. Примери:

Във **Великобритания** обезщетението е фиксирана сума, изплаща се след 3 поредни дни неработоспособност, плаща се от работодателя.

Швеция – 80% от заплатата на лицето. От 2-я до 14-я ден за сметка на работодателя. От 15-я до 364-я за сметка на държавния бюджет.

Чехия – получава се между 4-я и 14-я ден в неработоспособност и е в процент от доходите на определени нива. По-високите доходи се взимат на по-нисък процент под внимание. От 15-я ден обезщетението е в по-нисък размер.

1.06.14. Обезщетение за безработица

Общоприетата практика е обезщетението за безработица да е процент от средните доходи на лицето за определен период преди прекъсване на осигуряването. Примери:

Германия – обезщетението е 67% (60% ако няма деца) от средния нетен доход на осигуреното лице за последните 12 месеца.

Във **Великобритания** обезщетението е фиксирана сума, в зависимост от възрастта на лицето.

Франция – в зависимост от декларирания доход, 57,4% до 75% от среднодневните доходи през последните 12 месеца.

В **Чехия** – през първите 2 месеца след загубата на работа 65% от средномесечния нетен доход на лицето в последните 3 месеца преди прекратяване на осигуряването, след това обезщетението е в намален размер.

В **Швеция** обезщетението е фиксирана сума, в зависимост от седмичната заетост на лицето преди загубата на работа.

В **Холандия** обезщетението е 75% от последната заплата през първите 2 месеца. След това 70%.

В **Бразилия** обезщетението зависи от средните доходи на лицето за последните 3 месеца: 80% от средните доходи на лицето до определен размер + 50% от доходите над този размер до тавана, от който се изчислява обезщетението. Минималния размер на обезщетението е равен на минималната работна заплата.

В **Русия** обезщетението е 75% от средните доходи на лицето за последните 12 месеца през първите 3 месеца след прекратяване на осигуряването, 60% за следващите 4 месеца, и 45% за следващите 5.

В **Румъния** обезщетението е 75% от минималната работна заплата в страната с добавка от 3-10% (в зависимост доходите на лицето) от средните доходи на лицето за последните 12 месеца.

1.06.15. Период за получаване на обезщетение за безработица

Има възприета различна практика по отношение периода, в който се изплаща обезщетението за безработица. Примери:

Германия – обезщетението се изплаща за 6 до 24 месеца според осигурителния стаж и възрастта на лицето.

Във **Великобритания** до 26 седмици.

Във **Франция** периода за получаване на обезщетението зависи от периода в осигуряване на лицето и е до 24 месеца (36 ако лицето е над 50 години).

В **Швеция** максималния период за получаване на обезщетението е 300 дни. Възможно е обезщетението да се получава за допълнителни 150 дни ако безработния се грижи за дете до 18 годишна възраст.

В **Холандия** обезщетението може да се получава 3 месеца. След тях осигуреното лице може да получава 1 месец обезщетение за безработица, за всяка година в осигуряване (в които са включени периоди за отглеждане на дете и др.), но не повече от 38 месеца.

В **САЩ** след 1 седмица изчаквателен период обезщетението може да се получава до 26 седмици. В някои щати с висока безработица е възможно да се изплаща за още 13 допълнителни седмици.

В **Канада** след 2 седмици изчаквателен период обезщетението може да се получава за 14 до 45 седмици в зависимост от трудовата история на лицето.

В **Бразилия** обезщетението може да се получава за 3 до 5 месеца, в зависимост от броя месеци в осигуряване между 6 и 36 в последните 3 години.

В **Русия** обезщетението за безработица може да се получава до 12 месеца.

1.06.16. Финансиране на обезщетенията за безработица

Практиката е обезщетенията за безработица да се финансират от осигурителни вноски и/или за сметка на държавния бюджет. Примери: в **Германия** обезщетенията за безработица се финансират от вноски от по 1,4% от дохода на лицето от работодателя и служителя. 2,8% от самоосигуряващите се лица. Държавния бюджет покрива дефицита.

Във **Великобритания** обезщетенията се финансират от общата осигурителна вноска и от държавния бюджет.

Във **Франция** от осигурителни вноски 2,4% от дохода за сметка на служителя, 4% за сметка на работодателя.

В **Чехия** работодателите и самоосигуряващите се лица правят вноски 1,2% от дохода на осигуреното лице. Дефицита се покрива от държавния бюджет.

В **Холандия** в зависимост от индустрията осигурителната вноска от дохода на осигуреното лице е средно 3,5% за сметка на служителя. Работодателя прави вноска 4,75% + 1,02% средно в допълнителен фонд.

В Швеция, САЩ, Бразилия, Русия, Австралия и др. обезщетенията за безработица са за сметка на държавния бюджет.

1.07. Пенсионната система в България през 2012 г., след промените от 2010-2011 г.

Таблица 1.07.00.1

Условия за отпускане на пенсии за осигурителен стаж и възраст в Република България от 01.01.2000 г.

Година	Мъже		Жени	
	Точки	Възраст	Точки	Възраст
2000	98	60,5	88	55,5
2001	99	61	89	56
2002	100	61,5	90	56,5
2003	100	62	90	57
2004	100	62,5	90	57,5
2005	100	63	91	58
2006	100	63	92	58,5
2007	100	63	93	59
2008	100	63	94	59,5

Година	Мъже		Жени	
	Точки	Възраст	Точки	Възраст
2009	100	63	94	60
2010	100	63	94	60

Източник: Гочев Г. и Богомил Манов, Социално осигуряване, изд. Тракия М, 2001 г., стр. 191

Съгласно действащата към 2010 г. пенсионна система, за да се пенсионира мъжете след 2009 г. трябва да са на възраст 63 години и да имат осигурителен стаж от 37 години, за да натрупат минималните 100 точки²⁹ изисквани от законодателството. Реално спрямо 2000 г. промяната е, че необходимия минимален осигурителен стаж от 37,5 години намалява до 37 години при мъжете, за сметка на повишаване на пенсионната възраст. При жените, от 2009 г. спрямо 2000 г. минималния осигурителен стаж е увеличен от 32,5 г. на 34 г., а възрастта за пенсиониране се повишава от 55,5 на 60 години.

От 2011 г. точковата система отпада и за пенсиониране са нужни навършени 63 години възраст и натрупани 37 години осигурителен стаж за мъжете и навършени 60 години възраст и натрупани 34 години осигурителен стаж за жените. В случай, че не се отговаря на някое от условията, право на пенсия се придобива при 15 години осигурителен стаж, от които 12 години действителен стаж и навършване на 65-годишна възраст за мъжете и жените.

1.07.01. Пенсии за осигурителен стаж и възраст

Съгласно промените от 2010 г., след 31 декември 2011 г. осигурителния стаж нужен за пенсиониране се увеличава от първия ден на всяка календарна година с 4 месеца до достигане на 37 години за жените и 40 години за мъжете през 2020 г.

Таблица 1.07.01.1

Необходим осигурителен стаж за пенсиониране в Република България по пол от 2012 г.

Година	Нужен осигурителен стаж		Година	Нужен осигурителен стаж	
	Мъже	Жени		Мъже	Жени
2012	37 г., 4 м.	34 г., 4 м.	2017	39 г.	36 г.
2013	37 г., 8 м.	34 г., 8 м.	2018	39 г., 4 м.	36 г., 4 м.
2014	38 г.	35 г.	2019	39 г., 8 м.	36 г., 8 м.
2015	38 г., 4 м.	35 г., 4 м.	2020	40 г.	37 г.
2016	38 г., 8 м.	35 г., 8 м.	2021	40 г.	37 г.

Източник: Кодекс за социално осигуряване към 31.12.2012 г., чл. 68, ал. 1 и ал. 2

След промените от 2010 г. пенсионната възраст е планирано да почне да се повишава след 31 декември 2020 г. с 6 месеца на година, до достигане на 65 години за мъжете и 63 години за жените.

²⁹ 1 точка се получава за всяка година стаж или навършена възраст. Така лице на възраст 60 години и 35 години стаж има 60 точки от възрастта и 35 точки от стажа. Ако е жена, според законодателството през 2010 г. ще може да се пенсионира, защото минималните изисквани точки за пенсиониране са 94. Ако обаче е мъж, ще трябва да направи поне 100 точки през 2010 г., за да може да се пенсионира.

Тази реформа обаче се ускорява и след промените от 2011 г. се приема пенсионната възраст да започне да се повишава с 4 месеца на година, но още след 31 декември 2011 г.:

Таблица 1.07.01.2

Възраст за пенсиониране в Република България по пол от 2012 г.

Година	Пенсионна възраст		Година	Пенсионна възраст	
	Мъже	Жени		Мъже	Жени
2012	63 г., 4 м.	60 г., 4 м.	2017	65 г.	62 г.
2013	63 г., 8 м.	60 г., 8 м.	2018	65 г.	62 г., 4 м.
2014	64 г.	61 г.	2019	65 г.	62 г., 8 м.
2015	64 г., 4 м.	61 г., 4 м.	2020	65 г.	63 г.
2016	64 г., 8 м.	61 г., 8 м.	2021	65 г.	63 г.

Източник: Кодекс за социално осигуряване към 31.12.2012 г., чл. 68, ал. 1

С промените от 2011 г., за лицата, на които не достига минималния осигурителен стаж, но имат поне 15 години в осигуряване, пенсионната възраст започва да расте след 31 декември 2011 г. с по 4 месеца на година, до достигане през 2017 г. на 67 години и за двата пола (като това е първоначално планирано да стане според промените от 2010 г. едва през 2024 г.):

Таблица 1.07.01.3

Възраст за пенсиониране в Република България за лица без достатъчно осигурителен стаж считано от 2012 г.

Година	Пенсионна възраст	Година	Пенсионна възраст
2012	65 г., 4 м.	2015	66 г., 4 м.
2013	65 г., 8 м.	2016	66 г., 8 м.
2014	66 г.	2017	67 г.

Източник: Кодекс за социално осигуряване към 31.12.2012 г., чл. 68, ал. 3

Специални правила за пенсиониране за някои категории работници

В българското законодателство са регламентирани специални правила за някои от държавните служители в „силовите министерства“³⁰, според които пенсионирането им е възможно с по-малко осигурителен стаж, а за някои от тях и без минимална възраст за пенсиониране. Списъкът с тези категории лица е подробно изброен в чл. 69 от кодекса за социално осигуряване. От началото на 2011 г. не в същите размери, но е предоставена възможност и на балерини, балетисти и танцьори в културни организации³¹ да се пенсионира при по-облекчени условия за минимален осигурителен стаж и без значение от възрастта.

³⁰ Министерство на вътрешните работи, Министерство на отбраната, Държавна агенция „Национална сигурност“

³¹ Правилата са регламентирани в чл. 69а от Кодекса за социално осигуряване

За тези категории лица стажът се преобразува, като например за летци, водолази и др. 1 година изслужено време се смята за 3 години стаж от трета категория труд³². Например: държавен служител летец от реактивната авиация работил 15 години на тази длъжност ще има признат стаж във формулата за определяне на пенсията от 45 години

За специално изброените в Наредбата за категоризиране на труда при пенсиониране³³ длъжности и професии от първа и втора категория труд е предвидено 3 години стаж придобит при първа категория труд да се преобразува за 5 години стаж от трета категория труд, а 4 години стаж от втора категория труд да се преобразува за 5 години стаж от трета категория труд при пенсиониране. За първа и втора категория труд е предвидена възможността за по-ранно пенсиониране, като средствата по закон трябваше да започнат да се изплащат от работещи на капиталов принцип частни пенсионни фондове. До края на 2014 г. тези пенсии за ранно пенсиониране на работещите при първа и втора категория труд, ще продължават да се изплащат от Националния осигурителен институт.

Размерът на пенсията за осигурителен стаж и възраст се определя, като доходът, от който се изчислява пенсията, се умножи със сумата, образувана от: по процент 1,1 (от 1 януари 2017 г. този процент става 1,2) на сто за всяка година осигурителен стаж от трета категория труд и съответната пропорционална част от процента за месеците осигурителен стаж. Ако лицата имат право на пенсия за осигурителен стаж и възраст и продължават да работят след навършване на пенсионна възраст, без да им е отпусната пенсия, за всяка година осигурителен стаж след тази възраст процентът е 4³⁴ и съответната пропорционална част от този процент за месеците осигурителен стаж. Процентът за всяка година осигурителен стаж след навършване на пенсионна възраст се определя за действителен осигурителен стаж, без превръщане, придобит след 31 декември 2006 г.

Доходът, от който се изчислява пенсията, се определя, като средномесечния осигурителен доход за страната за 12 календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията се умножи по индивидуалния коефициент на лицето.

Индивидуалният коефициент се изчислява от дохода на лицето, върху който са внесени осигурителни вноски за периода от три последователни години от последните 15 години осигурителен стаж до 1 януари 1997 г. по избор на лицето и от дохода за периода след тази дата до пенсионирането му.

За изчисляване на индивидуалния коефициент се определят:

³² Правилата за преобразуване на осигурителния стаж за всяка длъжност са изброени в чл. 104 от Кодекса за социално осигуряване

³³ Приета с ПМС № 235 от 20.10.1998 г., обн., ДВ, бр. 123 от 23.10.1998 г., в сила от 1.01.2000 г., изм. и доп., бр. 114 от 30.12.1999 г., доп., бр. 79 от 29.09.2000 г., в сила от 1.01.2000 г., изм. и доп., бр. 64 от 20.07.2001 г., изм., бр. 13 от 11.02.2011 г., в сила от 1.01.2011 г.

³⁴ До 2011 г. този процент е 3. Виж Кодекс за социално осигуряване, чл. 70, ал. 1

- съотношението между средномесечния осигурителен доход на лицето за 3 поредни най-добри години посочени от лицето от последните му 15 години трудов стаж за периода до 31 декември 1996 г. и средномесечната работна заплата за страната за същия период, обявена от Националния статистически институт;

- съотношението между средномесечния осигурителен доход на лицето за периода след 31 декември 1996 г. и средномесечния осигурителен доход за страната за същия период.

Индивидуалният коефициент се определя, като всяко от съотношенията се умножава съответно по броя на месеците, за които то е установено, и сборът на получените произведения се разделя на общия брой на месеците, включени в двата периода.

Минималният размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст се определя със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за всяка календарна година.

Размерът на пенсията за осигурителен стаж и възраст за лица, които не са натрупали достатъчно стаж не може да бъде по-малък от 85% от минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст³⁵.

Средномесечния осигурителен доход³⁶ се определя от възнаграждението или осигурителния доход, върху които са внесени или дължими осигурителните вноски. Когато в периода, от който се определя индивидуалният коефициент, се включва време на законоустановен отпуск или законна стачка, се вземат предвид:

- за времето на платен отпуск, заплащан от работодателя - полученото възнаграждение за този отпуск, върху което са внесени осигурителни вноски;
- за времето на отпуск поради временна неработоспособност или бременност и раждане, през което е получавано парично обезщетение от общественото осигуряване - доходът, от който е изчислено обезщетението;
- за времето на неплатен отпуск, който се зачита за осигурителен стаж, или на законна стачка - минималната месечна работна заплата, установена за страната за съответния период.

1.07.02. Пенсии за инвалидност³⁷

Осигурените лица имат право на пенсия за инвалидност, когато са загубили напълно или частично работоспособността си завинаги или за продължително време. Пенсия за инвалидност се определя на лица с 50 и над 50 на сто трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане. Пенсиите за инвалидност на лицата, навършили пенсионна възраст се отпускат пожизнено.

³⁵ Кодекс за социално осигуряване, чл. 70, ал. 8

³⁶ Кодекс за социално осигуряване, чл. 70а

³⁷ Кодекс за социално осигуряване, чл. 71-79

Правото на пенсия за инвалидност се поражда от датата на инвалидизирането, а за незрящите по рождение и за загубилите зрението си преди постъпване на работа от датата на подаване на заявление.

Осигурените придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, ако са загубили работоспособността си и имат осигурителен стаж, придобит до датата на инвалидизирането, а за незрящите по рождение и за загубилите зрението си преди постъпване на работа - до датата на подаване на заявление, както следва:

1. до 20-годишна възраст и за слепите по рождение и на ослепелите преди постъпването им на работа - независимо от продължителността на осигурителния стаж;
2. до 25-годишна възраст - една година;
3. до 30-годишна възраст - 3 години;
4. над 30-годишна възраст - 5 години;

Инвалидите по рождение и инвалидите с придобита инвалидност до постъпване на работа придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване при една година осигурителен стаж. Пенсия за инвалидност поради общо заболяване не се отпуска, възобновява или възстановява на лица, на които е отпусната лична пенсия за осигурителен стаж и възраст.

Размерът на пенсията за инвалидност поради общо заболяване се определя, като доходът, от който се изчислява пенсията, се умножи със сумата, образувана от: по процент 1,1 на сто за всяка година осигурителен стаж и съответната пропорционална част от процента за месеците осигурителен стаж. Когато към датата на инвалидизирането осигуреното лице е под пенсионна възраст, разликата между възрастта му и пенсионната възраст се признава за осигурителен стаж. При определяне на пенсията признатото време и съответната пропорционална част от процента за месеците осигурителен стаж се умножават с коефициент, както следва:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 0,9;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 0,7;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - 0,5.

Размерът на пенсията за инвалидност поради общо заболяване не може да бъде по-малък от:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 115 на сто от минималния размер на пенсията за стаж и възраст;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 105 на сто от минималния размер на пенсията за стаж и възраст;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - 85 на сто от минималния размер на пенсията за стаж и възраст.

Доходът, от който се изчислява размерът на пенсията за инвалидност поради общо заболяване, се определя, като средномесечният осигурителен доход за страната се умножи по индивидуалния коефициент на лицето, който се определя до датата на инвалидизирането, а за слепите и инвалидите по рождение или с придобита инвалидност до постъпването им на работа до датата на заявление.

Осигурените, загубили 50 или над 50 на сто работоспособността си поради трудова злополука или професионална болест, имат право на пенсия за инвалидност поради трудова злополука или професионална болест, независимо от продължителността на осигурителния стаж. Размерът на пенсията за инвалидност поради трудова злополука или професионална болест се определя, като средномесечният осигурителен доход за страната се умножи по индивидуалния коефициент до датата на инвалидизирането и по следните коефициенти:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 0,4;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 0,35;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - 0,30.

Размерът на пенсията за инвалидност поради трудова злополука или професионална болест не може да бъде по-малък от:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 125 на сто от минималния размер на пенсията за стаж и възраст;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 115 на сто от минималния размер на пенсията за стаж и възраст;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - минималния размер на пенсията за стаж и възраст.

1.07.03. Наследствени пенсии³⁸

Право на наследствена пенсия имат децата до 18 години или докато учат, но не по-късно от навършване на 26 години, преживелият съпруг и родителите. Отказът от наследство не лишава наследниците от право на наследствена пенсия.

Наследствената пенсия се определя в процент от полагащата се лична пенсия на починалото осигурено лице, както следва:

1. при един наследник - 50 на сто;
2. при двама наследници - 75 на сто;
3. при трима и повече наследници - 100 на сто.

Наследствената пенсия се отпуска общо на всички лица, които имат право на тази пенсия, и се разпределя поравно между тях. Минималният размер на наследствената

³⁸ Кодекс за социално осигуряване, чл. 80-84

пенсия не може да бъде по-малък от 75 на сто от минималния размер пенсия за осигурителен стаж и възраст.

При смърт на двамата родители (осиновители) децата имат право на наследствена пенсия, която се определя от сбора на пенсиите на починалите.

Пенсионерът има право на добавка от пенсията или сбора от пенсиите, които е получавал починалият съпруг/съпруга, в размер 26,5 на сто³⁹.

1.07.04. Пенсии за военна инвалидност⁴⁰

Право на пенсия за военна инвалидност имат лицата, които са загубили работоспособността си поради това, че са заболели или са пострадали през време или по повод на:

1. наборната военна служба;
2. службата в запаса или в резерва.

Таблица 1.07.04.1

Размер на пенсията за военна инвалидност в процент от социалната пенсия за старост

	Трайно намалена работоспособност		
	над 90 на сто	71-90 на сто	50-70,99 на сто
Редници и сержанти	150 на сто	140 на сто	115 на сто
Офицери	160 на сто	150 на сто	120 на сто

Източник: Кодекс за социално осигуряване, чл. 86

1.07.05. Пенсии за гражданска инвалидност⁴¹

Право на пенсия за гражданска инвалидност имат лицата, които са загубили работоспособността си поради това, че са заболели или пострадали:

1. при изпълнение на граждански дълг;
2. случайно от органите на властта при изпълнение на служебни задачи на тези органи.

Размерът на пенсиите за гражданска инвалидност се определя в процент от социалната пенсия за старост:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 150 на сто;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 140 на сто;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - 115 на сто.

³⁹ От 1 септември 2011 г.

⁴⁰ Кодекс за социално осигуряване, чл. 85-86

⁴¹ Кодекс за социално осигуряване, чл. 87-88

1.07.06. Социална пенсия за старост⁴²

Право на социална пенсия имат лицата, навършили 70-годишна възраст⁴³, когато годишният доход на член от семейството към датата на навършване на възрастта е по-малък от сбора на гарантирания минимален доход, установен за страната през последните 12 месеца.

Размерът на социалната пенсия за старост, както и условията за нейното получаване, се определят от Министерския съвет по предложение на Министерството на труда и социалната политика и Националния осигурителен институт.

1.08. Дефекти на модела на „осигурителния стаж“ по отношение на натрупването му и изчисляването на пенсията в зависимост от стажа

В българското социално осигуряване (както и в това на редица други страни) съществува остарялата практика, при която един от основните критерии при пенсиониране и когато се наложи да се ползва солидарност от осигурителната система, е „осигурителния стаж“. Критерий, който би трябвало да показва колко години човек е работил и това би трябвало да му присъжда заслуги, въз основа на които обществото да му е длъжно при неработоспособност. Само че това, че някой е работил през годините, реално не означава твърде много, защото дали работи за минималната работна заплата, или за средната работна заплата или за 3 пъти повече от средната работна заплата и при платените осигуровки върху съответната сума, на всеки по действащата система му се отчита 1 месец осигурителен стаж.

Разбира се с разни сложни формули се прави опит за разграничаване според доходите на всеки, чрез индивидуални коефициенти, но те са некоректно изчислени, тъй като се отчитат доходите само от 3 последователни години до 1997 г. по избор на лицето. Системата по този начин не отчита реалния принос през цялата кариера.

За работилите след 1996 г. системата отново не отчита правилно приноса им, защото не е едно и също лицето да получава 500 лева през 1999 г. и да има същите доходи през 2012 г. Но за действащата система това е така. Инфлацията „убива“ реалния принос, поради което хората всячески се опитват да надхитрят системата. По отношение на пенсионирането, при сегашната система, никой няма интерес да внесе осигуровките днес, по-добре да е утре. А утре би било по-добре да се платят в другиден и т.н. Инфлацията върши своята работа - печели този, който плати по-късно.

Друг недостатък на системата на „осигурителния стаж“ е, че за хората заложения минимален осигурителен стаж за пенсиониране от 37 или 40 години (за жените и мъжете съответно, от 2020 г. както е предвидено в момента) изглежда като непостижима цел, което води до обезкуражаване за участие в системата.

⁴² Кодекс за социално осигуряване, чл. 89а

⁴³ Тази практика съществува във Великобритания където навършилите 80 годишна възраст и пребивавали в страната поне 10 години след 60-та си годишнина имат право на социална пенсия за старост.

Така например за лице, което е на 30 години и не е работило никога, от мъжки пол е и вижда, че му трябва 40 години стаж, за да може да се пенсионира, икономически рационалното му поведение би било до края на кариерата си да избягва данъчното облагане (включително плащането на осигуровките), защото така или иначе едва ли ще получи някога нещо от системата под формата на пенсия.

Това представлява модела социално-осигурителна система в България в момента – „модел на осигурителния стаж и възраст“, който разбира се функционира в различни вариации и в повечето страни по света с големия брой проблеми, които са заложили в него. Когато има несправедливост и дефекти в закон, хората игнорират закона. Тогава или трябва да няма закон или да се смени закона, така че на хората да им се отчита реалния принос към системата, да няма облагодетелствани и ошетени. Докато това не се направи и модела на осигурителния стаж не изчезне, хората могат да си направят сметката как най-евтино да го натрупат и да лъжат системата, както тя ги лъже. В една непрестанна и не особено продуктивна игра на надхитряне между държавата и гражданите.

Следващите примери представят нагледно колко дефектен може да бъде модела на „осигурителния стаж“ при определени обстоятелства.

Съществуват 3 основни варианта за натрупване на осигурителен стаж в България към 2012 г. (като не се броят временните явления като майчинство, отпуски и др.) – чрез трудов договор, чрез граждански договор и чрез самоосигуряване. Крайният резултат и от трите варианта е получаване на осигурителен стаж, но той може да се придобие на различна цена:

Самоосигуряване⁴⁴ - при самоосигуряването към 2012 г. държавата е сложила минимален праг и всеки е длъжен да се самоосигурява върху минимум 420 лева. Задължителна е вноската за здравно осигуряване 8%, вноската за пенсия 12,8% (17,8% за родените преди 1960 г.), и задължителна е вноската в частен пенсионен фонд от 5% (за родените след 1959 г.), което е необяснимо, тъй като е частна лична сметка, самоосигуряващото се лице може да няма никакви доходи, но на частен пенсионен фонд трябва да плати. Защо? Държавата задължава самоосигуряващото се лице да внася задължително пари в частен пенсионен фонд, но например не го задължава да се осигурява за майчинство. Това се прави само по желание, което е странно, защото е нормално всеки да има деца, и не може само в годината, в която предстои раждане самоосигуряващия се да се осигурява, а след това да не се самоосигурява и другите да плащат за него. Дали това е социално подпомагане на тази категория лица (понеже трябва сами да се оправят в живота, без работодатели) или дупка в закона и крайна несправедливост спрямо работещите по трудов договор например, въпрос на тълкуване. Но в крайна сметка, самоосигуряващите се лица са длъжни, за да натрупат 1 месец осигурителен стаж, да внесат осигуровките върху сумата от 420 лева, като се

⁴⁴ Сигор С., Регистриране и осчетоводяване на свободна професия, изд. Редор, 2010 г.

осигуряват за пенсия и здравно. Общата сметка за получаване на 1 месец осигурителен стаж е следната (като се разглеждат разходите за осигуровки, тъй като самоосигуряващото се лице може и да няма никакви доходи официално):

420 лева осигурителен доход *

17,8% за пенсия = 74,76 лв.

8% за здравно осигуряване = 33,60 лв.

Общите разходи за натрупване на 1 месец осигурителен стаж от самоосигуряващото се лице са $74,76 + 33,60 = 108,36$ лева.

Граждански договор⁴⁵ - за целите на получаването на 1 месец осигурителен стаж (който е основен показател при модела на „осигурителния стаж“) при гражданските договори е нужно осигурителния доход да не е по-нисък от минималната работна заплата в страната, след приспадане на нормативно признатите разходи. В България минималната работна заплата към края на 2012 г. е 290 лева, нормативно признатите разходи са 25%. Следователно минималния доход по договор трябва да бъде 386,67 лева на месец, за да се зачете 1 месец осигурителен стаж. При гражданските договори е задължително осигуряването за пенсия, за здравно осигуряване и 5%-то изземване в полза на задължителен частен пенсионен фонд (за родените след 1959 г., за родените преди 1960 г. вноската за пенсия в ДОО е 17,8%). Отново не е задължително осигуряването за майчинство. Отново може да се оцетяват тези, които плащат за майчинство, но задължителните частни пенсионни фондове винаги трябва да получават своето. Парадоксално, но факт. Колко най-евтино ще струва придобиването на 1 месец осигурителен стаж, благодарение на гражданските договори? Договорът трябва да е за 386,67 лева (минимум), нормативно признати разходи 25% или 96,67 лева.

Осигуровки и данъци се плащат върху 290 лева⁴⁶:

За пенсия 17,8% = 51,62 лв.

За здравно осигуряване 8% = 23,20 лв.

Общо за осигуровки трябва да се платят 74,82 лева

Частта от осигуровките, които формално се водят за сметка на осигуреното лице е 7,9% от общите осигуровки за пенсия и 3,2% от осигуровките за здравно осигуряване или общо 11,1% (32,19 лв.)

Като се приспаднат тези осигуровки от 290 лева, трябва да се плати и данък върху дохода от 10% върху остатъка или $290 - 32,19 = 257,81$ лв.

Върху тази сума се дължи 10% данък върху дохода или 25,78 лв.

От формална гледна точка, за осигуреното лице общата данъчно-осигурителна тежест в случая е 57,97 лева.

На работодателя (формално или не), ще бъдат признати разходи в размер 386,67 лева (сумата по гражданския договор на лицето) + разходите за осигуровки за сметка на

⁴⁵ Сигор С., Граждански договори 2012 г., изд. Редор, 2012 г.

⁴⁶ Минималната работна заплата за 2012 г.

работодателя (42,63 лв.) = 429,30 лева. Тази сума ще бъде призната за разход на работодателя и няма да бъде обложена с корпоративен данък (10%) и данък върху дивидентите (5%). Работодателя спестява 14,5%⁴⁷ данъци или от този договор в случая 62,25 лева.

Ефекта от тази не много сложна операция, ако работодателя и търсеция вариант да придобие осигурителен стаж се наговорят, ще е, че в държавния бюджет ще постъпят 25,78 лева (ДДФЛ на физическото лице). Но няма да постъпят 62,25 лева, които работодателя си спестява от корпоративен данък и данък върху дивидентите. В бюджета за държавното обществено осигуряване ще постъпят 17,8% (ако лицето е родено преди 1960 г.) от осигурителния доход на лицето (290 лева) или 51,62 лева, а в бюджета на здравната каса ще постъпят 8% от 290 лева или 23,20 лева.

Сумарно имащите взаимна изгода работодател и служител (придобиващ осигурителен стаж) ще платят 25,78 лева (ДДФЛ) + 51,62 (вноски за пенсия) + 23,20 лева (вноски за здравно осигуряване) = 100,60 лева. Работодателя ще си спести 62,25 лева от корпоративен данък и данък върху дивидентите. Следователно в крайна сметка, придобиването на 1 месец осигурителен стаж по граждански договор може да стане за 100,60 лева – 62,25 лева = **38,35** лева, които нетно постъпват в данъчно-осигурителната система.

А самоосигуряващия се ще трябва да плати **108,36** за същия този месец осигурителен стаж. Разбира се осигурява се върху по-висока база, но тя през годините се обезличава, защото по действащата система важно е в последния момент преди пенсионирането да се плаща повече, а за годините преди това инфлацията „изяжда“ реалния принос на лицето и го свежда до някаква номинална цифра. Затова и тъй като целта на примера е да покаже как 1 месец осигурителен стаж струва на различните категории осигурявани различна сума, може да се каже, че гражданския договор е далеч по-изгоден вариант за осигуряване спрямо самоосигуряването и 1 месец осигурителен стаж може да се придобива много по-евтино.

Трудов договор⁴⁸ - минималната работна заплата към края на 2012 г. е 290 лева. Но единствено при трудовите договори при модела на „осигурителния стаж“ се дължат осигуровки за всички рискове. Реално работещите по трудови договори трябва да плащат почти изцяло разходите за майчинството на осигуряващите се по граждански договор или самоосигуряващите се лица, но които започват да се осигуряват за кратко и за майчинство и общо заболяване, когато го планират.

Едно голямо недомислие, целящо да се справи с проблем като укриването на осигуровки и данъци чрез трудови договори на непълно работно време е, че формално щом дадено лице работи на 8 часов трудов договор дневно и при заплата от 290 лева, ще му се отчете 1 месец осигурителен стаж, но ако лицето е по-продуктивно или по друга

⁴⁷ Данъка от 5% върху дивидентите се плаща върху печалбата след плащането на корпоративния данък

⁴⁸ Сигор С., Трудови договори 2012 г., изд. Редор, 2012 г.

причина работи формално на 4 часов работен ден върху 1000 лева, ще му се отчете само половин месец осигурителен стаж, въпреки, че лицето ще плати данъци върху много по-голяма сума. Действащата система на осигурителния стаж, за да се справи с проблеми, които сама си е създадала, награждава тези, които формално работят 8 часа, а наказва онези, които могат да работят по-малко, но по-продуктивно и за по-големи доходи.

Ако дадено лице работи цялата си кариера от 40 години при 4 часов работен ден по трудов договор с 1000 лева заплата, а друго лице работи тези 40 години при 8 часов работен ден, но с 290 лева заплата, според модела на осигурителния стаж човека с 1000 лева заплата, но формално работещ на 4 часов трудов договор 40 години, ще има признати 20 години осигурителен стаж, а за пенсиониране ще са му нужни поне 40 години осигурителен стаж. Справедливо би било да получава близо 4 пъти по-голяма пенсия от другото лице (тъй като е правил вноски върху близо 4 пъти по-високи доходи), но при сегашния модел ще може да се пенсионира няколко години по-късно, с далеч по-ниска от очакваната пенсия, въпреки, че приносят му (платените осигуровки) към системата е много по-голям от работещия 40 години, формално на 8 часов работен ден, но осигурен върху минималната работна заплата.

И все пак, примерът е да се изчисли за колко най-евтино може да се придобие 1 месец осигурителен стаж чрез трудов договор, както стана ясно задължително формално на 8 часов работен ден. При трудов договор за 290 лева (минималната работна заплата), осигуровките са както следва:

Формално за сметка на осигуреното лице:

1. Общо за пенсия – $7,9\% = 22,91$ лв.
2. За здравно осигуряване – $3,2\% = 9,28$ лв.
3. За общо заболяване и майчинство – $1,4\% = 4,06$ лв.
4. За безработица – $0,4\% = 1,16$ лв.

Общо разходи за осигуровки формално за сметка на осигуреното лице 37,41 лв. (12,9%)

Облагаем доход за ДДФЛ – 252,59 лв.

Данък върху дохода – 25,26 лв.

Общо данъчно-осигурителна тежест за осигуреното лице = 62,67 лева

Формално за сметка на работодателя разходите за осигуровки са:

1. Общо за пенсия – $9,9\% = 28,71$ лв.
2. За здравно осигуряване – $4,8\% = 13,92$ лв.
3. За общо заболяване и майчинство – $2,1\% = 6,09$ лв.
4. За безработица – $0,6\% = 1,74$ лв.
5. За трудова злополука и професионална болест $0,4\%$ (за примера, по принцип в зависимост от длъжността тази вноска варира от $0,4\%$ до $1,1\%$) = 1,16 лв.

Ако работодателя и търсещия да придобие осигурителен стаж възможно най-евтино се наговорят, разходите за придобиване на 1 месец стаж изглеждат по следния начин:

1. Разходи за осигуровки общо = $30,7\%$ или 89,03 лева

2. Разходи за данък върху дохода = 25,26 лева
3. Общо разходи = 114,29 лева
4. Работодателя ще има признати разходи за данъчни цели 341,62 лева (290 лева заплата + 51,62 лева осигуровки за сметка на работодателя)
5. Работодателя ще си спести 14,5% (49,53 лева), които няма да плати за корпоративен данък и данък върху дивидентите
6. Реалния резултат за сговорили се работодател и осигурено лице е плащане за данъчно осигурителната система от 114,29 лева и 49,53 лева спестени от корпоративен данък и данък върху дивидентите.

Следователно 1 месец осигурителен стаж по трудов договор може да се придобие най-евтино за 64,76 лева (114,29 - 49,53) при определени обстоятелства на наговаряне между работодателя и осигуреното лице срещу държавата.

При трудовите договори обаче има и още един пропуск в закона (в случая в Кодекса на труда). Всеки работещ по трудов договор може да ползва 30 работни дни (месец и половина) неплатен отпуск в годината, през които плаща единствено за здравно осигуряване 8%, върху половината от минималния осигурителен доход за самоосигуряващите се лица (8% върху 210 лева през 2012 г.). Фактически за този период лицето няма да има почти никакъв принос към осигурителната система (единствено осигуровките за здравно осигуряване) и никакъв принос към пенсионната система, но ще придобие осигурителен стаж.

Използвайки пропуска в законодателството, сметката се променя. Ако приемем, че първите 10 месеца в годината по трудов договор стажът ще струва $64,76 * 10$ месеца = 647,60 лева, то за 2 от месеците може да се намали данъчно-осигурителното бреме още. И разбира се това е напълно законно.

Да предположим, че последните 2 месеца имат по 20 работни дни за по-лесно пресмятане. Първият от двата месеца лицето ще си го вземе целия като неплатен отпуск. Няма доходи, а осигуровките са само за здравно осигуряване - 8% върху половината от минималния осигурителен доход за самоосигуряващите се лица или $210 * 8\% = 16,80$ лева (през 2012 г.), като ще са за сметка на осигуреното лице. През този месец това са всички разходи и ще бъде придобит още един месец осигурителен стаж. За последния месец в годината 10 работни дни ще трябва да се правят пълни осигуровки, а 10 работни дни само за здравно осигуряване.

Разходите през 10-те дни отпуска са $16,80 / 2 = 8,40$ лева за сметка на лицето

Разходите през 10-те работни дни от 12-я месец ще са:

1. Общо за сметка на осигуреното лице за осигуровки – 12,9% от 145 лева = 18.71 лева
2. Облагаем доход за ДДФЛ = 145 лева – 8,40 – 18,71 = 117,89 лева
3. Данък върху дохода – 11,79 лева
4. Общо данъчно-осигурителна тежест за осигуреното лице – 30,50 лева

5. Осигуровки за сметка на работодателя – 17,8% от 145 лева = 25,82 лева
Общата данъчно-осигурителна тежест за работодател и осигурено лице е 56,32 лева. Работодателя обаче през този месец ще може да си признае разходи за 170,82 лева (145 лева заплата на лицето + 25,82 лева за осигуровки формално за сметка на работодателя) и реално ще спести от корпоративен данък и данък върху дивидентите 14,5% или 24,77 лева. Нетните разходи за месеца ще са 31,55 лева

При това положение 1 година осигурителен стаж в случая ще струва на работодателя и осигуреното лице 647,60 лева (за първите 10 месеца) + 16,80 лева (здравно осигуряване през 11-я месец) + 31,55 лева (през 12-я месец) = 695,95 лева. Средно за 12 месеца това прави 58 лева.

Търсейки най-евтиния законен начин за придобиване на осигурителен стаж при сегашната социално-осигурителна система, при която основен измерител е осигурителния стаж, сметката е следната - един месец осигурителен стаж през 2012 г. може да се придобие най-евтино за:

1. 108,36 лева при самоосигуряващите се лица
2. 58 лева чрез трудов договор
3. 38,35 лева чрез граждански договор

И в трите случая лицата ще получат по 1 месец осигурителен стаж, но правят различни разходи, а инфлацията ще изядва приноса на тези, които плащат днес повече и те затова и нямат интерес да го правят.

1.08.01. Как е възможно да се работи допълнително, а да се получава по-ниска пенсия

Връщайки се на недоразуменията при трудовите договори по модела на „осигурителния стаж“, трябва да се даде и следния пример: Лице, което работи 1 месец при 8 часов работен ден по трудов договор с 1000 лева месечна заплата, ще му се признае 1 месец осигурителен стаж за пенсия. Лице, което работи при 4 часов работен ден по трудов договор с 1000 лева месечна заплата, ще му се признае само половин месец осигурителен стаж, въпреки, че се осигурява на същите доходи. Ако теоретично предположим, че с 4 часа труд може да се свърши работата, която друго лице върши за 8, то би трябвало подобна по-добра ефективност да се награждава. В случая обаче модела на осигурителния стаж наказва ефективността и поощрява формално извършването на повече труд (измерван във време), не се търси ефективност.

Възможно ли е дадено лице да работи допълнително, а в крайна сметка да се окаже, че ще получава по-малко пенсия, въпреки допълнителния труд и платени данъци? Да, това е поредното недоразумение на системата на „осигурителния стаж“. При формула за изчисляване на пенсията, размера ѝ е равен на: брой години осигурителен стаж * 1,1% * индивидуален коефициент * средномесечен осигурителен доход в страната за последните 12 месеца. (Приемаме, че различията при натрупвания

стаж до 1996 г. не съществуваха). Ако лицето към момента X има 30 години стаж. Общия му осигурителен доход, върху който са платени осигуровки за цялата кариера е 216 000 лева (360 месеца при 600 лева осигурителен доход). Допуска се, че средния осигурителен доход в страната за този период също е 216 000 лева. Това означава, че индивидуалния коефициент на лицето е 1. Ако средния осигурителен доход в страната за последните 12 месеца е 600 лева, то пенсията на лицето ще е равна на 30 години стаж * 1,1% * индивидуален коефициент 1 * 600 = **198** лева.

Ако лицето продължи да работи смятайки, че ще повиши размера на бъдещата си пенсия, и си намери работа за следващите 10 години, при 2 часов работен ден и получавайки половината от средния осигурителен доход в страната (тъй като работи на 2 часов работен ден, но е 2 пъти по-ефективен от средния човек) - 300 лева. Нормално е да се смята, че ако работи допълнително, 2 пъти по-ефективно и законно си плаща данъците, това ще означава, че ще получава по-голяма пенсия един ден. Резултатът обаче ще е следния: Общия осигурителен доход на лицето, върху който са платени осигуровки ще е 216 000 (към момента X) + 120 месеца * 300 = 252 000 лева. Общия осигурителен доход в страната за този период ще е 216 000 (към момента X) + 120 месеца * 600 = 288 000 лева. Индивидуалния коефициент на лицето става $252\ 000 / 288\ 000 = 0,88$.

10 години допълнително като работи по 2 часа на ден, ще му се признае 2,5 години осигурителен стаж. И размера на пенсията на лицето след допълнителния 10 годишен труд става: 32,5 години стаж * 1,1% * 0,88 * 600 = 188,76 лева?

10 години труд допълнително, 2 пъти по-голяма ефективност на труда спрямо средния гражданин, а резултатът е по-ниска пенсия, отколкото ако лицето изобщо не беше работило.

Примерът показват нагледно как системата на „осигурителния стаж“ може да наказва този, който работи допълнително, по-ефективно, и за по-малко работно време. „Осигурителния стаж“ може да се придобива на различна цена, от което едни печелят, други губят, но сякаш всички остават с впечатлението, че са губещи и затова се опитват всячески да бягат извън системата. А това е така, защото системата на „осигурителния стаж“ е дефектна и не отчита реалния им принос. За модела на осигурителния принос този проблем не е на дневен ред, тъй като няма значение колко труд е положен формално, а какви данъци са платени спрямо средните, които плащат всички останали. Не е възможно човек да работи повече, а да се окаже, че ще получава по-малко, както е възможно по системата на „осигурителния стаж“.

1.08.02. Как е възможно без реално да се работи повече, и без да се плащат повече осигуровки, да се получава по-голяма пенсия

В настоящия модел на „осигурителния стаж“, регламентиран с действащия кодекс за социално осигуряване, е допуснато и друго недоразумение, при което за 1

календарен месец е възможно и да се натрупва повече осигурителен стаж от обичайния⁴⁹. Съгласно чл. 9, ал. 8 от кодекса: „Зачита се за осигурителен стаж при пенсиониране, ако това е по-благоприятно за лицата, в съотношение 4 години за 5 години от трета категория времето, през което лицата са работили по трудов договор при пълно работно време и... по допълнителен или втори трудов договор с дневно работно време не по-малко от 3 часа“.

На пръв поглед разпоредбата изглежда разумна. Ако лицето работи допълнително, да има възможност да му се отчете повече стаж през месеца. Но е напълно възможна и следната ситуация – работника и работодателя да си уговорят работната заплата и реалните взаимоотношения, при които ще се извършва трудовата дейност, но за пред органите на властта да се декларира, че работника има 1 основен трудов договор на 8 часов работен ден + допълнителен трудов договор за 3 часов работен ден (като последния е напълно формален). Ако уговореното възнаграждение е 1000 лева месечно, които се изплащат по 1 основен трудов договор, тогава осигурителния стаж на лицето ще бъде 1 месец. Ако обаче уговореното възнаграждение се раздели формално на 600 лева месечно по основния трудов договор + 400 лева за допълнителен трудов договор за 3 часа дневно, то тогава лицето само на хартия ще работи повече, вноските, които ще постъпят в осигурителната система няма да бъдат по-големи, но лицето за всеки 4 месеца, при които се осигурява по този начин, ще придобие 5 месеца осигурителен стаж. И така без повече труд, без повече платени данъци, остарялата система на „осигурителния стаж“ дава възможност на някои лица да получават с 25% по-голяма пенсия.

Ако има застъпници на идеята, че щом се работи повече, трябва да се получава по-голяма пенсия, то видно е, че е възможно и без да се работи повече (всичко да е само на хартия), без да се плащат повече осигуровки, може да се получава по-голяма пенсия, и това е напълно законно по настоящата архаична система.

1.09. Отново пенсионна реформа в България

1.09.01. Общи постановки

Навсякъде по света предстои да се търси решение на един от сериозните проблеми, много актуален напоследък, свързан с пенсиите, пенсионирането, застаряването на населението.

При всяка една пенсионна реформа едно от най-важните неща е да се обясни на хората от къде идват парите за пенсии, как се разпределят, всички трябва да са убедени, че системата ще е справедлива и с нея ще се постигнат оптималните резултати за обществото като цяло.

⁴⁹ Отделно от специалните категории труд, работещи при тежки условия или в риск

Една от важните характеристики на пенсионната система е, че тя е създадена, за да подпомага възрастните хора, които не биха могли сами да се издържат, да се намали бедността. Системата трябва задължително да бъде социална и солидарна, в противен случай от нея не би имало никакъв смисъл.

1.09.02. От къде идват парите за пенсии

Това е първи въпрос, на който всички трябва да знаят отговора – от събираните данъци (осигуровките като вид данък със специално предназначение) през годината. Пълна илюзия е, че би било възможно хората днес да работят и на базата единствено на спестяванията си в пенсионна сметка, било то индивидуална или солидарна да са сигурни, че ще си получат това, което заслужават. Ще го получат, ако са създали и възпитали добре развито поколение, което да дърпа обществото напред и да плаща данъци, както излизащите в пенсия са правили през целия си живот. За да има пенсии, трябва да има държава, която да е постановила реда за събиране, справедливо разпределяне на ресурсите. Трябва да има добре развита и постоянно развивана икономика, която да генерира ресурси, за да гарантира на пенсионерите, които са зависими от обществената солидарност, че ще доживеят достойно старините си.

Всичко това ще го има само и единствено ако през целия си живот всеки член на обществото работи по правилата на една добре структурирана държава. В този смисъл пенсионерите дори и вече пенсионирани, не могат да спрат да работят за обществото – било то чрез възпитаване на младите поколения, чрез своя натрупан опит и мъдрост с изказване на гражданската си позиция по въпросите касаещи правилното развитие на обществото. Докато са негови членове трябва да продължават да се грижат за това да има добре структурирана държава, да има справедливост и ред, и да се съобразяват с възможностите на икономиката, като я подпомагат, за подсигурияването на по-добри дни в бъдеще.

Една от характерните черти на хората е да проявяват алчност, егоизъм, а това в повечето случаи не е полезно. В случая с пенсиите, най-нормалното нещо е всеки пенсионер да иска по-високи пенсии и да смята, че има право на това. Само че когато някой получава нещо от пенсионната система, значи преди това някой друг е платил сметката. От гледна точка на държавното управление – държавата трябва да обясни на хората и да се допита до тяхното мнение какво искат – по-високи пенсии днес, но с цената на това да не се развиват други сфери като образование, здравеопазване, икономика и т.н., което да се отрази негативно на бъдещите поколения, или едни справедливо определени пенсии, които да гарантират най-малкото покриването на абсолютната линия на бедността за всеки пенсионер без изключение, като пенсията на всеки ще се определя на база принос към системата (платени данъци през годините, на реална база спрямо средната работна заплата (осигурителен доход) в страната, през всеки отделен месец).

В настоящата разработка във втора и трета глава е развит именно втория вариант – ясни и прости правила на пенсионната система, прозрачност, заинтересованост на гражданите да плащат данъците си редовно и да следят и другите да го правят, заинтересованост на пенсионерите икономиката и обществото да се развиват, за да има по-големи пенсии и за тях. Пенсията за пенсионера ще бъде на практика дивидентите, които ще получава от държавата, за която е допринесъл през целия си живот.

1.09.03. Начални позиции

От края на 80-те години на 20 век до 2011 г., по данни от НСИ⁵⁰, естествения прираст на населението е отрицателен. Прогнозните данни на НСИ за броя и структурата на населението в бъдеще са силно негативни, но когато се взема решение за пенсионната система, тези данни не могат да бъдат точна база, защото трудно някой може да предположи какво ще бъде развитието на човека с напредването на технологиите, в рамките на само няколко десетилетия, а и за пенсионната система в действителност е важно броя на работещите да е в определено съотношение спрямо броя на пенсионирания по всяко време, за да има баланс.

Към 2012 г. вноската за пенсия в държавния осигурителен фонд в България е равна на 17,8% за родените преди 1960 г. и 12,8% за родените след 1959 г., и в закона за бюджета на държавното обществено осигуряване са заложили приходи от осигуровки за пенсии през 2012 г. от 2,94 милиарда лева⁵¹. Разходите на фонд „Пенсии“ през същата година за сметка на държавното обществено осигуряване и държавния бюджет са 6,97 милиарда лева⁵². Това на практика означава, че при сегашната пенсионна система са нужни допълнителни 4,03 милиарда или $4,03/2,94 = 137\%$ повишаване на приходите от вноски за пенсия, за да се постигнат около 40% от работната заплата на всеки пенсионер и системата да може да се самоиздържа. Една част от дефицита може да се отдаде на това, че родените след 1959 г. внасят 12,8% от осигуровките за пенсии в бюджета, а останалите 5% отиват в задължителен частен пенсионен фонд. Отделно от това допълнителни осигуровки за пенсия в размер на 7% за втора категория труд и 12% за първа категория труд отиват в задължителен професионален частен пенсионен фонд, вместо в държавното обществено осигуряване. През 2011 г. направените задължителни вноски в универсалните частни пенсионни фондове (за всички родени след 1959 г.) са 679 милиона лева⁵³. Направените задължителни допълнителни вноски в професионален частен пенсионен фонд за работниците първа и втора категория са в размер 69 милиона лева⁵⁴.

⁵⁰ Национален статистически институт – <http://www.nsi.bg>

⁵¹ Закон за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2012 г., чл. 2, ал. 1

⁵² Закон за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2012 г., чл. 2, ал. 2

⁵³ По данни на Комисията за финансов надзор - <http://www.fsc.bg/2011-bg-527>

⁵⁴ По данни на Комисията за финансов надзор - <http://www.fsc.bg/2011-bg-527>

Ако тези вноски, които така или иначе се изземват принудително от населението и работодателите отиваха в държавното обществено осигуряване, а нямаше задължителни частни пенсионни фондове, ефекта би трябвало да бъде равен на приблизително 748 милиона повече приход в бюджета на ДОО за пенсии. Въпреки тези 748 милиона допълнително, недостига във фонд „Пенсии“ е около 3,3 милиарда.

Това означава, че реално, за да може сегашната пенсионна система да се самоиздържа от вноските за пенсии, трябва задължителните частни пенсионни фондове да се отстранят и всички работещи и работодатели да правят вноска с $111\% - ((6,97/3,3) - 1) * 100$ по-висока. Или по друг начин казано, пенсионната вноска за всички в пенсионното осигуряване е не 17,8%, а $17,8\% * 2,11 =$ или около 37,6%. Дефицита на фонда се финансира от приходите от ДДФЛ, ДДС, акцизи и т.н., които са реално парите за всички останали сфери (образование, вътрешна сигурност, пътища и т.н.). За лошото състояние на пенсионната система говори и, че за тази висока вноска (преки и косвени осигуровки и други данъци), данъкоплатците получават под формата на пенсия само около 40%⁵⁵ от парите, върху които са се осигурявали.

1.09.04. Възможности

Чрез следващите примери е направен опит да се онагледят при идеални условия предложението за реформа на пенсионната система по нов модел отчитащ реалния принос на всеки към осигурителната система и с поставена цел системата да може да се самофинансира от осигурителните вноски. Колко струва пенсионирането всъщност? При какви условия средния човек ще получи от системата толкова, колкото ѝ е дал?

За да се опрости обяснението на модела се приемат следните изходни данни:

- средната продължителност на живота - 75 години
- пенсионната възраст - 65 години
- всички започват работа средно на 25 години (във времето до 25 годишна възраст се включват периоди в обучение, раждане на деца, краткосрочни заболявания и безработица, залага се общо около 15% от потенциалната кариера на средния човек за време, в което може да се счита за неработоспособен)
- всяка година естествения прираст на населението за пенсионната система е 0⁵⁶ като началната изходна точка е съотношение работещи/пенсионери = 4/1 (което би трябвало да е такова ако в страната има нулев естествен прираст, трудовата кариера продължава средно 40 години, а средния живот след пенсиониране продължава 10 години).

На базата на тези хипотетични допускания са дадени следните примери, за да се установи колко реално ще струва, ако при посоченото по-горе равновесно състояние на обществото:

⁵⁵ Ако приемем, че лицето има 37 години осигурителен стаж

⁵⁶ Виж 1.10.06. Какво означава нулев естествен прираст за пенсионната система

1. средния човек иска да получава пенсия, колкото е била работната му заплата по време на цялата кариера, изчислена в стойността на парите във времето към настоящия момент
2. средния човек иска да получава пенсия равна на 80% от работната си заплата през цялата кариера
3. средния човек иска да плаща по-малко данъци и е готов на пенсия равна на 50% от работната си заплата (към момента в България пенсията е приблизително равна на 40% от осигурителния доход на лицето, изчислено по много спорен начин⁵⁷).

Вариант 1 – средния човек иска да получава от държавата през 10-те години (средно) живот след пенсия точно толкова, колкото е получавал средно през 40-те години, през които е работил.

При това положение за 40 години, от него трябва да се изземват осигуровки за пенсия, чрез които да се покрият 100% от заплатата в рамките на 10 години (времето за получаване на пенсия средно). Тогава осигуровките за пенсия трябва да бъдат 25% от заплатата само за пенсии. Това е цената, за да може средния човек да получи за 10 години точно толкова, колкото е дал на системата, докато е работил в продължение на 40 години. Но средния човек едва ли ще е готов да отделя толкова висока вноска от заплатата си само за пенсии. По-реалистичен вариант би било вноската да е по-ниска, за да е склонен средния човек да я плаща.

Вариант 2 – средния човек да получава от държавата 10 години пенсия (средно) равна на 80% от дохода през 40-те години кариера. Колко би струвало това?

За 40 години трябва да се спестят парите за пенсия в продължение на 10 години, равна на 80% от средния осигурителен доход през кариерата. Ако средния човек ще получава пенсия в размер на 80% от доходите си, то е необходимо в продължение на 40 години да плаща вноска за пенсия в размер на 20%, за да е напълно изплатил това, което ще получи от системата⁵⁸. Но е възможно и тази вноска да се стори на средния човек твърде високо данъчно бреме (осигуровките, както и всяко друго задължително изземване на доходи, от гледна точка на средния човек могат да се смятат за данъци) и да не е склонен да я плаща през цялата си кариера. С намаляване на данъчно-осигурителното бреме, склонността на индивидите да платят данъците си, се увеличава.

Вариант 3 – средния човек да прави осигурителна вноска за пенсия в приемлив размер от 12,5%⁵⁹ от доходите си, а за период от 10 години (средно) пенсията му да бъде равна на 50% от средния осигурителен доход през цялата кариера от 40 години. В този случай средния човек напълно би изплатил пенсията, която ще получава и ако в страната е постигнат нулев естествен прираст, то тази система ще е напълно балансирана.

⁵⁷ Виж 1.07.01. Пенсии за осигурителен стаж и възраст

⁵⁸ В Германия вноската за пенсия през 2012 г. е общо 19,6% от осигурителния доход на лицето. Виж Mutual Information System on Social Protection - <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>

⁵⁹ В САЩ вноската за пенсия е общо 12,4% от осигурителния доход на лицето. Виж Social Security Programs Throughout The World - Americas 2011, SSA, 2011

В България към 2012 г. вноската за пенсия в ДОО е 12,8% за родените след 1959-та и 17,8% за родените преди това. В такъв случай вноската с намаление от 5,3 пункта за родените преди 1960 г. и намаление от 0,3 пункта за родените след 1959 г. ще отговаря на условието един ден средния човек, който е работил 40 години, да получава в продължение на 10 години 50% от осигурителния си доход (сега само около 40%⁶⁰, срещу много по-висока вноска и огромен дефицит в системата финансиран от държавния бюджет).

1.09.05. Има ли нужда от реформа изобщо?

Изглежда че няма нужда от радикална пенсионна реформа, защото сякаш всичко е замислено идеално и никога няма да трябва да се променя. Родените след 1959 г., а те с всяка следваща година стават все повече, правят вноска за пенсия в държавното обществено осигуряване от 12,8% (много близо до 12,5%, които са нужни за примерния балансиран модел). Само че в този пример бяха зададени следните условия:

- всяка година да има нулев естествен прираст в пенсионната система и обществото трябва да се развива устойчиво, началната позиция трябва да бъде съотношение работещи/пенсионери 4/1, а в България това съотношение към 2012 г. е 1,26 към 1⁶¹
- средната продължителност на живот трябва да бъде 75 години
- пенсионната възраст за всички трябва да бъде 65 години (а в България средния пенсионер е излязъл в пенсия на около 57 години⁶²)

Затова по отношение на размера на осигурителната вноска за пенсия и средната продължителност на живота всичко е наред, но за огромния дисбаланс в системата трябва да има някакво обяснение. И то може да се търси в твърде ранната ефективна възраст, на която са се пенсионирали сегашните пенсионери, в следствие на което е налице крайно ниското съотношение работещи/пенсионери.

И все пак, в публикуваната в началото на 2012 г. „Бяла книга на Европейската комисия за адекватни, сигурни и устойчиви пенсии“, Европейската комисия е направила прогнози какви промени биха настъпили при заместващия доход от пенсия спрямо доходите преди пенсиониране, за страните в ЕС. За България е прогнозирано, че ако пенсионната възраст е 65 години, то през 2048 г. заместващия доход от пенсия би се увеличил с около 18%. Ако приемем, че към 2012 г. заместващия доход от пенсия е кръгло 40% (37 години стаж * 1,1% = 40.7%), то тези 18% повишение на практика означават, че пенсиите биха били с приблизително 45% по-високи. Условието е пенсионната възраст в България да е 65 години, а тя на практика е толкова за масовия случай, и е предвидено да се увеличи до 67 години от 2017 г. По-ранно пенсиониране ще е възможно при изпълняване на много високи изисквания за броя години осигурителен стаж (поне 40 години осигурителен стаж за мъжете и 37 години за

⁶⁰ Виж 1.07.01. Пенсии за осигурителен стаж и възраст

⁶¹ Статистически бюлетин по Пенсии към 31.12.2011 г., НОИ, 2012 г. и собствени изчисления

⁶² Статистически бюлетин по Пенсии към 31.12.2011 г., НОИ, 2012 г.

жените)⁶³. Следователно никакви радикални промени не би трябвало да предстоят в дългосрочен план (освен ограничаване възможностите за ранно пенсиониране), което обаче не означава, че настоящата пенсионна система в България не се нуждае от чувствителни подобрения.

1.09.06. Какво означава нулев естествен прираст за пенсионната система

Ако предположим, че пенсионната възраст в страната е 65 години. Средната продължителност на живота е 75 години. Средната кариера на пенсионерите е 40 години. Осигуровката за пенсия е 12,5% от дохода, а средната пенсия е равна на 50% от средния доход в страната за всички пенсионери.

При това положение, в момента, в който в пенсионната система има 1 пенсионер, зад него трябва да стоят 4 работещи, които да го издържат. Как би изглеждало това по отношение на раждаемостта, скоростта на възпроизводството, за да се постигне устойчивост на системата?

Ако предположим, че на 65 години има семейство от 2 пенсионера. Зад всеки от тях трябва да стоят по 4 работещи или общо 8 образовани граждани, които работят и плащат данъци в страната. Ако средното семейство има 2 деца и това осигурява съотношение работещи/пенсионери 4 към 1, въпросът е колко скоро всяко поколение трябва да си има собствено поколение (средно), за да може при навършване на 65 годишна възраст (пенсионна), зад всеки пенсионер да стоят по 4 работещи, които да го издържат. От това излиза, че зад всяка двойка, до момента на пенсионирането си трябва да има 8 преки наследници, които да работят.

Ако приемем, че всяка двойка има по 2 деца средно (има нулев естествен прираст на населението в страната), за всеки от двойката се пада по 1 наследник от поколение (тъй като другия се грижи за родител от друго семейство, защото произхожда от друго семейство), който се грижи за пенсионера. Следователно, ако всяко семейство има само по 2 деца, то при навършване на пенсионна възраст са нужни работещи от 4 различни поколения средно.

Таблица 1.09.06.1

Пенсионери и техните наследници четири поколения напред

Пенсионери			Мъж	Жена		
1-во поколение			дете		дете	
2-ро поколение			внук		внук	
3-то поколение		правнук			правнук	
4-то поколение	праправнук					праправнук

Таблицата е изградена на основа хипотетичните допускания в настоящия раздел

Средно, всеки човек, при навършване на пенсионна възраст, трябва да има праправнуци, които да са в работоспособна възраст, да работят и да плащат данъци, ако

⁶³ Кодекс за социално осигуряване, чл. 68

средното семейство има само 2 деца. Каква е честотата на появата на всяко ново поколение при това положение?

Отговорът е следния: праправнука, който е крайна точка като работещо лице, би трябвало да е на поне 18 навършени години, докато неговите прапрадядо и прапрабаби ще са на 65 години (пенсионна възраст). За този период 65 години – 18 години (47 години) трябва да са се случили 4 раждания на нови поколения. Или по друг начин казано, ако средното семейство ражда само 2 деца, трябва да има поколение на по-малко от 12 годишна възраст и всяко следващо поколение трябва да се възпроизведе на 12 годишна възраст, което най-малкото не е реалистично.

Ако предположим, че е нужна реалистична годишна средна възраст за даване на поколение от гледна точка на съвременното общество. При това положение на „забавена скорост на възпроизводство“ (за примера) въпросът е колко наследници средно трябва да се дават от всяко поколение, за да може при навършване на пенсионна възраст за всеки пенсионер да се грижат 4 работещи, което би означавало балансирано състояние за пенсионната система, при вноска за пенсии 12,5% и средна пенсия 50% от средния осигурителен доход.

Ако пенсионната възраст е 65 години, а хипотетично най-младия пряк наследник и работещ средно трябва да е на 18 години. 65 години (пенсионната възраст) – 18 (възрастта на най-младия работещ) = 47 години. Време през което реалистично погледнато могат да се създадат най-много 2 поколения. Средна възраст, при която се дава новото поколение да бъде 23,5 години. Но зад всеки пенсионер са нужни 4 работещи, които да го издържат. Когато могат да се осигурят от само 2 нови поколения, това означава, че баланса на пенсионната система се постига при следните условия:

- съотношение работещи/пенсионери от 4 към 1,
- пенсионна възраст 65 години,
- 23,5 години средна възраст за даване на ново поколение,
- 4 деца трябва да има в средното семейство от всяко поколение,
- 12,5% осигуровка за пенсии,
- 50% размер на средната пенсия от средния осигурителен доход в страната

В действителност обаче тази пропорция ще важи единствено когато системата почва от първия човек, от нулата. В наши дни нещата далеч не изглеждат толкова невъзможни и наличието на нулев естествен прираст на населението (ако приемем, че в този момент системата е балансирана), ще означава, че просто трябва да се поддържа баланса и няма да е необходимо да се изисква от всяка двойка средно повече от две деца. За пример:

- ако през 2000 г. се роди едно дете и всяка следваща година се ражда по едно дете

- всяко дете започва работа средно на 25 години (като в по-късното започване на работа са включени 7 години за учене, раждане на деца, определени периоди в търсене на работа и др.) и се пенсионира на 65 години.

През 2065 г. първото дете ще излезе в пенсия, която ще се изплаща от родените между 2001 г. и 2040 г. Съотношението работещи/пенсионери ще е 40 към 1. През 2066 г. вече и набор 2001 г. ще е в пенсионна възраст, а общия бюджет за пенсии ще се покрива от родените между 2002-2041 г. (на 25 до 64 годишна възраст). Същия брой работещи 40 ще издържа 2 пенсионера (родените през 2000-2001 г.). Съотношението работещи/пенсионери става 40 към 2 или 20 към 1. На следващата година следващия набор ще се пенсионери и 40 работещи ще издържат 3 пенсионера (съотношение 13,3 към 1) и т.н. До 2074 г., когато налице ще са 40 работещи и 10 пенсионера, съотношението ще е търсеното 4 към 1. От следващата година това съотношение ще остава неизменно при нулев естествен прираст на населението, тъй като средно един ще излиза от пенсионната система и един ще се пенсионира. Това автоматично означава, че с повишаване продължителността на живота (което е основна цел на цялото човечество), ще трябва да се повишава и пенсионната възраст, за да бъде системата постоянно в балансирано състояние.

1.09.07. 40 години кариера

Ако хипотетично се започва работа след завършване на висше образование на 25 години, може би на всеки би му се искало да излезе в пенсия на 60, за да има повече свободно време за себе си на старини. Колко би струвало това, защото всяко нещо се плаща? Приемаме, че пенсията трябва да бъде 50% от средните доходи на лицето през цялата кариера. Промяната обаче е много сериозна, защото човекът иска да се пенсионира на 60, което значи 35 години трудова дейност, за да изплати пенсията си, но се очаква да получава пенсия вместо 10 – 15 години. Така съотношението 10/40 се променя на 15/35. В този случай ще му бъде нужна вноска от $15/35 * 50\%$ или 21,5% вноска всеки месец за пенсия.

Това е един сериозен избор, който трябва да се направи, защото алтернатива е да се намали размера на пенсията. Затова ако пенсията е постоянна величина = 50% от доходите през цялата кариера, хората трябва да изберат – по-високи данъци (осигуровки) или да се пенсионират по-късно.

В таблицата по-долу (стойностите са закръглени, за да няма дефицит в пенсионната система) са представени възможностите за избор, при положение, че средната продължителност на живота е постоянна 75 години и страната има нулев естествен прираст в пенсионната система:

Таблица 1.09.07.1

Колко години кариера е необходима в зависимост от броя години за получаване на пенсия

Пенсионна възраст	Години пенсия	Години кариера	Вноска за пенсия
60	15	35	21,5%
61	14	36	19,5%
62	13	37	18,0%
63	12	38	16,0%
64	11	39	14,5%
65	10	40	12,5%
66	9	41	11,0%
67	8	42	9,5%

Изчисленията са на автора

Съдейки по таблицата, с вноска от 12,5% хората ще могат да се пенсионират на 65 години (а в България това ще е възрастта за пенсиониране на мъжете след 2016 г.), което означава, че не би трябвало да предстоят големи промени в следващите десетилетия, ако средната продължителност на живота е 75 години (към 2012 г. средната продължителност на живота в България е около 73 години по данни на НСИ) и страната има нулев естествен прираст⁶⁴ в пенсионната система.

1.09.08. Демографски проблеми

Пенсионната възраст е 65 години и хората няма да плащат осигуровки за пенсия повече от днес. Как ще се отрази на системата обаче ако естествения прираст в пенсионната система се влоши (или както е в случая с повечето държави по света още в самото начало съотношението работещи/пенсионери е по-лошо от 4/1), защото тези, които днес работят, плащат пенсията на днешните пенсионери, както след 40 години, когато работещите ще плащат пенсията на днешните работещи? Тъй като вноската 12,5% за пенсия звучи справедливо, променливите ще бъдат съотношението работещи/пенсионери (балансираното състояние е 4/1) и пенсионната възраст. Като това е начинът да се балансира системата, за да останат пенсията на ниво от 50% от средния осигурителен доход.

Закръгляванията на необходимите години кариера са в полза на пенсионната система, за да не се налага допълнително финансиране чрез ощетяване на други сектори на икономиката и за създаване на реална представа за ситуацията.

Ако не се повишава пенсионната възраст над 65 години, до навършването им всеки пенсионер, за да си заработи своята пенсия и, за да може системата да връща на всеки 50% от дохода под формата на пенсия, трябва да има кариера с продължителност:

⁶⁴ Виж 1.09.06. Какво означава нулев естествен прираст за пенсионната система

Таблица 1.09.08.1

Съотношение работещи/пенсионери и продължителност на кариерата

Работещи/пенсионери	Продължителност на кариерата	Начало на кариерата (на възраст)
4/1	40 години	25 години
3,6/1	44,5 години	20,5 години
3,2/1	50 години	15 години

Изчисленията са на автора

Както се вижда от таблицата, ако пенсионната възраст не се повишава повече от 65 години, средната продължителност на живота е 75 години, а вноската за пенсия е 12,5%, то цената за това ако съотношението работещи/пенсионери в даден момент стане 3,6/1, тогава всеки човек ще трябва да има поне 44,5 години трудова кариера. Такова положение не би трябвало да се допуска, но при изключителни обстоятелства, това би била цената.

При съотношение работещи/пенсионери 3,2/1 системата не би могла да се самофинансира и ще е на дефицит, защото всяко дете на 15 години би трябвало да започнало трудовата си дейност, което е нереалистично.

Ако приемем, че в бъдеще образованието се оптимизира така, че на училище да се тръгва на 6 годишна възраст, средно образование да се взима за 11 години, а висше за 3, тогава 20 годишната възраст би била реалистична цел за започване на трудовата дейност на всеки и с натрупано добро образование.

При положение, че всеки започне да работи на 20 годишна възраст, разполагайки с висше образование, тогава пенсионната система може да издържи без дефицит на 75 годишна средна продължителност на живота, при пенсия равна на 50% от дохода и пенсионна възраст от 65 години при съотношение работещи-пенсионери 3,6/1.

1.09.09. 67 и повече години пенсионна възраст

Ако приемем, че 20 годишната възраст в бъдеще ще бъде цел за начало на трудовата дейност за висшистите, но поради динамиката на пазара на труда хората не могат да работят непрекъснато до навършване на пенсионна възраст, тогава системата би могла да работи без дефицит и при съотношение работещи-пенсионери 3,2/1, при положение, че вноската за пенсия е 12,5%, а продължителността на живота 75 години. В такъв случай трудовата кариера средно трябва да продължава 40 години, което е възможно до навършване на 65 годишна възраст, но пенсионната възраст трябва да бъде 67 години, защото без дефицит, системата може да издържи да изплаща 50% от дохода на населението за 8 години (в примера приемаме, че средната продължителност на живота е 75 години и средно пенсия ще се получава за период от 10 години).

Ако съотношението работещи-пенсионери се влоши до 2,8/1, тогава при запазване вноска за пенсия 12,5%, пенсионната възраст трябва да се повиши на 68 години, като отново ще са нужни 40 години трудова кариера от средния човек, и системата ще може да се самофинансира.

Ако съотношението работещи-пенсионери се влоши до 2,4/1, ще бъде нужно повишаване на пенсионната възраст на 69 години, като отново ще е нужен трудова кариера средно от 40 години, при вноската за пенсия от 12,5%, 75 години средна продължителност на живота и средна пенсия равна на 50% от средния осигурителен доход в страната.

Ако съотношението стане 2/1, тогава при трудова кариера 40 години от всеки средно, системата може да си позволи без дефицит плащането на средна пенсия 50% от осигурителния доход за 5 години или при средна продължителност на живота 75 години, но ще трябва да се повиши пенсионната възраст на 70 години (а всяко повишаване на пенсионната възраст означава да се увеличават други разходи – например за здравеопазване, за да бъдат 70 годишните в състояние да работят пълноценно).

1.09.10. Изходни позиции преди реформата

Съдейки по това, че продължителността на живота на хората следва да се увеличава постоянно, за да не се увеличават и осигуровките за пенсия, което ще спъва прогреса, ще е нужно или да се увеличава раждаемостта и създаването на грамотна работна ръка, която да вдига стандарта на всички или пенсионната възраст ще трябва да се увеличава.

По отношение на пенсиите, пред обществото стоят следните въпроси:

- колко да бъдат вноските за пенсия и какъв да бъде размера на пенсиите
- на каква възраст да става пенсионирането
- колко бързо да се постигне баланса в пенсионната система (колкото по-рязка е промяната, толкова по-голяма е съпротивата срещу нея)
- след като се постигне равновесието, да се поддържа поне нулев естествен прираст на населението, което ще гарантира баланса в пенсионната система в бъдеще.

Не на последно място е необходимо да се спомене, че в крайна сметка продължителността на живота, възможностите за труд, пенсионната възраст, размера на осигуровката за пенсии и размера на пенсиите са променливи величини. Затова в предложения модел осигурителна система в настоящата разработка, всички стойности са само примерни и зависят от конкретните особености за страната където модела би се реализирал.

В крайна сметка, ако целта на държавата, която иска да има система, която може да се самоиздържа само от осигурителните вноски, то решението е свършено просто – приходите от осигурителни вноски трябва да са равни на разходите, които се плащат за пенсии. За всички останали най-важни променливи като: съотношение между осигуряващи се и пенсионери (много зависещо от пенсионната възраст), размер на осигурителната вноска и размер на пенсията, трябва да се постигне обществено приемливо решение.

Балансът в пенсионното осигуряване се постига когато броя осигуряващи се лица * средната вноска за пенсии = броя пенсионери * размера на средната пенсия.

Като обобщение, в следващата таблица са дадени подробно различните възможности с променливите: размер на средната пенсия от дохода, размера на осигуровката за пенсия и съотношението работещи/пенсионери, което отразява в себе си продължителността на живота, пенсионната възраст и други компоненти. Това най-опростено са опциите пенсионното осигуряване да се самоиздържа без необходимост от трансфери от държавния бюджет:

Таблица 1.09.10.1

Баланс в пенсионната система (изчисленията са на автора)

Съотношение работещи/пенсионери	Какъв процент от дохода ще се получава под формата на пенсия									
	100%	90%	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	10%
10,0	10,0%	9,0%	8,0%	7,0%	6,0%	5,0%	4,0%	3,0%	2,0%	1,0%
9,0	11,1%	10,0%	8,9%	7,8%	6,7%	5,6%	4,4%	3,3%	2,2%	1,1%
8,0	12,5%	11,3%	10,0%	8,8%	7,5%	6,3%	5,0%	3,8%	2,5%	1,3%
7,0	14,3%	12,9%	11,4%	10,0%	8,6%	7,1%	5,7%	4,3%	2,9%	1,4%
6,0	16,7%	15,0%	13,3%	11,7%	10,0%	8,3%	6,7%	5,0%	3,3%	1,7%
5,0	20,0%	18,0%	16,0%	14,0%	12,0%	10,0%	8,0%	6,0%	4,0%	2,0%
4,0	25,0%	22,5%	20,0%	17,5%	15,0%	12,5%	10,0%	7,5%	5,0%	2,5%
3,8	26,3%	23,7%	21,1%	18,4%	15,8%	13,2%	10,5%	7,9%	5,3%	2,6%
3,6	27,8%	25,0%	22,2%	19,4%	16,7%	13,9%	11,1%	8,3%	5,6%	2,8%
3,4	29,4%	26,5%	23,5%	20,6%	17,6%	14,7%	11,8%	8,8%	5,9%	2,9%
3,2	31,3%	28,1%	25,0%	21,9%	18,8%	15,6%	12,5%	9,4%	6,3%	3,1%
3,0	33,3%	30,0%	26,7%	23,3%	20,0%	16,7%	13,3%	10,0%	6,7%	3,3%
2,8	35,7%	32,1%	28,6%	25,0%	21,4%	17,9%	14,3%	10,7%	7,1%	3,6%
2,6	38,5%	34,6%	30,8%	26,9%	23,1%	19,2%	15,4%	11,5%	7,7%	3,8%
2,4	41,7%	37,5%	33,3%	29,2%	25,0%	20,8%	16,7%	12,5%	8,3%	4,2%
2,2	45,5%	40,9%	36,4%	31,8%	27,3%	22,7%	18,2%	13,6%	9,1%	4,5%
2,0	50,0%	45,0%	40,0%	35,0%	30,0%	25,0%	20,0%	15,0%	10,0%	5,0%
1,8	55,6%	50,0%	44,4%	38,9%	33,3%	27,8%	22,2%	16,7%	11,1%	5,6%
1,6	62,5%	56,3%	50,0%	43,8%	37,5%	31,3%	25,0%	18,8%	12,5%	6,3%
1,4	71,4%	64,3%	57,1%	50,0%	42,9%	35,7%	28,6%	21,4%	14,3%	7,1%
1,3	76,9%	69,2%	61,5%	53,8%	46,2%	38,5%	30,8%	23,1%	15,4%	7,7%
1,2	83,3%	75,0%	66,7%	58,3%	50,0%	41,7%	33,3%	25,0%	16,7%	8,3%
1,0	100,0%	90,0%	80,0%	70,0%	60,0%	50,0%	40,0%	30,0%	20,0%	10,0%
0,8	125,0%	112,5%	100,0%	87,5%	75,0%	62,5%	50,0%	37,5%	25,0%	12,5%

Каква осигурителна вноска е необходима от работещите

Каква осигурителна вноска е необходима от работещите

1.09.11. Има ли други варианти?

Има разбира се. За технологиите няма ограничения, въпросът е ако цел на човечеството е повишаване продължителността на живота постоянно, то технологиите да позволят не просто доживяване след пенсиониране, а равностойно съществуване. Когато подобно развитие на човечеството се достигне, ще е нужна ли изобщо пенсионна система? Всъщност проблемите за пенсионната система и необходимостта от съществуването ѝ, може би спират до там.

Дотогава, с увеличаването на продължителността на живота, за да се поддържа ниво на средна пенсия 50% от средния осигурителен доход (което може да означава, че средния пенсионер няма да се чувства твърде беден спрямо средния работещ), трябва да се поддържа необходимата пропорция между размер на осигурителната вноска и съотношението работещи/пенсионери в баланс.

Ако това е невъзможно или нерационално, тогава с по-нисък размер на средната пенсия (което би означавало да се понижи нивото, при което средния пенсионер да се чувства относително беден спрямо средния работещ) и благодарение на технологичното развитие на човечеството, средния пенсионер трябва поне да може да покрие фундаменталните първи 2 нива (физиологически потребности и потребност от сигурност) от пирамидата на Маслоу⁶⁵. Ако те бъдат постигнати благодарение на пенсионната система, това би трябвало да означава, че средния пенсионер е представител на една успяла общност. Ако го осъзнае, тогава на практика ще е задоволил и 3-то ниво на потребностите си – чувството за принадлежност. Задоволявайки първите 3 нива от пирамидата, средния пенсионер много по-лесно ще успее да задоволи и 4-то ниво – чувството за увереност, а от там 5-то ниво от пирамидата (самоусъвършенстването) е в неговите си ръце. В резултат, пенсионната система като част от организацията на обществото ще може да се твърди, че е успешна.

1.09.12. Справедливост⁶⁶ на пенсионната система

Може би всеки ще се съгласи, че е честно да получи под формата на пенсия точно толкова, колкото е внесъл като осигуровки. Тогава може би просто трябва да се каже каква ще бъде вноската и пенсионната възраст, във фондовете да има индивидуални партиди за всеки поотделно? Кой колкото работил и плащал осигуровки, толкова да получава един ден пенсия в реално изражение?

⁶⁵ През 1943 г. в статията си „A Theory of Human Motivation“, професорът по психология Ейбрахам Маслоу дефинира своята пирамида (йерархия) на човешките потребности, имаща ключово значение за развитието на човека и неговата мотивация. Пирамидата се състои от 5 нива:

- Първо ниво - физиологични нужди: въздух, вода, храна, сън и др.
- Второ ниво – потребност от сигурност, безопасност и спокойствие.
- Трето ниво – потребност от принадлежност към семейство, група и т.н.
- Четвърто ниво - потребност от уважение, социален статус, признание и самоуважение.
- Пето ниво – потребност от самоусъвършенстване

Според теорията на Маслоу потребностите от по-ниските нива са най-силни, а за да се появи потребност от по-високо ниво, първо индивида трябва да е задоволил в достатъчна степен потребностите си от по-ниското ниво. Първите 4 нива от пирамидата са определени като потребности породени от недостига. 5-то ниво е потребност от растеж и със задоволяването ѝ мотивацията расте повече, вместо да намалява както е при първите 4 нива.

⁶⁶ Джон Ролс в своята „Теория на справедливостта“, изд. София – С.А., 1998 г., формулира 2 принципа на справедливостта: първи принцип - всеки човек трябва да има еднакво право на най-широк спектър от основни свободи, съвместими с подобни свободи за другите; втори принцип – социалното и икономическото неравенство трябва да бъде така третирано, че да са налице основателни очаквания за всеобща полза от него. Във втора глава от настоящата разработка е развит теоретично модел за пенсионна система, който в голяма степен да отговаря на тези принципи за справедливостта.

Звучи справедливо и толкова лесно да се направи, само че не съвсем. Парите днес със сигурност няма да са същите след 40 години, затова е нужна осигурителна система, която да е защитена от инфлацията и такава система може да се реализира единствено благодарение на държавното обществено осигуряване. Предложения в глава втора и глава трета от настоящата разработка модел на осигурителния принос осигурява необходимата защита срещу инфлацията.

След като се открие решение за проблема с инфлацията се появява следващия основен проблем - какво би станало с хората, които по една или друга причина не могат да работят 40 години (или колкото продължава средно една професионална кариера), работят нископлатен труд и пенсията им не може да покрие цената на оцеляването им, а няма солидарност? Да се оставят да се оправят сами? Тогава целия смисъл на социалното осигуряване се губи. Ако ще е така по-добре би било изобщо да не се събират осигуровки за пенсия, а държавата да остави всеки да се оправя със старините си както може. Само че в такъв случай и държавата не би била никаква държава. Освен това как би могъл някой да предположи каква ще бъде продължителността на живота след 50 години? А колко години средния човек ще бъде работоспособен след 50 години? Никой не може да каже със сигурност. Възможно е дори технологиите да са се развили дотолкова, че на човечеството изобщо да не му е необходима система за обществена защита.

В такъв случай как трябва да се организира осигурителната система? Никой не може да знае със сигурност какво е бъдещето и на база на това си знание да конструира съвършения модел. Но за момента обществото има нужда от система за социално осигуряване. Действащата такава би могла да се подобри значително, чисто теоретично като конструкция и принципи, като тази нова конструкция и принципи трябва да могат да са осъществими и на практика.

В следващите 2 глави ще се опитам да направя това – представяне на теоретичен модел за реконструирането на системата за социално осигуряване в България, и как този нов модел да се реализира на практика.

2. МОДЕЛ НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ПРИНОС

В настоящата глава на база добрите практики на осигурителните системи тип „Бисмарк“ и тип „Беверидж“, на база опита на пенсионни системи в други страни по света, и икономическите закономерности, е представено предложение за нов модел на пенсионна система в България. Описан е с примери начина, по който промяната да се случи, като не се ощетяват настоящите ползватели на обществената солидарност и същевременно промените не стресират системата за социално осигуряване. Специално внимание е обърнато на частните пенсионни фондове, мястото им в модела на осигурителния принос, провалът на експериментът с приватизация на пенсионната система в Чили и в други страни по света. Използваните примери за онагледяване на предложената система са при идеални условия. В България, както и във всяка друга страна реалността е различна от идеалните условия. Въпреки това, моделът на осигурителния принос в обозрим хоризонт от време би могъл да балансира всяка една осигурителна система, в колкото и лошо състояние да се намира тя в момента.

2.01. Принципи на модела на осигурителния принос

1. Средния човек трябва да получи от системата в максимална степен толкова, с колкото е допринесъл към системата.⁶⁷
2. Осигурителната система трябва да може да измери прецизно реалния принос на всеки към системата и на база на този принос да изплаща пенсия, като в същото време солидарността е задължителна.
3. Всички осигуряващи се трябва да натрупват осигурителен принос при равни условия.
4. Данъчно-осигурителното бреме трябва да бъде максимално ниско, за да не се отнема настоящето на населението.
5. Държавната пенсия да се състои от два стълба: първи, който осигурява минимална пенсия на всеки в такъв размер, че да покрие минимума необходим за оцеляване, и втори осигуряващ добавка към минималната пенсия в зависимост от индивидуалния принос на лицето през цялата кариера.
6. Задължително е единствено държавното обществено осигуряване. Частното осигуряване е вид инвестиция, и като всяка инвестиция подлежи на личен избор. Държавата няма право да влияе върху този личен избор.

⁶⁷ - използван е подхода на Артър Пигу за разпределението на публични блага – „Ефективно предлагане на публични блага има, когато положителната полезност от потребление им и отрицателната от платените данъци се изравнят“. При подхода на Пигу е възможно обществото като цяло да се намира в равновесна ситуация, но не и всеки отделен индивид – виж „Икономика на публичния сектор“ - С. V. Brown, P. M. Jackson, изд. PSSA, 1998 г., стр. 81. При модела на осигурителния принос средния човек ще получи в максимална степен обратно това, с което е допринесъл към системата. В същото време моделът ще защити по-добре хората с по-ниски доходи, за сметка на по-високодоходните групи, от което по-голямата част от обществото ще спечели, за сметка на онези, които в по-малка степен се нуждаят от обществената солидарност.

7. Всеки трябва да може да се пенсионира когато пожелае, но по никакъв начин това му ранно пенсиониране по желание не трябва да е за сметка на обществената солидарност.
8. Никой не трябва да може да се възползва неправомерно и без основание от солидарността на осигурителната система. Опиталия се да злоупотреби, трябва да реализира във всички случаи загуба.

Моделът на осигурителния принос има за цел да се получават максимално високи пенсии, да се събират максимално ниски осигуровки за пенсия, трябва да осигури оцеляването на всеки, системата да бъде солидарна, и в същото време да се самофинансира ако това е рационално. Ключовите промени, които ще настъпят при въвеждането на този модел в идеалния случай са:

- средния гражданин да получи от системата толкова, колкото ѝ е дал
- отпадане на тавана на пенсиите и максималния осигурителен доход
- по-справедлив начин за изчисляване размера на пенсиите
- нов начин за определяне общия бюджет за пенсии
- закриване на задължителните частни пенсионни фондове
- предоставяне на възможност на всеки да се пенсионира по всяко време
- въвеждане на система, която не е застрашена от инфлация
- въвеждане на осигурителния принос за основен измерител в осигурителната система
- заличаване на понятието „осигурителен стаж“
- ежегодно и автоматично индексирание на пенсиите, при минимални възможности за политическа намеса
- спиране на всякаква възможност за заобикаляне на данъчното облагане
- системата постепенно ще преодолее огромния си хроничен дефицит и ще постигне балансирано състояние.

2.02. Отпадане на тавана на пенсиите и максималния осигурителен доход

Предложения нов модел на пенсионна система предвижда отпадане на тавана на пенсиите, също така отпадане на максималния осигурителен доход⁶⁸.

⁶⁸ - практиката в повечето страни доказва, че „осигуровката“ е реално вид данък. Няма причина колкото по-големи доходи има човек, толкова по-малко данъци да плаща, както реално става в България – всеки трябва да плаща данъци според възможностите си. В Израел доходите над 60% от средните в страната се облагат със значително по-висока осигурителна вноска, практика присъща на типичното прогресивно данъчно облагане. Във Франция върху пенсиите се дължат осигуровки за покриване на социалния дълг. В Гърция осигуровките за солидарност от пенсиите са прогресивни в зависимост от размера на пенсията. В Белгия, Дания, Естония, Исландия, Ирландия, Италия, Латвия, Норвегия, Полша, Португалия, Словения, Финландия и др. няма таван на осигурителния доход – виж предоставената статистическа информация от Mutual Information System on Social Protection - http://ec.europa.eu/employment_social/missoc. Според Закона за данъците върху доходите на физическите лица в България, чл. 20, пенсиониращите се, на които не достига стажа за пенсиониране, и които го закупуват, направените осигурителни вноски за

Работещите пенсионери ще плащат всички осигуровки и данъци както и всички останали. Всеки ще плаща данъци и осигуровки (като вид данък) върху дохода, който получава, без значение дали този доход е 500 лева или 500 000 лева месечно. Сегашната осигурителна система в България е крайно несправедлива спрямо доходите на най-бедната част от населението и облагодетелства лицата с доходи над максималния осигурителен доход. В повечето страни е прието по-високите доходи да се облагат с по-високи данъци (принцип за данъчно облагане – размера на данъците да зависи от възможността за плащането им⁶⁹), но в България доходите на всички получаващи над максималния осигурителен доход се облагат на практика регресивно. Това означава, че бедните, на които данъчното бреме се отразява най-зле, плащат по-високи данъци (включително осигуровки) в процентно съотношение от дохода си спрямо най-богатите. Максимално социално-несправедлива система. Освен това тя пречи да се оценява приноса на лицата с високи доходи и по този начин ги лишава от възможност да получават по-голяма пенсия от държавата, а и от друга страна пречи на същите да подпомагат с по-големите си възможности държавната осигурителна система докато работят.

С отпадането на облагаемия максимален осигурителен доход няма ли да се увеличи укриването на данъци (осигуровки)?

Не, или това би било само временно, защото този, който получава високи доходи, ще да бъде крайно глупав да си създаде проблеми, при положение, че данъците (осигуровките) в страната са достатъчно ниски, и няма да влошат по никакъв начин стандарта му на живот⁷⁰. Отпадането на максималния осигурителен доход е в действителност по-добрия вариант за хората с високи доходи от труд, тъй като в повечето страни има таван на осигурителния доход, но над него следва прогресивна скала за данъчно облагане. В следствие на което високите доходи над максималния осигурителен доход са облагани с по-високи данъци, но за повечето платени данъци няма да бъдат получени права за по-висока пенсия.

фонд „Пенсии“ не се облагат с данък върху дохода. На практика те плащат данък „пенсии“ и получават данъчна преференция да не го плащат повторно под формата на данък върху дохода.

⁶⁹ „Бремето по финансиране на държавата трябва да се разпредели между нейните поданици според техните възможности да плащат“ - Браун С. и П. Джаксън, Икономика на публичния сектор, PSSA, 1998 г., стр. 336

⁷⁰ Авторът на настоящата разработка е наясно, че винаги ще има начини да се укриват данъци. Въпросът е, че при определено ниво на данъчно облагане, за икономическите единици би струвало по-скъпо укриването на данъци, отколкото те да се платят и да се спестят в бъдеще каквито и да е усложнения. При отпадането на тавана на осигурителния доход, напълно е възможно онези с най-високите доходи от заплата да се преориентират как ще взимат печалбата от дейността си. Някои може да преминат изключително на изплащане на дивиденди и ниска заплата, за да избегнат по-високото данъчно облагане при работата на трудов договор. Този вариант обаче ще ги лиши от ползването на по-високите права за пенсия, на които иначе биха имали право – ще платят 10% корпоративен данък и 5% данък върху дивидентите, за които не се получават никакви права за пенсия. В другия случай ще трябва да платят всички осигуровки и данък върху дохода, но ще получат права за по-висока пенсия. Въпрос на личен избор ще е за всеки кой вариант ще избере.

2.02.01. Тавана на осигурителния доход като схема за избягване на данъчното облагане

Традиционно, ако има нещо, което хората не обичат – това е да правят разходи. Ако има нещо, за което изобщо не обичат да правят разходи – това са данъците. И когато пред хората се появи проблем, търси се неговото заобикаляне. Вероятно по тази причина има лица, за които е изгодно да твърдят, че осигуровките не са данък. А по своята същност осигуровките са задължително изземване от доходите на населението, което може да се използва от държавата само целево (за пенсии, здравеопазване, безработица, майчинство и т.н.).

За толкова сложен проблем като неплащането на данъци в България, е намерено лесно решение – лансира се тезата, че социално справедливо е всички работещи да плащат според възможностите си.

“Да плащат според възможностите си”. Но не и когато става дума за социалните осигуровки. С цифри проблема изглежда по следния начин при сегашната данъчно-осигурителна система към 2012 г. в България:

Ако си представим, че съществуват две лица. На едното заплатата е 500 лева на месец, на другото е 500 000 лева на месец. Според данъчно-осигурителната система в България:

При заплата от 500 лева месечно, от заплатата на лицето през 2012 г. ще бъдат удържани социални осигуровки в размер на 12,9% от заплатата (7,9% за пенсия, 1,4% за общо заболяване и майчинство, 0,4% за безработица и 3,2% за здравно осигуряване) – общо 64,50 лева.

От остатъка от заплатата, след плащането на социалните осигуровки, на лицето ще бъдат удържани 10% данък върху дохода или още 43,55 лева (435,50 лева * 10%). Общата данъчно-осигурителна тежест, която лицето поема ще е в размер от 108,05 лева или 21,61% от доходите си. На лицето ще бъдат иззети 12,9% от дохода за осигуровки и 8,71% за данъка върху дохода.

При лицето със заплата 500 000 лева месечно сметката изглежда съвсем различно, при положение, че има таван на осигурителния доход.

Осигуровки се дължат върху тавана на осигурителния доход - 2000 лева през 2012 г. Общия размер на осигуровките ще бъде 258 лева (2000 * 12,9%). Останалата част от заплатата трябва да се обложи с данък върху дохода (499 742 * 10% или 49 974,20 лева). Общия размер на данъчно-осигурителната тежест за лицето става 50 232,20 лева. За осигуровки това лице ще плати едва 0,05% от доходите си, а за данъка върху дохода 10%.

Такова изкривяване на данъчно-осигурителното облагане в сегашната система в България води и до изкривяване на ценности, до загуба на доверие в системата.

Други не съвсем добри, но обществено по-приемливи примери за данъчно-осигурителни практики има в почти всички останали страни по света – наличие на таван на осигурителния доход, но и прогресивни данъци. Например в Германия (за 2011 г.)

тавана на осигурителния доход е 66 000 евро годишно, но за доходи над 250 000 евро годишно данъкът върху дохода достига 45%. Така хората с по-големи доходи получават права за пенсия върху максималния осигурителен доход, но плащат много по-високи данъци и номинално и като процент от доходите си. Подобна е и ситуацията в почти всички останали страни – има таван на осигурителния доход, а високите доходи се облагат с много висок прогресивен данък, срещу който не се получават повече права. И докато това в действителност е практика на една социална държава, при която все пак хората с високи доходи могат да протестират и в известна степен може и да имат право, то в България данъчно-осигурителната система е образец за напълно сгрешени ценности.

При модела на осигурителния принос тези несправедливости се отстраняват. Отпада тавана на осигурителния доход. Така хората с по-високи доходи, плащайки в абсолютна сума по-високи данъци, ще имат право и на по-големи пенсионни права от останалите. Размера на пенсията ще зависи от реалния принос към осигурителната система. По отношение на данъчно-осигурителното облагане, няма да има преференции и няма да се дава възможност за заобикаляне на данъчното облагане от никой.

2.03. Изчисляване на размера на пенсията⁷¹

Изчисляването на размера на пенсията не трябва да се прави на база осигурителния стаж и номиналната заплата, а да се определя като сума от минималната социална пенсия в страната (100 лева за пример) и добавка в зависимост от приноса на платените осигуровки спрямо средните в страната през всеки месец до достигане на пенсионната възраст. Пример:

Лицето **A** има осигурителен доход през всеки отделен месец на 2010 г. 1000 лева на месец. Приемаме, че в страната средния осигурителен доход през всеки отделен месец е бил 500 лева всеки месец (което само за примера е възможно, в действителност всеки месец средния осигурителен доход в страната се променя).

Приносът на **A** е 2 пъти по-голям от средния за страната през всеки отделен месец, затова за всеки месец през 2010 г. той ще получи по 2 точки. Когато дойде време за ползване на осигурителни права, **A** ще има от 2010 г. – 24 спечелени точки общо.

Ако **A** е работил при същите условия, но не през цялата година, а само 8 месеца, ще получи $8 * 2$ точки = 16 точки осигурителен принос в осигурителната система.

Ако в продължение на 40 години **A** плаща два пъти повече осигуровки от средното за страната, ще има 24 точки * 40 години = 960 точки.

Ако лицето **B** се осигурява върху 500 лева на месец, и това е средното за страната. Това означава, че **B** ще има по 1 точка всеки месец или 12 точки за година. Ако внася

⁷¹ Модела на осигурителния принос влиза в едно най-добрите идеи от съвременните пенсионни системи в Германия, САЩ, Чехия, Швеция, Великобритания, Япония и др.

осигуровки 40 години върху този доход, до навършване на пенсионна възраст ще има 480 точки или два пъти по-малко от **A**.

Това на пръв поглед ще означава, че **A** би трябвало да получава два пъти повече пенсия от **B**. Изглежда справедливо, само че не е рационално⁷². Нека да не забравяме, че преди всичко пенсионната система е част от социалното осигуряване, затова модела пенсионна система базирана на осигурителния принос предвижда индивидуалния принос към системата да бъде основа за формиране добавка към основната пенсия на лицето. Тази основна пенсия ще бъде в един и същи размер (тип Беверидж) за всеки един пенсионер, и ще бъде равна на размера на ежегодно определяната минимална социална пенсия за старост, която да гарантира физическото оцеляване на всеки. По този начин в съвременен вариант са съчетани на едно място най-добрите практики от двете основни системи за социално осигуряване - „Беверидж“ и „Бисмарк“.

2.04. Колко да бъде бюджета за пенсии?

Модела на осигурителния принос ще дава свобода на правителството да провежда гъвкава социална политика, но хората днес искат гаранции, че като си плащат съвместно осигурителните вноски, ще имат справедливо определени пенсии.

За да бъде пенсионната система в равновесие, ако средния гражданин работи 40 години, а ще получава пенсия средно 10 години, ако пенсионната му вноска в държавното обществено осигуряване е 12,5%, ще може да очаква пенсия равна на 50% от дохода си средно, без да бъде в тежест на всички останали. Принцип, който трябва да се приеме е как да се определя бюджета за пенсии за всички пенсионери взети заедно. При приети с обществено съгласие тези пропорции за пенсионната система, формулата за определяне на минималния общ бюджет за пенсии трябва да е следната:

Бюджета за пенсии на всички пенсионери за следващата бюджетна година трябва да е не по-малък от броя на всички пенсионери, въз основа на които е отпусната пенсия за осигурителен принос и възраст към 30 септември на предходната година * средномесечния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца до 30 септември на предходната година * 50% * 12 месеца.

Средната пенсия в страната за примера ще е 250 лева (500 лева * 50%).

Ако приемем, че броя на всички пенсионери е 2 милиона, средномесечния осигурителен доход през предходните 36 месеца до 30.09 на годината предхождаща следващата бюджетна година е 500 лева, това означава, че бюджета за пенсии общо ще бъде равен на 2 милиона пенсии * 250 лева месечно * 12 месеца = 6 милиарда лева.

⁷² За човека в пустинята, първата чаша с вода е животоспасяваща, от втората има голяма полза, третата вече трудно ще изпие, а жегата в пустинята би изпарила водата много бързо. Това гласи законът за намаляващата пределна полезност, формулиран от Алфред Маршал (професор по политическа икономия в университета в Кеймбридж и учител на Джон Мейнард Кейнс). Може би е далеч по-рационално за обществото тази трета чаша в повече, да отиде при този, за който ще е животоспасяваща?

Следователно в минималния бюджет за пенсии трябва да има пари за 2 милиона средни пенсии, колкото са всички пенсионери.

Заложено е периода, през който се изчислява средномесечния осигурителен доход за целите на определяне бюджета за пенсии да бъде 3 години, защото по този начин се осигурява на системата и на размера на пенсиите една по-голяма стабилност. Няма да има резки колебания през годините, тъй като средно през всяка от предходните 3 години са събирани достатъчно средства, за да се изплатят пенсии в размера за следващата календарна година.

Този общ бюджет за пенсии ще се разпределя така, че където малкото пари повече са жизненоважни, да отидат точно там (пенсията на всеки пенсионер получаващ пенсия за осигурителен принос и възраст ще е равна на минималната пенсия + съответстващата на приноса към системата през цялата му кариера добавка).

Моделът може да работи по този начин без дефицит (дори е напълно възможно да се генерира излишък), при съотношение работещи/пенсионери 4 към 1, вноски за пенсия 12,5% и средна пенсия 50% от средния осигурителен доход в страната за последните 3 години⁷³.

При нормални условия, с повишаването на жизнения стандарт в страната, пенсиите ще растат автоматично всяка година. Пенсионерите имат интерес средната работна заплата в страната (средния осигурителен доход) да се повишава, което ще рефлектира положително и на размера на средната пенсия.

Към така определения минимален бюджет за пенсии правителството, когато има възможност, ще добавя и допълнително субсидия, но в такъв случай средния пенсионер ще започне да получава повече, отколкото системата може да си позволи, като по този начин потенциално биха се ограбвали други сфери от икономиката като образование, култура, вътрешна сигурност и т.н. Популизма да се дават по-високи пенсии от справедливо определените ще срещне съпротивата на всички и в крайна сметка опитите за подобни действия ще се прекратят, а средната пенсия, определена по модела на осигурителния принос, ще запазва своя размер като процент от дохода на средния работещ през годините.

2.05. Минимални пенсии и размер на пенсиите

Държавата ще определя всяка година размера на социалната пенсия за старост със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване⁷⁴. За демонстрация как модела на осигурителния принос работи и за опростяване на пресмятанията ще се приеме, че социалната пенсия за старост е равна на 100 лева.

⁷³ Такива съотношения са далеч от реалността в България, но когато някоя от променливите не е налице, то винаги може да се компенсира с промяна и в една или повече от останалите променливи, ако се постави за цел системата да се самоиздържа от осигуровки и това е рационално за обществото. Виж Таблица 1.10.10.1. Баланс в пенсионната система.

⁷⁴ По настоящем това се прави с акт на Министерския съвет

Според модела на осигурителния принос, всяка индивидуална пенсия за възраст и натрупан минимален осигурителен принос, ще се състои от два стълба от държавното обществено осигуряване. Първият стълб е минималната социална пенсия за старост (100 лева), а вторият е допълнителна пенсия в зависимост от натрупания осигурителен принос на всеки пенсионер.

Това означава, че социалната пенсия за старост е базовата пенсия, и върху нея всеки ще получава според каквото е давал на системата през годините. За примера ще приемем, че:

- броя на пенсионерите са 2 милиона човека.
- от тях по модел ще бъдат давани всяка година за пенсии 6 милиарда лева (защото за примерите средния осигурителен доход в страната е 500 лева, а средната пенсия трябва да бъде 50% от този доход или 250 лева).

2 милиона пенсионера трябва да получат поне по 100 лева месечно или 1200 лева на година. За това са нужни 2,4 милиарда лева общо. Така всеки пенсионер в страната ще има определен абсолютен минимум за съществуването си⁷⁵, а останалите предвидени 3,6 милиарда от бюджета за пенсии ще се разпределят допълнително върху 100-те лева месечно за всеки пенсионер според приноса му.

На всеки пенсионер ще бъдат събрани точките⁷⁶ (принос към пенсионната система през цялата кариера), за да се получи общия сбор и да се определи 1 точка осигурителен принос на колко лева е равна като допълнение към пенсията през следващата година.

Ако приемем, че всичките 2 милиона пенсионери са работили средно 40 години върху средния осигурителен доход в страната (500 лева за примера) = 40 години * 1 точка * 12 месеца * 2 000 000 пенсионера = 960 000 000 точки осигурителен принос общо в системата.

За разпределяне на база принос са останали от бюджета 3,6 милиарда лева, което означава, че всяка точка принос ще бъде равна на 3 600 000 000 лева / 960 000 000 точки осигурителен принос = 3,75 лева за всяка точка осигурителен принос.

Така лицето **A** от предходните примери за своите 960 точки принос по време на кариерата си, ще получи за годината допълнителни 960 * 3,75 лева или 3600 лева върху минималната пенсия.

B ще получи за своите 480 точки два пъти по-малко от **A** допълнение към минималната пенсия или 480 * 3,75 лева = 1800 лева.

Разпределена по месеци пенсията на **A** и **B** ще бъде следната:

- **A** = 100 лева + 3600 / 12 = 100 + 300 = 400 лева на месец
- **B** = 100 лева + 1800 / 12 = 100 + 150 = 250 лева на месец

⁷⁵ Този абсолютен минимум по модел трябва да гарантира физическото оцеляване на всеки пенсионер

⁷⁶ Подобна точкова система за пенсии има в Германия, Румъния и др.

Докато за **A** от неговите 1000 лева заплата в продължение на 40 години (като средната е 500) и пенсия 400 лева, това ще означава, че ще получава от държавния пенсионен фонд само 40% от това, върху което се е осигурявал, то за **B** с неговите 500 лева заплата и 250 лева пенсия, пенсията ще бъде 50%. Средния пенсионер ще получава от държавното обществено осигуряване точно 50% от средния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца към 30.09 на предходната година през следващата бюджетна година. Или по друг начин казано, на теория средния пенсионер ще може да получи толкова, колкото е дал през годините на системата.

В такъв случай изглежда, че хората с най-голям принос ще бъдат най-ощетени, но когато става дума за пенсии, трябва да се помисли, че с всяко нарастване на дохода, пределната полезност от него намалява (разбира се като се говори за пенсии от 250 лева всеки лев е критичен, но положението е принципно и реално средната пенсия ще се индексира спрямо средния осигурителен доход в страната автоматично. Така когато средния осигурителен доход стане 5000 лева, то средната пенсия ще бъде 2500 и тогава съвсем различно ще се гледа на всеки лев, но модела на осигурителния принос отново ще разпределя по най-справедливия и общественополезен начин). Най-нуждаещите се ще получават в процентно съотношение малко по-голяма пенсия⁷⁷. В почти всички страни по света пенсиите подлежат на данъчно облагане. Отново по административен начин по-високите пенсии подлежат на редукция, докато по модела на осигурителния принос, данъци върху пенсиите не е необходим, тъй като солидарността в рамките на възрастното поколение се реализира чрез стартовата минимална пенсия, която получават всички пенсионери. А солидарността на работещото поколение спрямо пенсионерите се реализира чрез гарантираната средна пенсия от 50% от средния осигурителен доход в страната за последните 3 години.

Хората с по-високи доходи едва ли някога ще приемат, че от тази солидарност имат някаква полза, и ще смятат, че са ощетени. Но тяхното ощетяване е само привидно. Едва ли с приноса си от 12,5% вноска за пенсия от предполагаемо големия си доход е било нарушено финансовото им състояние през годините. Може да се предположи и, че много богатите хора по никакъв начин не би трябвало да разчитат на пенсионната система (чиято основна функция е намаляване на бедността и гарантиране на социалния мир), да живеят така, както са живели преди⁷⁸. Разполагали са с допълнително

⁷⁷ Подобен подход се използва в САЩ, където при изчисляването пенсията от средните доходи на лицето, най-ниските доходи се взимат под внимание в най-висока степен. Доходите от определено ниво до друго по-високо, се взимат под внимание в по-малка степен и т.н. Но САЩ се налага по административен начин да се залагат тези прагове, докато в модела на осигурителния принос същият ефект се постига автоматично. Виж Social Security Programs Throughout The World - Americas 2011, SSA, 2012. В Израел социалният ефект се постига като доходите над 60% от средните в страната се облагат със значително по-висок размер на осигуровките, отколкото по-ниските доходи. Виж Social Security Programs Throughout The World - Asia And The Pacific 2010, SSA, 2010

⁷⁸ По модела „Беверидж“ целта на осигурителната система не е да се запази благосъстоянието на всеки, такова каквото е било преди пенсионирането, а да се намали бедността. Който иска да запази същия си стандарт на живот, трябва да инвестира доброволно допълнително.

количество средства, които като едни богати хора, които могат да се грижат сами за парите си, са инвестирали разумно и ще се радват на богати старини. Не трябва и да се забравя, че в повечето страни има таван на осигурителния доход, за който се получават повече права за пенсия, а над него се плащат само прогресивни данъци, срещу които не се получават никакви права. По модела на осигурителния принос хората с по-големи доходи, за по-големите данъци, които плащат, ще получават по-големи права за пенсия. Освен това, с помощта на частните пенсионни фондове (които по модела на осигурителния принос действително ще се превърнат в такива), всеки ще може да заделя доброволно средства за допълнителна пенсия, като до 10%⁷⁹ от доходите на лицето от труд, внесени за допълнителна пенсия от частен пенсионен фонд, няма да бъдат облагаеми с данък върху дохода.

За пример, да предположим, че **A** ще е заделял по 5% от дохода си от 1 000 лева всеки месец в собствена сметка в доброволен частен пенсионен фонд, в продължение на 40 години. Това означава, че ако пенсионния фонд успява да покрие поне равнището на инфлацията (което трябва да бъде минималната доходност на всички частни фондове, или в противен случай от тях няма да има никакъв смисъл и те ще трябва да преустановят дейността си и управляващите ги дружества да компенсират клиентите си за своя сметка), **A** ще е натрупал в лична сметка 5% от 1000 лева * 12 месеца * 40 години = 24 000 лева сегашни пари. Ако ще изразходва тези средства в продължение на 10 години, това означава, че допълнително от частния си пенсионен фонд ще си докарва по 24 000 лева / 10 години / 12 месеца = 200 лева на месец. Общата пенсия на която ще може да разчита е 400 лева от държавата + 200 лева от частния пенсионен фонд или 600 лева общо, което вече прави 60% от заплатата си през 40-те години кариера.

B с два пъти по-малката заплата (която е на средния гражданин) и при същите условия, ако внася допълнително и в частен пенсионен фонд, ще получи по 100 лева на месец допълнително в продължение на 10 години, и с 250-те лева от държавата общата пенсия ще му бъде 350 лева или 70% от дохода, върху който е плащал данъци.

За примера ще приемем съществуването и на **C**. Лицето **C** се осигурява в продължение на 40 години, работи при заплащане 5000 лева на месец (10 пъти повече от средния доход в страната). Когато дойде време **C** да се пенсионира, ще има принос $10 * 12 * 40 = 4\,800$ точки * 3,75 лева за всяка точка принос = 18 000 лева.

Следователно пенсията на **C** осигурена от държавата, ще бъде равна на 100 лева месечно (минималната пенсия) + 18 000 лева през годината за личния принос. В примера **C** ще получава пенсия равна на 19 200 лева на година или 1600 лева на месец. Наистина значително по-малко от това, което получава докато работи. Към тази сума трябва да прибавим и 5% (влагани доброволно всеки месец), от индивидуалната партия в частния пенсионен фонд, който осигурява доходност равна на размера на инфлацията през всичките 40 години и парите за пенсии запазват стойността си. 5% от 5 000 лева са 250

⁷⁹ Приемственост от настоящата система

лева на месец. За 40 години събраната сума би била $40 * 12 * 250 = 120\ 000$ лева сегашни пари. Приемаме, че трябва да бъдат получени за 10 години живот след пенсия, което прави по $120\ 000$ лева / 120 месеца = $1\ 000$ лева на месец. Така пенсията на С ще бъде равна на $1\ 600$ лева от държавата + $1\ 000$ лева от частния фонд = $2\ 600$ лева на месец, което в никакъв случай не е малка пенсия за България, въпреки че дохода на С е бил в продължение на 40 години 5000 лева (10 средни работни заплати). С ще получава само 52% от заплатата си под формата на пенсия, но това пак е повече, от колкото при сегашната пенсионна система и същевременно пенсионната система спазва правилата за солидарност и оптимално преразпределение на ресурсите.

Изглежда, че получаващите най-големи доходи ще бъдат най-ощетени от тази система. Това е така, защото в зададения пример държавния бюджет за пенсии се намира в катастрофално състояние и дори и по новия модел наследството на стария е за примера цели 40% от бюджета да отидат за покриване на минималните средства за оцеляване на всички пенсионери, а 60% се разпределят на база принос. Защо е заложена в модела тази „несправедливост“? Защото населението с по-високи доходи има образованието, има потенциала да направи така, че минималната пенсия (осигуряваща само най-необходимото за оцеляване) в бъдеще да се покрива от много по-малка част от бюджета за пенсии (тъй като доходите в страната ще растат, а средната пенсия пропорционално) и тогава разпределяната част на база личен принос ще бъде по-голяма и съответно разликите в пенсиите на бедни и богати ще могат да бъдат значителни, а в процентно съотношение ще се доближават.

Ако доходите в страната са ниски, това е провал за цялото общество и значението на индивидуалния принос се намалява. За пример: в спорта когато отбор изгуби мач, няма голямо значение колко добре е играл отделен играч, колко се е откροил, ако заради егоизъм, безотговорност или по други причини е настъпил провал и мачът е изгубен. Тогава целия отбор губи. Такъв е и живота. Точно затова са лидерите в отбора – те получават и по-големи доходи. Изведат ли отбора към победа и личния им принос ще се открие много ясно. Затова всички би трябвало да играят с мисълта целия отбор да спечели, а за индивидуалните си възможности и принос след това всеки ще получава допълнително възнаграждение.

Ако богатите (лидерите в отбора за примера) не използват потенциала си в полза на обществото, тяхното „наказание“ ще бъде открито в тази система, която им казва, че както те са оставили държавата „да се оправя сама“, така и държавата ще им предостави в замяна заслуженото през годините – да платят солидарно за щетите.

Справедливо ли е да бъде така? Справедливостта е много относителна и зависи от гледната точка. Но ако се гледа неутрално на нещата, да, справедливо е, защото ако хората с потенциал не го използват и оставят държавата да се оправя както може и дори работят срещу нея, реално и държавата няма да има как в отплата да им предостави много повече от средствата да оцеляват. Едно добре развито общество може да се

изгради от добре образованите. Те трябва да имат отговорност към системата. Каквото направят за нея, същото ще им върне в отплата след време.

Докато за бедните хора, които не могат да управляват ресурсите си и основно затова са бедни, единствената възможност за физическо оцеляване на стари години би била социалната пенсионна система. Човек с доходи под необходимия минимум за оцеляване може да се каже, че е опасен за обществото, защото ще бъде гладен, болен, отчаян, лесно ще си продава гласа, лесно ще може да се лъже и това в крайна сметка струва по-скъпо на обществото като цяло. И ако някой трябва да плати сметката, дали това ще е този, който няма нищо? Естествено, че пак хората с по-голям потенциал ще трябва да платят.

Предложената пенсионна система на осигурителния принос може да изглежда, че е твърде социална, но всъщност е неутрална пенсионна система, без дефицит (когато съотношението работещи/пенсионери бъде 4/1), която осигурява минимума социалност необходим за съществуването на стабилно общество. Като отпада възможността да се спекулира с минимума гарантиран за всеки пенсионер, ще може политическия диалог да бъде насочен в посока на развитието. Системата може да се възприема и като максимално либерална, защото е предвидено в схемата, че вноската за пенсия в общественото осигуряване когато това е възможно и рационално, ще бъде само 12,5% (при 17,8% през 2012 г.), а над това който иска да се осигурява допълнително, ще може да го прави.

2.06. Ощетени от пенсионната система на осигурителния принос

Какво ще стане с пенсионерите, които сега получават по-голяма пенсия, отколкото биха получавали при преизчисляване на реалния им принос към системата? И кои ще са тези хора?

Пенсията на никой от сегашните пенсионери не трябва да се намалява в следствие от реформата, за да няма недоволство. Докато всички нови пенсионери от следващата година след приемане на реформата ще се пенсионират по новата система, то настоящите пенсионери ако получават повече, от колкото биха получавали при преизчисляване на пенсията на базата на осигурителния им принос, ще продължат да получават същата сума, като разликата ще трябва да се дофинансира от бюджета, „сребърния фонд“, и вноските, които са събирани в задължителните частни пенсионни фондове, които преминават в управление на държавата, в рамките на определен период от време. Така настоящите пенсионери няма да се чувстват ощетени от промяната. С течение на времето обаче, при индексирание на пенсиите, тези на сегашните пенсионери, които биха се чувствали ощетени от реформата, няма да се повишават докато не се изравнят с пенсията, която би трябвало да получават, при изчисляване на пенсията на базата на осигурителния принос по новата система. Когато това стане, пенсията им ще започне да се индексира автоматично с тази на всички останали.

Пенсиите на пенсионерите, които в момента получават по-малко отколкото биха получавали по новата система, ще се преизчислят по новата система и ще се индексират постоянно. Разликата трябва да се поеме от бюджета, сребърния фонд и вноските в задължителните частни пенсионни фондове, но и в момента държавния бюджет трябва да дофинансира пенсионната система в огромни размери. С всяка следваща година дефицита на фонд „Пенсии“ ще намалява реализирайки се модела на осигурителния принос, а до момента на балансиране на системата, държавата ще има един солиден буфер.

Най-бедните слоеве на населението в пенсионна възраст ще бъдат най-печелившите от реформата, но те и реално са в най-тежко положение и ефектът ще бъде най-силен при тях, което е и една от целите на реформата, модела на осигурителния принос, както и на всяка една система за социална сигурност.

Примери:

Ако приемем, че **В** при сегашната нереформирана пенсионна система е работил 40 години при заплата от 500 лева (средната в страната), би трябвало да получава пенсия равна на около 40% от тази заплата или $500 * 40\% = 200$ лева.

При пенсионната система по модела на осигурителния принос, **В** (средната класа за примера) ще получава минималната като гарантирана пенсия, а в примера за такава беше определена 100 лева, и след това ще получи съгласно приноса си $40 * 12 = 480$ точки, а като за примера е прието, че 1 точка е равна на 3,75 лева, допълнително към тези 100 лева на месец **В** ще получава и $1\ 800$ лева / 12 месеца, или общо държавната пенсия на **В** е равна на 250 лева (средната пенсия в страната).

Очевидно средната класа автоматично получава според новата пенсионна система по-голяма държавна пенсия от сега предложените. В примера всеки, който работи за по-малко (но не много по-малко, за да покрие минималните изисквания за принос) пари от **В** (средната класа) в продължение на 40 години, ще бъде още доволен спрямо сегашната пенсионна система.

Справедливо ли е това? Някой ще работи с ниско заплащане, а колкото по-ниско е било заплащането в продължение на 40 години, толкова по-голям процент от това заплащане ще получава под формата на пенсия, защото държавата първо гарантира физическото оцеляване на всеки, и след това допълнително награждава всеки според приноса. А справедливо ли е някой да работи за малко пари в продължение на 40 години? Не трябва да се забравя правилото, че богатството е относителна категория, а богатите са богати, единствено защото има бедни. Рискът при последните да не достигнат пенсионната възраст е много голям и осигуряването на поне минималните средства за оцеляване е най-малкото, което държавата може да направи за тях, дори и в очите на останалите да изглежда, че получават твърде много в последните си години. Следващия въпрос също не е за пренебрегване. Икономически изгодно ли е на държавата да дава пенсии, с които най-бедната част от населението изобщо не може да

оцелява, в следствие на което да има увеличение на разходите за здравеопазване, да се увеличава социалното недоволство, хората, които не вярват в системата и работят срещу нея? Дали това не излиза много по-скъпо на държавата в момента?

Очевидно бедните в никакъв случай няма да бъдат оцелени от предложената реформа на пенсионната система. При каква работна заплата някой може да има претенции, че ще получава по-малко пенсия след реформата, спрямо действащата пенсионна система в България? Настоящите пенсионери получават приблизително 40%⁸⁰ от доходите си през време на кариерата. По модела на осигурителния принос ще могат да очакват пенсия равна на минималната пенсия + допълнение равно на приноса към системата. За да се установи от кое ниво някой може да се чувства оцетен, се използват отново следните изходни данни:

- Минималната пенсия осигурена за всеки пенсионер е 100 лева на месец
- Общият принос в системата е равен на 960 000 000 точки
- Пенсионерите са 2 000 000, бюджета за пенсии общо е 6 000 000 000 лева.
- Средния осигурителен доход в страната е 500 лева, средната пенсия 250 лева.
- 2 400 000 000 лева са нужни, за да се осигури за всеки пенсионер пенсия покриваща абсолютния минимум за оцеляване.
- Бюджета за пенсии, който ще се разпределя на база принос е 3 600 000 000 лева
- Стойността на 1 точка осигурителен принос през годината е равна на 3,75 лева.
- Минималната пенсия за старост е 100 лева, а със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване минималната пенсия за стаж и възраст е 145 лева (2012 г. по старата система).
- Задължителните частни пенсионни фондове са прекратили дейността си, осигуровката за пенсии е намалена.
- Приемаме, че всеки решава да инвестира 5% от доходите си доброволно в частен пенсионен фонд, който носи нулева реална доходност (тоест парите запазват стойността си във времето, което ще е минималното изискване към частните пенсионни фондове по модела на осигурителния принос)

В следващата таблица е показана разликата между новата пенсионна система на осигурителния принос и старата система на осигурителния стаж осигуряваща към 2012 г. около 40%⁸¹ пенсия от дохода (с таван на пенсиите и осигурителния доход):

⁸⁰ Виж 1.7.01 Пенсии за осигурителен стаж и възраст

⁸¹ Формулата за изчисляване на пенсията в България е брой години осигурителен стаж * 1,1% годишно * индивидуалния коефициент * средния осигурителен доход в страната за последните 12 месеца. От началото на 2013 г. минималния осигурителен стаж необходим за пенсиониране за мъжете е 37 години и 8 месеца, а за жените 34 години и 8 месеца. Ако съотношението мъже-жени е 1 към 1, то средния осигурителен стаж за пенсиониране е около 36,17 години. Във формулата всяка година стаж се получава 1,1%, в резултат лицето ще получава близо 40% от дохода си.

Таблица 2.06.00.1

Сравнение между пенсиите по модела на осигурителния принос и пенсиите по действащата пенсионна система в България

Доход	Пенсия по модела на осигурителния принос, с доброволна вноска от 5% в частен пенсионен фонд							Настояща система				Разлика	Разлика в %
	Минимум	За принос	Общо	% от дохода	От частен фонд	Общо	% от дохода	Държавна пенсия	% от дохода	От частен фонд	% от дохода		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
250	100	75	175	70%	50	225	90%	145	58%	195	78%	30	12%
300	100	90	190	63%	60	250	83%	145	48%	205	68%	45	15%
400	100	120	220	55%	80	300	75%	160	40%	240	60%	60	20%
500	100	150	250	50%	100	350	70%	200	40%	300	60%	50	14%
600	100	180	280	47%	120	400	67%	240	40%	360	60%	40	10%
700	100	210	310	44%	140	450	64%	280	40%	420	60%	30	7%
800	100	240	340	43%	160	500	63%	320	40%	480	60%	20	4%
900	100	270	370	41%	180	550	61%	360	40%	540	60%	10	2%
1000	100	300	400	40%	200	600	60%	400	40%	600	60%	0	0%
1500	100	450	550	37%	300	850	57%	600	40%	900	60%	-50	-6%
2000	100	600	700	35%	400	1100	55%	700	35%	1100	55%	0	0%
2500	100	750	850	34%	500	1350	54%	700	28%	1200	48%	150	11%
3000	100	900	1000	33%	600	1600	53%	700	23%	1300	43%	300	19%
4000	100	1200	1300	33%	800	2100	53%	700	18%	1500	38%	600	29%
5000	100	1500	1600	32%	1000	2600	52%	700	14%	1700	34%	900	35%
10000	100	3000	3100	31%	2000	5100	51%	700	7%	2700	27%	2400	47%

Изчисленията са на автора на база хипотетични допускания

От таблицата се вижда, че „ощетените“ от реформата спрямо останалите пенсионери, са тези, които са давали принос в пенсионната система в продължение на 40 години между 2 и 4 пъти над средния осигурителен доход.

Равновесната точка при която хората ще получават еднаква държавна пенсия и при нереформираната пенсионна система и при предложения модел за пенсионна система и стойностите от примера, е 1 000 лева (като средния осигурителен доход в страната е 500 лева).

При старата пенсионна система осигуряваща около 40% от дохода, хората ще получават пенсия равна на 400 лева (1000 * 40%). По модела на осигурителния принос хората ще получават също 400 лева пенсия, като приемем посочените по-горе данни за фактически (100 лева минимална социална пенсия и принос 2 точки на месец в продължение на 40 години, за който се получават допълнителни 300 лева на месец)

Всички, които получават по-ниски доходи през цялата си кариера, могат да се считат за облагодетелствани от новата пенсионна система (получили солидарност, за да оцеляват), а всички с по-високи доходи от равновесната точка могат да претендират, че са ощетени (били са солидарни).

Не може да се предлага обаче реформа, която ще ощети вече пенсиониралите се. Затова хората, които биха получавали повече при нереформираната пенсионна система спрямо новия модел на осигурителния принос, ще продължат да получават същата

пенсия, като тя няма да бъде повишавана, докато след време не се изравни със сумата за пенсия, която биха получавали при новия модел. След това, пенсиониралите се при старите условия влизат в механизма на новия модел на изчисляване на пенсията.

Втората равновесна точка се постига в примера и при доход от 4 пъти спрямо средния осигурителен доход в страната (всичко над това отново е в полза на пенсионера спрямо сегашната система), защото по модела на осигурителния принос отпада тавана на пенсиите и тавана на осигурителния доход.

2.07. Частните пенсионни фондове

В частните фондове за допълнително-задължително пенсионно осигуряване в България по действащата пенсионна система, за всички родени след 1959 г. трябва да се внасят 5% (7% след 2016 г.) от доходите им задължително, като има и опцията за допълнително доброволно пенсионно осигуряване срещу държавни преференции при данъчното облагане. Отделно от това работещите при първа и втора категория труд се осигуряват задължително в частен професионален пенсионен фонд.

Новия модел пенсионна система на осигурителния принос е създаден да работи на пазарни принципи, въпреки, че е и солидарен. При изграждането на система основана на пазарни принципи подобно недоразумение като частен фонд за „допълнително-задължително“ пенсионно осигуряване очевидно не може да съществува. Вноските в частни пенсионни фондове не са социално осигуряване и би трябвало да са лична инвестиция. Всеки сам трябва да реши нужна ли му е тази лична инвестиция или не. Важни за пенсионната система обаче биха могли да бъдат фондовете за допълнително доброволно пенсионно осигуряване в частен пенсионен фонд, които ще продължават да съществуват по модела на осигурителния принос⁸². Те ще представляват възможност за лична инвестиция и затова трябва да ги има като една алтернатива на банковия депозит например, и ако пазарът има нужда от тях. Затова промените свързани с частните пенсионни фондове по модела на осигурителния принос са свързани с прекратяването на дейността на задължителните универсални пенсионни фондове и задължителните частни професионални фондове. Средствата набрани по сметките на гражданите ще се преведат на Националния осигурителен институт (НОИ), като в замяна държавните пенсии няма да бъдат редуцирани на родените след 1959 г., пропорционално на вноските във фондовете за допълнително-задължително пенсионно осигуряване, както е предвидено в момента⁸³. Пенсиите на работещите при първа и втора категория труд ще бъдат изплащани от НОИ. Трябва да се даде и възможност на хората, които смятат, че задължителния им частен пенсионен фонд е натрупал повече средства, отколкото биха получавали от НОИ, да имат възможност да се откажат от част от държавната си пенсия и натрупаните средства по личната им сметка в задължителен

⁸² Виж 2.07.01. Частните пенсионни фондове по модела на осигурителния принос

⁸³ Кодекс за социално осигуряване, чл. 127, ал. 3

частен пенсионен фонд ще им бъдат прехвърлени към доброволен частен пенсионен фонд⁸⁴. Подобно отказване от част от държавната пенсия или право на по-ранно пенсиониране за работещите при първа и втора категория труд, ще може да стане след изрично писмено волеизявление.

Държавата ще разрешава и поощрява гражданите да инвестират доброволно във фондове за допълнително пенсионно осигуряване (чрез данъчни преференции) и по този начин ще дава възможност на частни дружества да генерират капитал, защото се предполага, че те ще могат да управляват средствата поне толкова добре, колкото и държавата. А държавата по новия модел на осигурителния принос ще осигурява пенсии, които не могат да се засегнат от инфлацията⁸⁵ и които ще зависят от икономическото развитие в страната, което е непреодолима даденост. Частните пенсионни дружества трябва да постигат поне постижението на държавата, в противен случай полза за обществото от съществуването им няма.

2.07.01. Частните пенсионни фондове по модела на осигурителния принос

Спазвайки пазарните принципи и идеологията на модела на осигурителния принос – в максимална степен всеки да получи от системата обратно това, което ѝ е дал, на пазара за алтернативни инвестиции се отваря ниша за нов продукт - „нулева реална доходност“, който не се предлага от банките, взаимните фондове, застрахователните дружества и т.н. Това е мястото, което ще заемат частните пенсионни фондове, които ще съществуват единствено като доброволни и ако има интерес към тях. Хората, които ще ги ползват, ще са ги избрали не за доходност, а за да са спокойни, че каквото спестят в тях, когато се пенсионираат или по-рано, ще получат средства със същата покупателна способност. Това биха били истински частни пенсионни фондове. Те трябва да отговарят на следните няколко правила:

- В края на всяко тримесечие трябва да постигнат нулева реална доходност, ако не го направят, дружеството, което ги управлява трябва да плати разликата за своя сметка.

- Длъжни са да поддържат резерви, в размер не по-малко от 10% от стойността на активите, които управляват.

- Нямат право да събират никакви такси, ще се издържат от доходността, която постигат.

⁸⁴ През 2010 г. унгарското правителство позволява на населението да избира дали да участва частично в частните пенсионни схеми или да се прехвърли изцяло към държавното обществено осигуряване. Получили възможност да избират, 97% от населението се прехвърля изцяло към държавното обществено осигуряване и възстановява правата си за пенсия, все едно задължителните частни пенсионни фондове никога не са съществували. Причината за почти пълния отказ от участие в частните пенсионни схеми е, че гражданите изпитват дълбоки съмнения, че частното пенсионно осигуряване би им донесло сигурен доход на старини - Changes in the Hungarian pension system in 2010-2011 - <http://www.issa.int/News-Events/News2/Changes-in-the-Hungarian-pension-system-in-2010-2011>

⁸⁵ Виж 2.10. Инфлацията

- Продукта, който предлагат на клиентите си е „нулева реална доходност“, затова всичко, което постигнат над това, и след като задължително отделят 10% към резервите на фонда, ще е печалба преди данъци за управляващото дружество, с което се стимулира икономически неговата дейност.

- Клиентите няма да купуват дялове от пенсионния фонд, а ще инвестират доброволно реални пари. Когато решат да ги изтеглят, те трябва да получат гарантирано пари със същата покупателна стойност.

- Един път годишно всеки ще има право да си изтегли част или цялата инвестиция в реално изражение без санкции, ако го направи по друго време санкцията ще бъде, че средствата ще бъдат възстановени в номинален размер, колкото са били на предходната дата, когато клиента е имал право да изтегли инвестицията. Ако обаче средства се изтеглят преди навършване на стандартната пенсионна възраст в страната, тъй като преди това за влагането им в доброволен частен пенсионен фонд е ползвана данъчна преференция, то те трябва да се обложат с данъци.

- При пенсиониране, частния пенсионен фонд не изплаща пожизнена пенсия, веднъж годишно пенсионера ще има право да изтегли част от парите си, което на практика ще представлява добавка към държавната му пенсия. Това ще бъдат неговите си пари, които е спестявал и те ще бъдат със същата покупателна стойност по всяко време.

Частните пенсионни фондове по модела на осигурителния принос действително биха имали почитатели, защото ще са единствения частен продукт на пазара, който гарантира сигурност срещу инфлацията. Банките може да дават по-високи или по-ниски лихви от инфлацията. Това не се знае предварително, тъй като в договора за депозит всичко е в номинални стойности (например лицето инвестира 1000 лева при 5% годишна лихва и очаква 1050 лева след 1 година, но не е ясно с каква покупателна способност ще са тези пари). Инвестиралия в частен пенсионен фонд (който съхранява стойността на парите във времето) може и да има пропуснати ползи, тъй като лихвата на банката би могла и да бъде по-висока от равнището на инфлацията, докато фонда ще възстанови на клиента точно сумата, с която се покрива инфлацията и нищо повече. Предложения нов модел частни пенсионни фондове се различават много и от взаимните фондове, тъй като пенсионните фондове ще предлагат реална доходност 0^{86} , докато взаимните фондове могат да реализират много по-висока доходност от нулевата реална, но инвестицията би могла и да се обезцени. „Риск печели, риск губи“. Що се отнася до пенсионен фонд обаче, риск за стойността на парите е недопустимо да има. Продуктът ще е уникален точно с нулевия риск и точно от там биха дошли многобройните клиенти, които искат да спестяват спокойно, знаейки, че няма да станат по-богати, отколкото са в момента, но поне каквото могат да купят с парите си днес, ще могат да го купят и след 1 година, или след 5 години, или след 40 години. Нито повече, нито по-малко.

⁸⁶ Доходност точно равна на равнището на инфлацията

Тъй като все пак държавна институция дава официалните данни за размера на инфлацията, който ще е изключително важен за дейността на новите частни пенсионни фондове, съществува теоретично риск върху държавни чиновници да бъде упражнен натиск, за да показват, че инфлацията е по-ниска от действителната. Само че в случая, при подобни опити, това би било пагубно за бранша, защото хората веднага ще усетят и ще изтеглят инвестицията си. А загуби ли се веднъж доверието в този продукт, няма дълго време да се върне. Затова бъдещето на частните пенсионни фондове е да предлагат точно този продукт и никога да не се опитват да оказват натиск върху публичния сектор. Задачата им ще е единствено да правят колкото се може повече печалба, материалния интерес в действителност е само за тях. До нулевата реална доходност парите са на клиентите им, всичко над нея е печалба за управляващите фонда. В този случай действително ще се открият добрите фонд мениджъри, защото лошото управление много бързо би довело до прекратяване на дейността на фонда, тъй като всяка доходност под нулевата трябва да се плати от управляващите фонда. Парите на хората не могат да се губят или обезценяват.

Едно предизвикателство за частните пенсионни фондове, което ще остави на пазара най-добрите от тях. Останалите ще се занимават с някакъв друг бизнес.

2.07.02. Защо е необходимо преустановяването на дейността на задължителните частни пенсионни фондове

Съществува ли държава, която да е под влияние на теорията за свободния пазар, и да задължава със закон населението си да влага 5% от доходите си всеки месец в банка по избор? Това звучи като напълно невъзможно и е напълно непазарно. И то при положение, че парите, които се спестяват в банка са държавно гарантирани и най-малкото номиналната им стойност ще се възстанови на собственика на средствата, при фалит на банката. Но при всички положения в един свободен пазар, държавата няма право да казва на който и да е било къде да инвестира своите си лични средства⁸⁷.

Може ли да съществува държава, която да принуждава населението да се лишава от 5% от доходите си всеки месец, които да се инвестират в частен пенсионен фонд задължително? Лицата, които защитават фондовете за допълнително-задължително частно пенсионно осигуряване ще кажат, че това е най-естественото нещо. Дори

⁸⁷ Една лична инвестиция предполага, че субекта, който я е направил, ще има имуществени права върху собствеността. В по-широк смисъл имуществените права включват: право на ползване (лично разпореждане с ресурса), на владение (физически контрол над ресурса), право на управление (право на решение как и от кого ресурсът може да бъде използван) и т.н. – „История на стопанските и административните институции“ – Нинел Нешева – Кьосева, изд. НБУ, 2007 г., стр. 62. В случая, една задължителна инвестиция в частен пенсионен фонд по никакъв начин не отговаря на условията субектът лично да се разпорежда с ресурса, да има физически контрол и т.н., за много години напред. Това му право е предоставено на частна фирма по силата на закон. Задължителна инвестиция в частен пенсионен фонд не отговаря на условията за лична инвестиция.

вноската не трябва да е само 5%, а повече и хората тъй като не разбират от инвестиции, имат интерес да плащат още по-големи задължителни осигуровки.

Да се принуждава населението да влага част от доходите си всеки месец задължително в банков депозит звучи скандално за пазарната икономика, въпреки, че в договора за депозит с банка има фиксиран лихвен процент, който клиента ще получи, депозитът е гарантиран от държавата. И това е напълно неприемлива идея, но ако трябва същия този гражданин да прави всеки месец на практика дългогодишен депозит в частен пенсионен фонд, без определен лихвен процент, без никаква гаранция за средствата, това е нещо нормално и напълно пазарно?

Според българската конституция „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права.“ Според кодекса за социално осигуряване, родените след 1959 г. правят вноски в лична сметка в задължителен частен пенсионен фонд от 5% и по-ниска вноска в държавния фонд „Пенсии“. Следователно има дискриминация по възраст, тъй като родените след 1959-та година имат „лични сметки“ в задължителен частен пенсионен фонд, родените преди това нямат. Подобно различно третиране на гражданите е забранено от закона за защита от дискриминация.⁸⁸

На пръв поглед човек може да си помисли, че родените преди 1960 г. са ощетените, тъй като няма да имат „лична сметка“ в задължителен частен пенсионен фонд, но това е само привидно. В действителност според кодекса за социално осигуряване, тъй като родените след 1959 г. са принудени със закон да правят вноски в задължителен частен пенсионен фонд, ще бъдат лишени от част от държавната им пенсия⁸⁹ „на базата на съотношението между размерите на осигурителните вноски за универсалния пенсионен фонд и за фонд „Пенсии“ по ред, определен с акт на Министерския съвет“. За пример ако вноската за частния фонд за „допълнително-задължително“ пенсионно осигуряване е 5%, а във фонд „Пенсии“ е 17,8% (2012 г.):

Съотношението между 5 и 17,8 е 28%. Това означава, че по стария модел на осигурителния стаж (който действа в момента), родените след 1959 г. ще им се намали държавната пенсия с 28%, за да получават от частния пенсионен фонд някаква „допълнителна“ пенсия. Парадоксалното е, че фондовете са за „допълнително-задължително“ пенсионно осигуряване. От една страна абсурдно е нещо, което е допълнително и частно, да бъде задължително. От друга страна нищо допълнително

⁸⁸ Закон за защита от дискриминация - Чл. 4. (1) (Доп. - ДВ, бр. 70 от 2004 г., в сила от 01.01.2005 г.) „Забранена е всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, ... възраст...“

(2) Пряка дискриминация е всяко по-неблагоприятно третиране на лице на основата на признаците по ал. 1, отколкото се третира, било е третирано или би било третирано друго лице при сравними сходни обстоятелства.

(3) Непряка дискриминация е поставяне на лице на основата на признаците по ал. 1 в по-неблагоприятно положение в сравнение с други лица чрез **привидно неутрална разпоредба**, критерий или практика, освен ако тази разпоредба, критерий или практика е обективно оправдан/а с оглед на законова цел и средствата за постигане на целта са подходящи и необходими.“

⁸⁹ Кодекс за социално осигуряване, чл. 127, ал. 3

няма в тези фондове, защото те няма да дават допълнителна пенсия, а в най-добрия случай ще платят това, което държавата е трябвало да плати. Но това би било възможно единствено, ако частните фондове за допълнително-задължително пенсионно осигуряване реализират поне нулева реална доходност, което е много далеч от реалността в момента.

Според Конституцията: „Чл. 51. (1) Гражданите имат право на обществено осигуряване и социално подпомагане.“.

Разпоредбата в кодекса за социално осигуряване, който е подчинен на конституцията нормативен акт, лишава гражданите родени след 1959 г. от правото на част от държавната си пенсия. Следователно вноската в задължителен частен пенсионен фонд, когато се намалява държавната пенсия пропорционално е нарушаване на конституцията. Никой не е питал гражданите родени след 1959 г. дали искат да им бъде намалявана държавната им пенсия, а са им отнети права по признак „роден след 1959 г.“.

Според Конституцията: „Чл. 19. (1) Икономиката на Република България се основава на свободната стопанска инициатива.

(2) Законът създава и гарантира на всички граждани и юридически лица еднакви правни условия за стопанска дейност, като предотвратява злоупотребата с монополизма, нелоялната конкуренция и защитава потребителя.

(3) Инвестициите и стопанската дейност на български и чуждестранни граждани и юридически лица се закрилят от закона.“

Привържениците на задължителните частни пенсионни фондове биха казали, че тъй като гражданите имат право да избират кой задължителен частен пенсионен фонд да управлява привлечените средства, всичко е пазарно. Само че не е съвсем така. Правото да избира задължителен частен пенсионен фонд от няколко, е все едно потребителя да бъде задължен със закон да отиде на пазара и да си избере картофи от един от няколко различни продавачи. Може да има няколко различни продавачи, вероятно продават различни по сорт и вкус картофи, но все става дума за картофи. Потребителя може да иска да си купи ориз, защото не обича картофи, дори да е алергичен към картофи, но е принуден от държавата със закон да се лишава от част от доходите си, за да купува картофи всеки месец (и които няма да може да консумира в продължение на десетилетия или никога). Към това неправилно тълкуване на пазарните принципи от привържениците на задължителните частни пенсионни фондове, може да се прибави и масовия случай, при който населението не знае, че има задължителни частни пенсионни фондове, не е запознато, че има право да избира частен пенсионен фонд, и в такъв случай националната агенция по приходите извършва служебно разпределение. За пример: все едно данъкоплатеца да не знае, че трябва задължително да си купува картофи от някой от търговците на пазара, и държавна институция го е разпределила служебно при точно определен търговец на картофи, които той не иска,

като в същото време ще го лиши от държавно гарантиран ориз. Крайно непазарна практика.

Ако се приеме, че вноските в задължителни частни пенсионни фондове са „лични средства“ на лицата, то следва, че те би трябвало да са и лична инвестиция. В такъв случай потребителя трябва сам да реши, че иска допълнителна пенсия, а не да му се натрапва със закон и не за сметка на „допълнителната пенсия“ да му се намалява от държавната. Подобна „допълнителна пенсия“, след като ще се лишава от част от държавната, не може да се нарича „допълнителна“ и води до въвеждане в заблуда.

Като се лишават хората от доходи с принудително „спестяване“ (без никаква гаранция за нищо) в задължителни частни пенсионни фондове, се ограничава пазарът за алтернативен тип спестяване и инвестиции, тъй като в хората са останали по-малко средства. Алтернативен тип инвестиции биха могли да бъдат безрисковия банков депозит, който е гарантиран от специален фонд за гарантиране на влоговете в банките, взаимните фондове, където всеки може да инвестира свободно и да прекрати инвестицията си по всяко време ако реши, различни видове застраховки и др.

И по този признак Конституцията е нарушена заради законодателна пречка гражданите да инвестират свободно в каквото желаят тези 5%, които задължително им се изземват от дохода под формата на вноски в частен пенсионен фонд, при положение, че изобщо искат да инвестират, а парите не са им жизненоважни за оцеляването.

Конкуренцията на задължителните частни пенсионни фондове е при неравни условия спрямо всички останали сектори предлагащи алтернативни форми на спестяване. Задължителните частни фондове не предоставят никакви гаранции за доходност и сигурност на инвестицията, каквато дават например банките, уврежда се пазара с лош задължителен продукт. Няма гъвкавостта на взаимните фондове по всяко време потребителя да може да си изтегли инвестицията, а напротив – парите са блокирани в инвестицията „задължителен частен пенсионен фонд“ за десетилетия напред. Задължителните частни пенсионни фондове не предлагат и услугите на застрахователните компании, които при събитие дават големи обезщетения, а и в същото време номиналната инвестиция в застраховка е гарантирана и дори се получава номинално някаква гарантирана доходност.

През 2008 г. задължителни частни пенсионни фондове в България загубиха до близо 30% от парите на своите принудително придобити клиенти. Държавата по никакъв начин не защити интересите на потребителя. Загубите останаха изцяло за него.

Злоупотребата с олигополно положение на сектора задължителни частни пенсионни фондове също е налице. Не са в равнопоставено положение на задължителните частни пенсионни фондове, нито банките, нито взаимните фондове, нито застрахователните дружества, тъй като трябва да се борят за клиенти предоставяйки по-добра и/или гъвкава услуга, докато задължителните частни пенсионни фондове прибират средствата наготово и гарантирано – свеж приток на

капитал всеки месец, без никакви усилия. Също така националната агенция по приходите се грижи да събере принудителните вноски в задължителни частни пенсионни фондове, което може да се тълкува и като нерегламентирана държавна помощ⁹⁰, за което може да последват международни санкции за държавата.

В частните фондове за допълнително-задължително пенсионно осигуряване в България, към 30.09.2012 г. по данни на Комисията за финансов надзор са натрупани над 4 милиарда лева. Това са 5-те процента, които са били изземвани от хората родени след 1959 г. през последните години. С на практика един задължителен данък от 5% се утежнява данъчната тежест за населението. Хората не са стимулирани да си признават реалните доходи, за да не плащат високи осигуровки. Но нещо, което е изключително непазарно се оказва, че държавата принуждава населението да плаща на практика данъци, които отиват в частни корпорации. На практика пазарен абсурд и изключително лош експеримент, на който е жертва пенсионната система в България.

Сериозен проблем е и доходността на тези задължителни частни пенсионни фондове. В дадената по-долу таблица стават ясни много тревожни факти⁹¹:

Таблица 2.07.02.1

Резултати от дейността на универсалните пенсионни фондове в България до месец септември 2012 г.

Събрани осигурителни вноски към 30.09.2012 (номинални)	4 103 903 099,96 лв.
Събрани осигурителни вноски към 30.09.2012 (реални)	4 794 047 855,79 лв.
Изплатени под формата на пенсии към 30.09.2012 (номинални)	10 617 000,00 лв.
Изплатени под формата на пенсии към 30.09.2012 (реални)	11 449 179,73 лв.
Декларирана нетна наличност към 30.09.2012	4 274 639 000,00 лв.
Номинален резултат от дейността към 30.09.2012	+ 181 352 900,04 лв.
Реален резултат от дейността към 30.09.2012	- 507 959 676,06 лв.
Реален резултат в % от събираните вноски към 30.09.2012	- 10,62%

Забележки към таблицата:

- Индексът на инфлацията през всеки отделен месец е по данни от Националния статистически институт - <http://www.nsi.bg>
- Информацията за привличаните и изплащаните средства от допълнително-задължителните частни пенсионни фондове в номинално изражение е по данни от Комисията за финансов надзор и е публична - <http://www.fsc.bg>

⁹⁰ Има ли реален бизнес, на който приходите му се събират от данъчната служба на държавата?

⁹¹ „Просто така е направена схемата, не само в България... а в доста други държави тя е внедрена, че всъщност няма никакъв стимул в тези фондове те да изкарват пари, освен за себе си, да изкарват пари за бъдещето. Просто по никакъв начин не им е свързан интересът. Това се вижда: общо взето всяка година се губи по нещо – някоя година се губи повече, други години се губи по-малко, но като цяло винаги обществото губи, докато процентите, които те си задържат, са всъщност доста стабилни... Това е неработеща система. Логиката ѝ липсва“ – Симеон Дянков, министър на финансите, извадка от стенограмата на проведения на 9 октомври 2012 г. национален съвет за тристранно сътрудничество

- Реалните съвкупни резултати на допълнително-задължителните частни пенсионни фондове са изчислени от автора на настоящата разработка ползвайки посочените по-горе официални източници на информация

От таблицата става ясно, че за периода от април 2002 г. до септември 2012 г. общо всички допълнително-задължителни частни пенсионни фондове (наричани в кодекса за социално осигуряване „универсални“), са изгубили на данъкоплатците близо 508 милиона лева по стойността на парите към месец септември 2012 г. Ако се разглеждат задължителните осигуровки като съвкупна инвестиция на населението от 4 794 047 855 лева (по стойността на парите към месец септември 2012 г.), то тази принудителна инвестиция е донесла реална пряка загуба за всички осигурени лица съвкупно от 10,62%.

По закон създадени, за да изплащат по-големи пенсии отколкото държавата има възможност да предложи, но в действителност нанасящи тежки реални загуби за населението.

Другото голямо недоразумение в действащата пенсионна система в България са задължителните частни професионални фондове, където се изземват допълнително осигуровки за работещите при първа и втора категория труд. В следващата таблица е резултатът от дейността им (всички стойности са в лева и е ползвана същата методика за изчисляване приложена при „универсалните пенсионни фондове“):⁹²

Таблица 2.07.02.2

Резултати от дейността на професионалните пенсионни фондове в България до месец септември 2012 г.

Събрани осигурителни вноски към 30.09.2012 (номинални)	708 360 490,00 лв.
Събрани осигурителни вноски към 30.09.2012 (реални)	931 523 201,88 лв.
Изплатени под формата на пенсии към 30.09.2012 (номинални)	143 085 000,00 лв.
Изплатени под формата на пенсии към 30.09.2012 (реални)	160 851 137,33 лв.
Декларирана нетна наличност към 30.09.2012	545 285 000,00 лв.
Номинален резултат от дейността към 30.09.2012	- 19 990 490,00 лв.
Реален резултат от дейността към 30.09.2012	- 225 387 064,55 лв.
Реален резултат в % от събираните вноски към 30.09.2012	- 29,25 %

Информацията в номинални стойности е от Комисията по финансов надзор, преизчислените стойности по покупателната способност на парите към септември 2012 г. е на автора, съобразно обявената инфлация от Националния статистически институт за всеки отделен месец

При професионалните частни пенсионни фондове резултатите се оказват още по-лоши. При иззети от бизнеса над 931 милиона лева (измерени по стойността на парите към септември 2012 г.), фондовете са нанесли реална пряка загуба от 225 милиона лева или 29,25%.

⁹² Професионалните пенсионни фондове превеждат номинални 107 666 000 лева към Националния осигурителен институт през март 2011 г.

Оказва се, че държавата е лишавала населението от текущо потребление, облагайки го с тежки данъци, предоставяйки ги на частни фирми, които са управлявали средствата изключително неефективно. В такъв случай, общество, което вижда, че данъците, които са му били събирани (а задължителните осигуровки са на практика данъци) се управляват неефективно, ще направи всичко възможно да ги избягва. Подобна тенденция може да доведе до заплахата за съществуването – обществено, икономическо и дори биологично.⁹³ Поддръжниците на задължителните частни пенсионни фондове могат да заявят, че изключително слабите резултати са само временно явление, в резултат от глобалната икономическа криза и след нея всичко ще се оправи. Само че ако имаше възможност днес някой да се пенсионира, твърде неприемливо би звучало да се накара „да почака“, за да се оправят нещата и да може да получава добра пенсия. Никой не може да гарантира, че в бъдеще не предстоят нови икономически кризи и в какви мащаби могат да са те. А колко дълго може да продължи една икономическа криза? На този въпрос Джон Мейнард Кейнс отговаря така: „До безкрайност – до пълното изчезване на икономическата, политическата и обществената система“.⁹⁴

По модела на осигурителния принос този крайно скъп и неуместен експеримент се прекратява, а натрупаните средства във фондовете за допълнително-задължително пенсионно осигуряване и задължителните частни професионални фондове (където се осигуряват задължително работниците от първа и втора категория труд) ще служат да покриват първоначално по-високите разходи на пенсионната система, през първите години след реформата по модела на осигурителния принос.

Допълнителните фондове за пенсионно осигуряване имат бъдеще в модела на осигурителния принос като допълващи и предлагащи възможност за инвестиция с нулев риск и нулева реална доходност.

След въвеждането на модела на осигурителния принос и закриването на задължителните частни пенсионни фондове, буферът, който ще има държавата, ще даде възможност осигурителната тежест за пенсии да върви към намаляване от 17,8-те процента през 2012 г., или да се намали значително дефицита на системата ако се избере размера на осигурителните вноски да се запази. В случай обаче, че размера на осигуровките се намали от настоящите си нива, средствата, които няма да бъдат дадени нито на държавното обществено осигуряване, нито на частни пенсионни фондове по задължение, ще повишат реалните доходи на населението, ще намалят разходите на бизнеса.

⁹³ „История на стопанските и административните институции“ – Нинел Нешева – Кьосева, изд. НБУ, 2007 г., стр. 191

⁹⁴ Нешева Н., История на стопанските и административните институции, изд. НБУ, 2007 г., стр. 192

2.07.03. Задължителните частни пенсионни фондове - икономически необосновани и теоретично невъзможни

Една от големите заблуди, чрез която задължителните частни пенсионни фондове се натрапват на населението, е твърдението, че при влошаване на демографските условия, индивидуалните сметки в частни фондове ще могат да спасят пенсионната система, тъй като всеки ще получава пенсия от личната си сметка, точно колкото е внасял по нея, а може и повече. Такива твърдения много лесно могат да се проверят, дали поне на теория са издържани. Числата са примерни, принципът е важен:

- казва се, че индивидуалната сметка на всеки си е негова лична и каквото и да става с останалите, „личното си е лично“. При това положение ако някой си спестява пари в частен пенсионен фонд определен брой години, му се обещава, че независимо какво ще се случва с останалите, независимо от демографските условия, неговата персонална сметка си е негова и пенсията е гарантирана. В такъв случай:
- допускаме, че съществуват 100 хиляди човека⁹⁵ на една и съща възраст, които внасят вноски в задължителни частни пенсионни фондове. Да предположим, че всеки от тях е спестил по 1000 лева. Тоест тези фондове към даден момент управляват 100 милиона лева, с които се издържат, могат да правят доходоносни инвестиции, с които поддържат стойността на парите във времето и да носят печалби и плащат дивиденди на акционерите.

Ако задължителните частни фондове наистина отговарят на твърденията си, че независимо от демографските условия, пенсията на всеки индивидуално е гарантирана, то не би трябвало да има никакво значение ако тези 100 хиляди човека се пенсионират и започнат да си получават пенсията, никой от тях не внася повече вноски, няма нови данъкоплатци, които да правят вноски в задължителните частни фондове – личната сметка гарантира и независимост от бъдещите поколения, или поне така се твърди. След като личното си е лично и нямат значение демографските проблеми в страната, то щом някой си спестява в частен фонд, след това просто ще получи обратно каквото е спестявал.

На подобна теоретична постановка дали може да се вярва? Най-малкото трябва да се провери дали това е възможно. Проверката е следната:

- Приемаме, че 100 хиляди човека са си спестявали по лични партии задължително, като всеки от тях е спестил по средно 1000 лева и в задължителните частни фондове има 100 милиона лева.
- Към датата X тези 100 хиляди човека се пенсионират и спират да правят вноски.
- Чисто теоретично според задължителните частни пенсионни фондове и тези, които ги лансират, парите на никой не са застрашени, без значение от демографските условия, тъй като всеки е за себе си със своята лична сметка.

⁹⁵ Допускаме, че родените в една година се пенсионират

- В такъв случай може да приемем, че щом тези 100 хиляди човека се пенсионират, дори и 1 работещ да не е останал да прави вноски в задължителните частни фондове, те ще продължат да съществуват както досега и парите на пенсионера не са в опасност.

На датата X, 100 хиляди човека се пенсионират, демографското състояние в страната е лошо и няма нито един работещ, който да прави вноски в частен пенсионен фонд (само за примера). Приемаме, че месечната пожизнена пенсия на 100 хиляди пенсионера е определена на 10 лева, които са изчислени при риск пенсионера да живее 100 месеца (щом всеки средно е спестил 1000 лева, то ще може да взима поне 100 месеца по 10 лева пожизнена пенсия). Приемаме и (само за примера), че 10 лева пожизнена пенсия е достатъчна пенсия за нормален живот.

100 хиляди пенсионера започват да си чакат своите средно по 10 лева пожизнена пенсия всеки месец. Това означава, че от този момент нататък задължителните частни пенсионни фондове трябва да изплащат по 1 милион лева реални пари (не по-малко от това, тъй като дори и пенсионера да не живее 100 месеца след пенсионирането си, фондът е длъжен да изплати на наследниците му остатъка по личната сметка, а ако пенсионера живее повече от предвидените 100 месеца (за примера), то фонда трябва да намери от някъде пари да плати преразхода). За примера – няма нови вноски от други данъкоплатци, тъй като демографското състояние в страната е лошо.

1 месец след като 100 хиляди човека са се пенсионирали, задължителните частни пенсионни фондове трябва да платят 1 милион реални пари. Благодарение и на този 1 милион реални пари, задължителните частни пенсионни фондове са успявали да се издържат, да правят доходоносни инвестиции, за да поддържат стойността на парите във времето (тъй като всеки пенсионер трябва да си получи обратно това, което е дал) и да се плащат дивиденди на акционерите.

До деня X, задължителните частни пенсионни фондове са правели всичко това със 100 милиона лева. Един месец по-късно, те вече трябва да са направили плащания от 1 милион и ще управляват само 99 милиона, с които трябва да се издържат по същия начин, да правят същите доходоносни инвестиции, за да могат да поддържат стойността на парите, да носят печалби и да плащат дивиденди на акционерите. Със 100 милиона е по-лесно да се прави това, отколкото с 99 милиона. Очевидно след първия месец положението би се влошило. Тъй като задължителните частни пенсионни фондове обещават, че всеки пенсионер ще си получи своята пенсия от личната си сметка, то проблема с липсата на 1 милион реални пари не би трябвало да е за сметка на никой пенсионер. В такъв случай управляващите дружества на фондовете сами трябва да си намалят парите за издръжка или трябва да се намалят печалбите и дивидентите за акционерите, или през този месец трябва да се реализира изключителна доходност над обичайната за запазване стойността на парите във времето, за да се неутрализира ефекта на отрицателните парични потоци.

Всеки разумен човек е наясно, че не е рационално някой доброволно да си намали парите за издръжка, нито пък може да си позволи да намали печалбата на акционерите, а и на пенсионерите е дадено обещание, че всеки ще си получи обратно това, което е дал, ако не и повече. Алтернативата пред задължителните частни пенсионни фондове е в този месец да реализират изключителна реална доходност над обичайната. След 1 месец фондовете ще разполагат само с 99 милиона и трябва да направят такава доходност, че да възстановят парите на нивото от 100 милиона, за да могат да се издържат по същия начин, да правят същите доходоносни инвестиции, с които поддържат стойността на парите във времето и плащат дивиденди. На практика за 1 месец 99 милиона трябва да станат отново 100 милиона. При това положение частните пенсионни фондове трябва да реализират в този месец реална доходност над обичайната - от 1,01% $((100/99*100)-100)$ или над 12% реална доходност над обичайната, на годишна база. 12% реална доходност над обичайната за поддържане стойността на парите във времето да се постигне, това би означавало изключително добро управление (още повече, че за примера това се случва в икономика, в която няма работещи, вероятно всички инвестиции ще са изнесени в чужбина и други държави ще изхранват пенсионерите в страната от примера).

Да допуснем, че подобна доходност е в сферата на фантастиката, особено за консервативни инвеститори, каквито се предполага, че са задължителните частни пенсионни фондове. При това положение тези фондове в най-добрия случай ще са успели с по-малко пари за издръжка, с по-малко пари за доходоносни инвестиции, с които да поддържат стойността на парите във времето и да плащат дивиденди, все пак да запазят реалната стойност на 99-те милиона, които са им останали.

Но след един месец фондовете ще трябва да платят още 10 милиона за пенсии. В началото парите бяха 100 милиона, а след два месеца ще са 98 милиона. Проблемите отново стоят на дневен ред. Парите са по-малко. На пенсионерите е обещано, че ще получат каквото са дали, ако не и повече. От друга страна трябва да се намалят парите за издръжка, но и колко могат да се намалят? Фондовете ще разполагат с 2% по-малко средства, които да управляват. Не е възможно само с намаляване на издръжката да се компенсират липсващите средства. В такъв случай трябва да се намалят възможностите за дивиденди на акционерите. Но ако няма дивиденди, акционерите престават да имат интерес от подобен бизнес, затова и този вариант отпада. И отново се отива на идеята, че останалите 98 милиона лева трябва по някакъв начин да се възстановят до първоначалното ниво от 100 милиона, за да може управляващите фондовете да се издържат, да има пари за високодоходни инвестиции, с които да се поддържа стойността на парите във времето и да се изплащат дивиденди. След първия месец е било трудно, а сега положението е още по-сериозно. Само за един месец 98 милиона лева реални пари, трябва да станат 100 милиона. Това означава да се реализира месечна реална доходност над обичайната за поддържане стойността на парите във времето - от

2,04% $((100/98*100)-100)$, което е над 24% реална доходност над обичайната на годишна база. Дали е възможно консервативни инвеститори като задължителните частни пенсионни фондове да направят подобна доходност? По-скоро е невъзможно.

Ако с още по-големи усилия и по-малко средства фондовете все пак запазят стойността на парите във времето, то след още един месец ще трябва да платят още 10 милиона пенсии. Остават им 97 милиона. Пак ще са изправени пред казуса – да се намали издръжката на фонда, да се намалят дивидентите на акционерите, или да се намаляват пенсиите. Последното би трябвало да е невъзможно тъй като е обещано, че всеки ще си получи обратно това, което е дал. Затова фондовете ще трябва за 1 месец да направят всичко възможно 97 милиона лева, които управляват, да се увеличат до 100 милиона. Това означава да се постигне месечна доходност от над 3,09% над необходимата за поддържане стойността на парите във времето, или повече от 37% на годишна база. Дори и 12-те процента на годишна база през първия месец, след като е започнало изплащането на пенсиите, които трябва да се постигнат над доходността необходима за запазване стойността на парите във времето, изглежда като невъзможна цел за постигане от консервативни инвеститори като задължителните частни пенсионни фондове, а с всеки следващ месец те биха имали още по-големи проблеми, за да поддържат реалния размер на пенсиите.

Този пример доказва, че всъщност задължителните частни пенсионни фондове са много по-уязвими от влошаване на демографските условия в страната, личните сметки на бъдещите пенсионери всъщност са в много голяма опасност⁹⁶. Нещо повече - още от момента, в който задължителните частни пенсионни фондове започнат да имат отрицателен паричен поток (повече хора получават пенсии, от колкото хора внасят за пенсия, което ще е факт при лоши демографски условия), и има тенденция това положение да се запази за продължителен период от време, то задължителните частни пенсионни фондове би трябвало да преустановят дейността си. В противен случай поведението им би било нерационално (да работят на загуба), или трябва да намаляват размера на пенсиите, които плащат (което би означавало, че ще измамат хората, които са спестявали средства), или да разчитат на някаква правителствена помощ. Толкова много усилия, за да се стигне отново до изходната позиция - пенсиите да зависят само от държавата. Има ли смисъл от толкова скъпи експерименти? Кои са всъщност единствените, които печелят от експеримента? Най-вероятно единствено собствениците на тези фондове и може би някои чиновници, които под една или друга форма получават

⁹⁶ "Пенсионните дружества може да се окажат в невъзможност да изплащат бъдещите втори пенсии заради прекалено многото рискове, които крие допълнителното задължително пенсионно осигуряване - дълголетие на клиентите, недобро инвестиране на средствата, сривове заради икономически кризи. Това стана ясно от дебатите на кръгла маса за постиженията и проблемите на капиталовото пенсионно осигуряване..." – Христова Д., „Частните фондове са притеснени за пенсиите на родените след 1959 г.“, Вестник „Сега“, брой 295 от 20.12.2012 г.

част от „дивидентите“ на схемата. Големите губещи обаче са данъкоплатците, които са в ролята на измамените.

2.07.04. Пенсионния модел в Чили⁹⁷ срещу Модела на осигурителния принос

През 1981 г. в Чили се провежда реформа, невиджана дотогава за пенсионните системи по света. Чилийската пенсионна система на практика се приватизира. Гражданите, постъпващи на пазара на труда за първи път (а за работилите преди това е предоставен демократичен избор от военната диктатура по това време, дали искат да се присъединят към новата система или да останат в старата) вече трябва да внасят 10% от доходите си в задължителен частен пенсионен фонд и са свободни от вноски за пенсия в държавното обществено осигуряване. Това е по-малка вноска от нужната по модела на осигурителния принос от 12,5% и още по-малка вноска от изискваните 17,8% в България към 2012 г. по модела на осигурителния стаж. Осигуровката в Чили е задължителна за работещите по трудов договор и доброволна за свободните професии. Въпреки, че е ниска, около 40% от чилийците не се осигуряват, като това са на практика почти всички свободни професии (адвокати, счетоводители и др.), за които остава възможността да избират. Принципът е, че всеки трябва да отговаря сам за себе си. Според изчисления на чилийските пенсионни експерти, който се осигурява в продължение на 40 години и внася всеки месец по 10% в лична осигурителна партида, когато се пенсионира, ще може да получава пенсия, равна на поне 70% от дохода си. Размера на пенсията обаче зависи от риска, който бъдещия пенсионер е готов да поеме. Следователно бъдещата пенсия по никакъв начин не е гарантирана. Може да се получава 70% от дохода, но може и да се получава много по-малко.

Пенсионният модел в Чили често е даван за образец и редица държави по света се опитват частично да го приложат в своите пенсионни схеми. Създателят на модела Хосе Пинера се гордее, че това е най-успешната и стабилна схема за пенсионно осигуряване⁹⁸, нещо повече - единствена алтернатива на държавните пенсионни системи, които според Пинера са обречени на задължителен провал.

Чилийският пенсионен модел е обявен за капиталов, с натрупване на пари. Хората внасят 10% в лична пенсионна сметка в продължение на 40 години, без право да ги ползват преди пенсиониране, а след това очакват 70% от дохода. Вноските в частен

⁹⁷ По статия във вестник New York Times, брой от 1 декември 2004 г., и Pinera J., *Liberating Workers: The World Pension Revolution*, Cato Institute, 2001

⁹⁸ В началото на 20-ти век в Германия, поради натрупаните повече от предвиденото резерви, се изоставя смесения вариант на PAYG система, приета с оригиналния първи закон за пенсиите, която има резерви само за 5 години напред, и се преминава изцяло към система за колективно капиталово натрупване, която да издържа не само настоящите, но и бъдещите пенсионери. Унищожителната инфлация от 1914 г. до 1923 г. обаче стопява резервите и Германия възстановява изцяло PAYG системата, която може да натрупва резерви само за извънредни случаи. Всъщност „най-успешната и стабилна система“ е фалирала още в началото на 20 век. Виж Sakmann M., *Financial history of the workers' invalidity, old-age, and survivors' insurance of Germany* - report, 1937

пенсионен фонд са задължителни за работещите по трудов договор. Държавата има контролна функция и трябва да покрие размера на разликата до минималната пенсия, ако в индивидуалната сметка на осигурявания има по-малко средства от необходимите, за да се изплаща поне минималната пенсия.

При само 10% вноски, очакват се 70% от дохода, парите са лични, държавата не се бърка, няма солидарност към хората, които не работят. Всеки „сам за себе си“, създава се илюзията, че е изгодно да се инвестира в частен фонд, тъй като парите на всеки си остават за него. Какво не е наред в този модел обаче? „Очакват се 70% от дохода“, но никой не гарантира, че очакванията ще се сбъднат. Ако предположим, че се очаква тези 70% от дохода да се получават 10 години, а за да се заработят да са нужни 40 години, в които се внасят по 10% от дохода:

- Ако заплата на човека **A** е 1000 лева, всеки месец отделя по 100 лева от тези пари за частен фонд. Работи по този начин 40 години. В частната си пенсионна сметка трябва да е натрупал $100 * 40 * 12 = 48\,000$ лева.
- Ако Чилийската пенсионна система обещава 70% от дохода в продължение на 10 години, като поема и риска дадения човек да живее повече от това, то за 10 години частния пенсионен фонд трябва да изплаща минимум 700 лева месечно (сегашни пари) * 12 месеца * 10 години = 84 000 лева. Тоест с 75% повече реални пари, от колкото е успял да привлече.

При това положение, за да се разплатят частните пенсионни фондове с пенсионерите, трябва да натрупат минимум 75% реална доходност за 40-те години. Това е, за да се разплатят с пенсионерите, при положение, че нито един пенсионер не живее повече от 10 години след пенсионирането си. Само че частните пенсионни фондове имат разходи за управление, освен това корпорациите, които ги притежават искат да имат и печалба, а трябва и буфер за хората, които живеят повече от „разчетите“.

40-те години, в които непрекъснато трябва да се прави вноска за пенсия са равни на 480 отделни периода. През всеки месец лицето трябва да прави постоянна реална вноска, а частния пенсионен фонд да реализира реална доходност от 0,21548% или над 2,6% реална доходност⁹⁹ на година. В най-лошия случай това трябва да са постиганите резултати от частния фонд, за да покрие само задълженията си към пенсионерите и то при положение, че никой от тях не живее повече от 10 години след пенсионирането си. В тази годишна реална доходност от 2,6% не са включени разходите, които фондът прави за да инвестира средствата и то да постига реална доходност. Не е включена и никаква печалба за собствениците на фонда, а ако няма печалба, няма никаква причина собствениците на фонда да го притежават.

⁹⁹ Доходност над размера на инфлацията

По повод предложението за реформа на пенсионната система в САЩ по чилийския модел, през 2004 г., Пол Кругман¹⁰⁰ в статия в „New York Times“ споделя 2 публични тайни, които обаче не са добре разяснени на средния американец¹⁰¹:

- Частните фондове отклоняват голяма част от вноските на работниците в полза на дружествата, които ги управляват
- Частните фондове оставят мнозинството от пенсионерите в крайна мизерия

Дийн Бейкър¹⁰² казва за чилийската пенсионна система, че тя не осигурява сигурност за хората и няма как модел, който се е провалил за повече от половината от пенсионерите, да се смята за успешен.

Какво се случва в Чили три десетилетия след революционната реформа? Близко половината от участниците в частната пенсионна система биха получавали пенсия по-ниска от гарантираната минимална държавна пенсия. Според специално изследване, ако не се проведат реформи, през 2025 г. около 85 процента от участващите в частната пенсионна система биха получавали по-ниска от държавно гарантираната пенсия, а около 40 процента от населението (основно свободни професии, жени, инвалиди и др.) са без каквито и да е осигуровки и могат да разчитат единствено на минималната гарантирана държавна пенсия, която ще натовари допълнително държавния бюджет на страната.¹⁰³

На теория чилийската приватизирана пенсионна система предполага по модел внасянето на 10% вноска за пенсия всеки месец в лична сметка, като срещу тази вноска се обещава, че частните пенсионни фондове ще бъдат добре регулирани и би трябвало да осигурят по-добра пенсия, отколкото държавата би могла да им предложи. Прави се сравнение с държавната осигурителна система постоянно, като се твърди, че с частните пенсионни фондове се бяга от „робството“ от правителството и всеки ще си има своето, без значение какво се случва като икономика и политика в страната. Нищо подобно, държавата освен, че е основния регулатор, трябва и да отговаря и да осигури поне минималната пенсия на всеки, в случай, че пенсионния му фонд загуби парите, а това е напълно възможно, каквито и регулации да има. Следователно чрез частните пенсионни фондове в Чили не само, че обикновения данъкоплатец не бяга от държавната осигурителна система, но може да се наложи да ѝ се моли за милостиня в размер на минималната пенсия, защото частния му пенсионен фонд вместо да натрупва реални пари, ги губи.

Отделно от това, основния инвестиционен инструмент, в който могат да инвестират задължителните частни пенсионни фондове, са държавните облигации. Получава се следната ситуация – държавата трябва да плаща пенсиите на сегашните

¹⁰⁰ Професор по икономика и международни отношения в университета Принстън. Носител на Нобелова награда по икономика през 2008 г.

¹⁰¹ Krugman P, 2004, Buying into failure – <http://www.nytimes.com/2004/12/17/opinion/17krugman.html>

¹⁰² Икономист от Центъра за икономически и политически изследвания във Вашингтон

¹⁰³ Христосков Й., Реформите в социалното осигуряване, изд. ВУЗФ, 2010, стр. 364

пенсионери, но вноските за пенсия на работещите отиват в задължителни частни пенсионни фондове. За повечето държави (с изключение на големи износители на петрол и други ресурси) това би означавало да имат бюджетен дефицит, който да се наложи да покриват чрез издаването на държавни облигации. Задължителните частни фондове са тези, които имат възможност да купят тези облигации. Работещите вместо да си внесат вноската за пенсия в държавното обществено осигуряване, са принудени да внасят в задължителен частен фонд. Държавата, която обитават започва да затъва в дългове, които частния им фонд купува и управлява срещу комисионна. И вместо работещите директно да си платят данъците на държавата, която да не се налага да издава дълг, те плащат комисионна на частна фирма, която на практика върши същата работа.

Всеки рационален човек, когато му кажат, че някой му обещава да го направи много богат, нещо повече – да направи всички пенсионери богати, би трябвало много да се замисли. До кога ще съществува частната пенсионна система в Чили? До момента, в който икономиката спре да расте бурно, капиталовите пазари реализират загуби и се окаже, че внасяните в частен фонд очакват 70% доход като пенсия спрямо работната си заплата, но в крайна сметка им се наложи да получават държавната милостиня. А това не е ли факт? Реален ли е чилийския пенсионен модел? В никакъв случай, това е модел отговарящ на определението за финансова пирамида¹⁰⁴, която обаче съществува под протекцията на властта.

Привържениците на задължителните частни пенсионни схеми твърдят, че в дългосрочен период няма вариант, при който задължителния частен пенсионен фонд да е на загуба, тъй като няма борсов индекс, който в дългосрочен план да е на загуба. Следователно парите за пенсии са гарантирани. Примери, че това е напълно несъстоятелно твърдение могат да се намерят лесно, а не толкова далечен пример е индексът Dow Jones Industrial Average (DJIA), един от най-популярните индекси в света. На 30.03.1964 г. индексът има стойност 822,99 пункта. 18 години по-късно, на 01.04.1982 г.¹⁰⁵, което е достатъчно дълъг период от време, за да си направи човек сметката, индексът е на ниво от 811,93 пункта. За 18 години - нищо повече от загуба. При това трябва да се има предвид, че в борсовите индекси участват само най-добрите. Когато дадена компания фалира или не поддържа необходимите високи стандарти, се заменя от някоя пробивна и печеливша. Въпреки това, за 18 години DJIA не реализира доходност. Друг подобен пример е индексът NIKKEI 225 (важен измерител за състоянието на фондовата борса в Токио), който на 4 януари 1984 г. е 9927 пункта. На 18 декември 2012 г. е 9923 пункта¹⁰⁶. Близко 29 години по-късно индексът е на загуба.

¹⁰⁴ Финансовите пирамиди представляват модели за правене на бизнес, при които приемането на нови членове носи приходи на старите членове. Обикновено не се произвеждат никакви продукти или услуги.

¹⁰⁵ Yahoo Finance – <http://finance.yahoo.com>

¹⁰⁶ Yahoo Finance – <http://finance.yahoo.com>

След кризата на финансовите пазари през 2008-ма година, в Чили се провежда нова пенсионна реформа, което е едно своеобразно доказателство за провала на задължителната частна капиталова пенсионна система. От единствения „капиталов“ стълб, системата на практика става многостълбова¹⁰⁷.

Експеримента за реформа от държавна към частна капиталова пенсионна система има много висока цена. Цялото население продължава да плаща, включително със средства от приватизация и доходите на медодобивната промишленост в страната. Въпреки, че целта на реформата от началото на 80-те години е била да се ограничи ролята на държавата при финансирането на пенсиите, повече от 30 години по-късно държавния бюджет реално финансира всички стари пенсии и превежда добавки към индивидуалните сметки на пенсионерите по новата система.¹⁰⁸

Чилийския пенсионен модел много трудно може да се нарича частен, тъй като правителството стимулира и доброволното допълнително спестяване в частни фондове, като за всеки 100 единици, които работника внесе доброволно, към сметката му се прибавят допълнително 15% държавна субсидия. Максималната годишна субсидия е 497 долара¹⁰⁹. В случай, че работника изтегли сума от доброволната си сметка преди навършване на пенсионна възраст, губи държавната субсидия. На практика, за да не загуби работника субсидията, доброволните вноски се превръщат за него в многогодишен депозит с неясна доходност. Ако частните пенсионни фондове в Чили бяха реален бизнес, защо тогава ще получават подобна държавна помощ?

При представянето на чилийския пенсионен модел пред света, се твърди, че почти цялото население доброволно се присъединява към новата система. Но никой не споменава, че това доброволно присъединяване се извършва по времето на военна диктатура. Дали е възможно по време на военна диктатура хората да решават нещо доброволно? Подозрения буди и факта, че военните остават към стария модел да получават държавни пенсии, въпреки, че новата приватизирана пенсионна система е толкова успешна.

При представянето на чилийския модел настоятелно се твърди, че работниците внасят само 10% от доходите си в лична сметка в частен фонд задължително, но се пропуска да се каже, че допълнително 1,73% от дохода (през 2009 г.) отиват за административна такса на частния фонд. По този начин се оказва, че всъщност данък

¹⁰⁷ От юли 2011 г. в Чили започва последната фаза на включване на 60% от най-бедните граждани навършили 65 години към първия стълб на държавната солидарна пенсионна система. Първата фаза се въвежда през юли 2008 г. като са обхванати пенсионерите в най-бедните 40% от семействата в страната. Правителството очаква броя на бенефициентите да нарасне от над 900 000 през май 2010 г. до над 1,1 милиона през 2012 г. За да получава право на минималната държавна пенсия, навършилия 65 години трябва да живее в някое от най-бедните 60% от семействата в Чили, и да не получава друга пенсия. В случай, че има право на пенсия от частен фонд, а тя е по-малка от минималната, държавата доплаща разликата – Social Security Online - http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2011-07

¹⁰⁸ Христосков Й., Реформите в социалното осигуряване, изд. ВУЗФ, 2010, стр. 365

¹⁰⁹ Social Security Online - http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2011-05/index.html

пенсии не е 10%, а 11,73% от дохода на работника, но реално 14,75% от тези пари веднага са прибирани от частния фонд под формата на административна такса¹¹⁰.

Икономическата теория казва, че в дългосрочен период, в един свободен пазар, фирмите трябва да реализират „нормална“¹¹¹ печалба. В краткосрочен период е възможно някои от тях да реализират над нормалната печалба ако въвеждат иновации, но единствения начин, при който фирма може да реализира по-голяма от нормалната печалба в дългосрочен период, е да разполага с монополна власт. При сравняване на възвръщаемостта на собствения капитал на пенсионните дружества в Чили, в дългосрочен период, се оказва, че те реализират многократно по-голяма печалба от банковия сектор. Това дава основание да се подозира, че реализират свръхпечалба и разполагат с монополна власт. Големият успех на чилийската пенсионна система всъщност се оказва, че е свръхпечалба за собствениците¹¹² на частни фондове, а за мнозинството от пенсионерите остават подаяния по милост от правителството, осигуряващи трудно дори физическото оцеляване.

Като се съпостави модела на осигурителния принос с чилийската „частна“ пенсионна система, между двата модела има няколко много сериозни разлики. По модела на осигурителния принос пари не могат да се загубят. Разходите за управление на практика са близки до нула. Инфлацията и кризите не могат да претопят спестяванията на населението.

Модела на осигурителния принос прилича на чилийския модел по това, че отново всеки ще натрупва в собствена сметка. По чилийския модел хората купуват дялове от частен пенсионен фонд (задължение на фонда към пенсионерите). По модела на осигурителния принос се придобива (плащайки данъци) осигурителен принос (задължение на държавата към пенсионерите, без посредници). При пенсиониране, по чилийския модел срещу дяловете в частния пенсионен фонд ще стоят пари, които обаче не са гарантирани. По модела на осигурителния принос, срещу осигурителния принос ще стоят пари + минималната социална пенсия в страната (което може да се разглежда като минималната пенсия в Чили гарантирана от държавата, но в Чили тя се получава ако пенсионера не получава друга пенсия, а при модела на осигурителния принос тя е базовата за всички пенсионери, върху която всеки ще получава допълнително на база личния си реален принос). Частните фондове не гарантират по никакъв начин бъдещите пенсии (в Чили държавата отговаря за осигуряване на минималната пенсия, явяваща се на практика като помощи за крайно бедни), а при модела на осигурителния принос

¹¹⁰ Next Generation Of Individual Account Pension Reforms In Latin America - <http://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v71n1/v71n1p35.html>

¹¹¹ Минималната печалба, която гарантира, че организацията ще продължи да съществува и в бъдеще

¹¹² “Ако държавата възнаграждава пиратството, то това създава за хората възможността да станат най-добрите пирати. Пиратските организации ще изплуват на върха и ще просперират” – Дъглас Норт (носител на Нобеловата награда за икономически науки 1993 г.) – Нешева Н., История на стопанските и административните институции, изд. НБУ, 2007 г., стр. 192

човек, който работи средния брой години спрямо всички останали пенсионери и се осигурява през цялото време върху средния осигурителен доход в страната, ще получава 50% от средния осигурителен доход в страната, когато е пенсионер. Съществуването на държавата гарантира на човека, че ще получава тази пенсия.

Привържениците на чилийската приватизирана пенсионна система твърдят, че съотношението работещи/пенсионери постоянно се влошава, държавата няма да има възможност да изплаща толкова високи пенсии и до някъде са прави, но в модела на осигурителния принос ясно е казано, че съотношението работещи/пенсионери трябва да се поддържа 4/1, а ако е по-лошо, то ще е защото държавата е преценила, че към съответния момент е по-рационално да инвестира в пенсиите, вместо старите хора, които така или иначе нямат голям избор пред себе си, да преживяват геноцид в последните си години. При всички положения обаче ако съотношението работещи пенсионери е по-лошо от 4/1, то това ще значи, че изплащаните пенсии не са изработени и се финансират от общите данъци, които би трябвало да се използват от държавата за бъдещото развитие на страната.

Според чилийската пенсионна система, човек ще си внася 10-те процента от дохода всеки месец (+ административна такса за фонда), но може да е сигурен, че ще получи единствено минималната държавна пенсия, при положение, че има държава. При положение, че има държава, по модела на осигурителния принос, средния пенсионер ще получава гарантирано 50% от средния осигурителен доход в страната. Гаранцията на модела на осигурителния принос за тази пенсия са хората. Държавната осигурителна система не трябва да натрупва никакви пари, защото това би означавало, че е иззела от населението по-големи данъци (включително осигуровките като вид данък) от необходимото, а е известен факт, че една организация, която трябва да се грижи за много хора (държава или частен пенсионен фонд), трудно би могла да се грижи толкова добре за тях, колкото ако всеки се погрижи сам за себе си. Затова няма никаква причина средства, които подлежат на обезценяване, да бъдат блокирани в държавен или частен пенсионен фонд. По-добре да останат в населението и бизнеса.

Пари от нищото, както обещава моделът в Чили няма как да се появят. Такива обещания дават единствено „финансовите пирамиди“ и всъщност една задължителна частна пенсионна система е точно това. За първите, които я ползват, вероятно ще носи добра доходност, колкото да привлече други, които да я поддържат (в случая със задължителните частни пенсионни фондове, единствените печеливши са собствениците на схемата). Само че, за да се даде и на тях същата добра доходност трябва да се намерят още повече хора, които да платят за това. В даден момент хората разбират, че това е чиста измама и всички отиват да се молят на държавата да направи нещо. Това е и неминуемия крах на „частната пенсионна система“ в Чили, а предприетата реформа от 2008 г., целяща да тушира социалното напрежение, го доказва.

Моделът на осигурителния принос не може да се срути по този начин, защото ако има държава и се спазват правилата на модела, справедливия дял от бъдещето ще бъде получен от всеки. Ако няма държава всичко става безсмислено, а един частен пенсионен фонд, който работи основно за собствената си печалба (свръхпечалба) по никакъв няма да спаси блокираните спестявания на хората. По тази причина модела на осигурителния принос не спестява пари, които може да загуби. Осигуровките трябва да са минимални и без уловки (като например преки данъци върху пенсията или тежки административни такси). Държавата не трябва да блокира никакви средства, които може да загуби или да се обезценят. Когато се генерират по-големи приходи от необходимите, допълнителните средства веднага трябва да бъдат върнати под някаква форма при хората.

2.07.05. Задължителните частни пенсионни фондове - опасни за националната сигурност

Едно от големите достойнства, с което задължителните частни пенсионни фондове претендират, че имат място под слънцето, е това, че те са независими от държавата. Или поне по този начин рекламират своята дейност. Като си внася осигурения пари в задължителен частен пенсионен фонд, те са си негови и държавата не може да му ги похарчи за солидарност например или да ги „прахоса“ за нещо друго.

Независими от държавата? Колко обаче трябва да е наивен някой, за да повярва на подобно нещо. Лична недосегаема сметка от държавата, която ще донесе 70% от дохода¹¹³, ако всеки месец редовно в тази сметка в продължение на 40 години се прави 10% вноски? Колко наивен трябва да е някой, за да повярва, че задължителни частни пенсионни фондове ще направят милиони стари хора богати благодарение на капиталовите пенсионни схеми?

Кое им е капиталовото на тези задължителни частни пенсионни схеми, при които никаква доходност не е гарантирана от тях? Дали капиталови не се наричат само по простата причина, че ще направят собствениците на фондовете много по-богати?

Към тези въпроси трябва да се прибави и как така задължителните частни пенсионни фондове ще имат право да загубят пари на пенсионерите, а после държавата трябва да плаща загубите (например в Чили)? Как може задължителните частни пенсионни фондове да се определят за независими от държавата, при положение, че тя регулира дейността им, разрешава им къде могат да инвестират и къде не? И ако предположим, че задължителните частни пенсионни фондове са независими от държавата, тъй като по редица причини успяват да заобикалят законодателството, то държавата дали е независима от тях?

Широко се прокламира, че щом фондовете са частни, политическа намеса не е възможна при тях, освен това не могат да се подлагат на политически натиск (както

¹¹³ Обещанието на чилийската система. Виж Pinera J., *Liberating Workers: The World Pension Revolution*, Cato Institute, 2001

например управляващите държавните пенсионни схеми), политически натиск за държавата също няма да има от населението, тъй като всеки ще прави вноски в задължителен частен пенсионен фонд, който няма да плаща повече, отколкото е получил като вноски. Но всичко това са поредица от маркетингови трикове, целящи единствено да продадат един напълно неработещ продукт какъвто е задължителното частно пенсионно осигуряване в сегашния му вид. Когато натрупват с години капитал, а започват да плащат пенсии много по-късно, напълно е възможно каквото и да правят тези задължителни частни фондове, да са успели да съберат голямо количество средства – пари, които населението очаква да си получи обратно, нещо повече – това са средства вероятно жизненоважни за оцеляването на възрастните хора. Задължителните частни пенсионни фондове се регулират от държавата. Когато една частна корпорация натрупа на едно място значително количество капитал, дали този капитал не би могъл да се използва за изнудване на правителството? Какво би станало ако „съвсем случайно“ парите за пенсии бъдат изгубени?

Рядко срещу частни корпорации населението тръгва на протести, но срещу правителствата по света постоянно се организират. Системно се отправят атаки как винаги щом едно нещо е държавно, значи не е качествено, ако е частно задължително е по-ефективно. Знаейки тези тенденции, дали управляващите задължителни частни фондове, натрупали огромни капитали, не биха се възползвали от възможността да рекетират всяко едно правителство, като ако не се изпълни волята им, евентуално би могло нещо да се случи с пенсиите на хората, в резултат на което населението да тръгне на протести не срещу частните фондове, а срещу самото правителство? Следващите въпроси отново са реторични. Няма политически риск когато има задължителни частни пенсионни фондове? Или политическият риск става много по-голям, когато има задължителни частни пенсионни фондове? Отговорите на тези въпроси се получават още в началото на 19 век от първата пенсионна система на Германия¹¹⁴.

2.07.06. Пенсионната реформа в Унгария от 2010 г.¹¹⁵

През 1998 г. Унгария въвежда в пенсионна си система под влияние на концепцията на Световната банка, задължителни частни пенсионни фондове, като допълнителни към държавното пенсионно осигуряване. При въвеждането на тази система през 1998 г., всички влизащи на пазара на труда за първи път трябвало да се осигуряват в задължителния втори стълб в частен пенсионен фонд, докато онези, които

¹¹⁴ Първата пенсионна система на Германия, която след началото на 20 век започва да разчита на капиталово натрупване на средства (не в частни фондове, но все пак с капиталово натрупване), на практика фалира при хиперинфлацията съпровождаща първата световна война. Всички събрани средства за пенсии са обезценени. Доказателство, че капиталовото натрупване на средства за пенсиониране крие огромен риск за страната. Виж Sakmann M., *Financial history of the workers' invalidity, old-age, and survivors' insurance of Germany*, 1937

¹¹⁵ Източник: International Social Security Association - <http://www.issa.int/News-Events/News2/Changes-in-the-Hungarian-pension-system-in-2010-2011>

вече са участвали в старата система, са имали право на избор: да участват в задължителните частни пенсионни фондове, или изцяло да останат към държавното обществено осигуряване¹¹⁶. Осигуряващите се в задължителен частен пенсионен фонд трябвало да получават около ¼ от общата си пенсия от частен фонд, и около ¾ от общата си пенсия от държавното обществено осигуряване. Размера на осигуровката за пенсия и разпределението ѝ също били в това съотношение.

През 2010 г. става очевидно, че реформата на пенсионната система от 1998 г. се е провалила и не може да отговори на очакванията. Въпреки, че голяма част от населението силно поддържа реформата в началото, посредственото представяне на частните пенсионни фондове сваля доверието от тях. По последни данни, публикувани през март 2011 г. става ясно, че средната възвръщаемост от вноските на осигуряващите се в частни пенсионни фондове за последните 13 години е под равнището на инфлацията.

На национално ниво, бремето от въвеждането на системата от 1998 г. се увеличавало от година на година. Първия стълб на пенсионното осигуряване получава по-малко приходи от вноски спрямо вноските, които получават частните фондове. През 2009 г. недостига за покриване разходите на държавната пенсионна система достигат близо 1,3% от БВП. Дефицита на държавния пенсионен фонд трябвало да се покрие от общите данъци.

Таблица 2.07.06.1
Ударът върху държавния бюджет на Унгария заради пенсионната реформа през 1998 г.

Година	Финансиране на държавния пенсионен фонд от централния бюджет (в милиона унгарски форинта)	% от БВП
1998	20 100	0,19%
1999	57 245	0,49%
2000	63 231	0,47%
2001	81 315	0,53%
2002	88 665	0,51%
2003	130 518	0,69%
2004	168 097	0,81%
2005	211 248	0,96%
2006	240 881	1,02%
2007	297 495	1,17%
2008	330 333	1,23%
2009	354 099	1,36%
2010	310 317	1,14%

Източник: Budget Implementation Laws, Hungarian Central Statistical Office

През ноември 2010 г. Парламентът отменя задължителното осигуряване в частен пенсионен фонд. Новопостъпващите на пазара на труда не са длъжни да се осигуряват в

¹¹⁶ При въвеждането на тази система в България, на гражданите не се дава право на избор – всички родени след 1959 г. са принудени да участват в схемата на задължителните частни пенсионни фондове

частен пенсионен фонд, а всички, които са се осигурявали в частен пенсионен фонд имат възможността да се присъединят изцяло към държавното пенсионно осигуряване.

Осигурените в задължителни частни пенсионни фондове имат месец и половина от оповестяването на реформата да вземат решение. Към крайният срок 31 януари 2011 г. само 3% от осигурените в задължителни частни пенсионни фондове декларират желанието си да останат и във втория стълб на пенсионната система. Това идва да подчертае, че почти всички осигурени във втория стълб се съмняват в сигурността на доходите си от задължителен частен пенсионен фонд на стари години и предпочитат да участват изцяло в държавното обществено осигуряване.

Прехвърлилите се към държавното пенсионно осигуряване, възстановяват напълно пенсионните си права, така сякаш задължителните частни пенсионни фондове никога не са съществували. Средствата останали по индивидуалните партиди на осигурените в задължителните частни пенсионни фондове, се прехвърлят към държавния пенсионен фонд. Фактически държавата покрива щетите нанесени от задължителните частни пенсионни фондове.

2.08. Моделът на осигурителния принос – най-добрата осигурителна система

„Най-добрата осигурителна система е тази, която обединява предимствата между солидарния и капиталовия стълб, която намира един баланс между интересите на младото и възрастното поколение, между контрибуторите и бенефициентите, които логично сменят местата си в течение на времето и при случайностите на съдбата“¹¹⁷

В моделът на осигурителния принос са вплетени най-добрите черти на пенсионните системи в САЩ (ниския размер на осигуровката и регресивните пенсии според доходите), в Германия (точковата система в по-прецизен вариант), в Швеция (минималната социална пенсия), Чехия и Швейцария (държавни пенсии състоящи се от минимална фиксирана сума и надбавка), на капиталовата система на Чили – индивидуалния принос да се отчита и капитализира, взаимствани са идеи и от други осигурителни системи по света. Хората гарантират бъдещето си чрез настоящето си (оставянето на повече свободни средства за лични инвестиции благодарение на ниската вноска) и чрез своите наследници. Моделът на осигурителния принос се подчинява на законите на природата и за хората, като част от природата, няма по-добра алтернатива. Пример:

Ако едно семейство се състои от двама души. Те са млади, здрави и силни, могат да си осигурят прехраната. В даден момент тези двама души ще остарееят и няма да могат да си набавят каквото им е необходимо сами. Да почнат да трупат хляб, месо и плодове за 10, 20, 30 или кой знае колко години напред? Не става, много бързо се развалят. Да

¹¹⁷ Христосков Й., Реформите в социалното осигуряване, изд. ВУЗФ, 2010, стр. 371

почнат да трупат пари, които след години ще могат да разменят срещу хляб, месо и плодове (и да разчитат на следващото поколение, което е в работоспособна възраст, от което да си ги купят)? Не става, парите се обезценяват, освен това отново е видно, че въпреки натрупаните средства, ако няма отгледано следващо поколение, с хартийките не може да се купи нищо и те не стават за ядене. Тогава какъв е шансът на възрастните и безпомощни хора, които не могат да се грижат сами за себе си?

Ако осигурят, обучат и възпитат ново поколение, то ще може да им помага. Колкото по-добре е обучено и възпитано новото поколение, толкова повече излишък от ресурси ще може то да осигурява на себе си без усилия и да предоставя на възрастните. Ако поколението не бъде възпитано добре, може да откаже да помага на старите хора, въпреки, че има възможност. Младите не се ли възпитат добре, възрастните рискуват твърде много и каквото и да се случи вината ще е тяхна. Няма да има на кой да се сърдят освен на себе си.

Ако младите не бъдат добре обучени? Тогава дори и да искат, няма да могат да се погрижат дори и за себе си, да не говорим да помагат на по-старите в семейството.

Ако младите са добре обучени, но решат да отидат в друго семейство (емиграция) по една или друга причина? Това ще е провал на старите хора и няма кой да се грижи за тях.

Бъдещето си хората създават като се раздават през цялото време за младите, образоват ги, възпитават ги и правят всичко възможно да останат в семейството.

Справят ли се добре със своята задача, бъдещето им е гарантирано.

Това семейство както може да се състои от 5-10 човека при първобитните общества, така може да се състои от 8 милиона, от 300 милиона, защо не и от 7 милиарда човека един ден и се нарича държава в съвременното общество.

Който спестява, губи. Който инвестира в хората ще има бъдеще. Това осигурява моделът на осигурителния принос. Максимално ниската възможна осигурителна вноска от 12,5%, максимално висока средна пенсия от 50% от средния доход в страната. Системата се стреми към баланс (ако балансът е рационалното решение в дадения момент) и го постига при съотношение работещи/пенсионери 4 към 1. В хубави времена, когато голямото семейство (държава) се справя добре, в максимална степен всеки ще получи обратно това, което е дал на системата благодарение на прецизното отчитане на реалния принос. Ако голямото семейство не е организирано добре и се стигне до провал, същата тази система на осигурителния принос има способността веднага да започне да изглежда по-социално ангажирана от обикновено. За сметка на лидерите в семейството моделът на осигурителния принос ще защити в максимална степен най-уязвимата част от населението, за да могат всички заедно да оцелеят и да продължат напред, каквото и да се случва в бъдеще. С усилията на всички и най-вече с възможностите на лидерите, системата ще може бързо да се възстановява и отново да се отблагодарява щедро, на всеки според приноса. В недобри времена – по-социално

ангажирана, в добри времена отчитаща в по-голяма степен индивидуалния принос осигурителна система. Но винаги от типа социално осигуряване реализирано от правителството, като най-ефективна¹¹⁸ възможност за осигуряване на социалния мир и спокойствието на гражданите.

2.09. Млади пенсионери

Какво би било ако човек може да се пенсионира по желание на 40 годишна възраст например? Звучи екзотично, но има професии, при които хората са подложени на изключителен стрес, но за сметка на това са много добре платени. В даден момент тези хора могат да решат да се оттеглят, а сегашната пенсионна система на осигурителния стаж не допуска подобно нещо.

За модела на осигурителния принос, понятието „млад пенсионер“ би могло да бъде нещо съвсем нормално. Всеки ще може да се оттегли в заслужена почивка веднага щом пожелае, при спазване на следните няколко условия:

- да покрива условието за минимален натрупан принос за допускане в пенсионната система (да има натрупани поне 75% от точките осигурителен принос, който има средния пенсионер в системата);
- да плати веднага стойността на осигуровките дължими от самоосигуряващите се лица, за месеците, които му остават до навършване на законната пенсионна възраст + четирикратния размер на вноските за пенсии през този период + четирикратния размер на вноската за пенсия за всяка точка осигурителен принос, която е натрупал до момента, върху средния осигурителен доход в страната. Логиката за четирикратния размер е, че по модел (за примера избран в настоящата разработка) – средната пенсия е 50% от средния осигурителен доход в страната, а осигуровката за пенсия е 12,5%, което е четири пъти разлика. Трябва да се работи и плащат осигуровки 4 месеца при среден доход, за да се изплати 1 месец средна пенсия.

За пример – ще приемем, че възрастта за пенсиониране е 65 години. 45 годишен гражданин не желае повече да работи, натрупал е 300 точки осигурителен принос до момента и иска да излезе в заслужена почивка. Колко трябва да плати, за да се пенсионира веднага?

Разликата до навършване на пенсионната възраст в случая е 20 години. Приемаме, че средния осигурителен доход в страната е 500 лева. Осигуровките ще са както следва:

- 12,5% за фонд пенсии
- 8% за здравно осигуряване
- 3,5% фонда за общо заболяване и майчинство
- 1% за фонда за безработица

¹¹⁸ “The system that delivers efficiencies to die for is Social Security” – Krugman P., The British Evasion, 2005 - <http://www.nytimes.com/2005/01/14/opinion/14krugman>

- 0,5% за фонд трудова злополука и професионална болест

Общата сума, която трябва да се плати за всеки месец е равна на:

- $500 * 25,5\%$ за осигуровки = 127,50 лева
- Четирикратния размер на вноските за пенсия е равен на $12,5\% * 4 = 50\% * 500$ лева = 250 лева.

Общо разходите на месец за осигуровки са $127,50 + 250 = 377,50$ лева на месец.

За всеки месец до навършване на пенсионна възраст, в случая 20 години * 12 месеца = 240 месеца трябва да се платят веднага 90600 лева.

Ако лицето има натрупани 300 точки осигурителен принос до момента, трябва да плати за още 300 месеца четирикратния размер на осигуровката за пенсия, върху средния осигурителен доход в страната = $300 \text{ месеца} * 250 \text{ лева} = 75000 \text{ лева}$

Общо разходите, които трябва да направи са $90600 + 75000 = 165\,600$ лева и лицето на 45 години ще може да се пенсионира.

Това не изключва възможността 45 годишния пенсионер да продължи да работи ако иска. Колкото повече работи, толкова повече ще му се увеличава приноса към системата и следователно пенсията, която ще получава. Приносът, който ще получава обаче ако е пенсиониран преди навършване на стандартната пенсионна възраст, и работи до навършването ѝ, при среден осигурителен доход в страната през съответния месец, ще е 0,25 точки, а не 1 точка. Тъй като младия пенсионер вече получава пенсия и ще я получава по-дълго от средния пенсионер, а за всеки месец получаване на средна пенсия, средния човек трябва да работи 4 месеца. След като навърши пенсионна възраст и ако продължава да работи, то за месеца, в който се осигурява върху средния доход в страната, ще получава 1 точка осигурителен принос, както и всички останали.

Защо който иска да се пенсионира по-рано от пенсионната възраст да трябва да плаща и за здравно осигуряване, за майчинство, както и всички останали осигуровки, а не само осигуровките за пенсия? Справедливо ли е това?

Да, защото от момента на пенсионирането си, човекът има до края на живота си всички права на пенсионерите – безплатно здравно осигуряване, множество преференции и т. н. Независимо, че е пенсионер, всеки трябва да даде принос към поддържането на демографското равновесие чрез вноските за фонда за майчинство, да бъде солидарен към хората без работа, за да бъде пълноценен член на обществото. Освен това новата система отчита приноса на всеки към системата. А в тази система всички, за да получат 1 точка принос плащат всички дължими осигуровки върху средния осигурителен доход в страната. Затова и всеки, който иска да се пенсионира предсрочно, трябва да плати равностойната сума върху всички предвидени осигуровки към датата на предсрочното си пенсиониране. Само тогава неговия принос би бил съпоставим към приноса на всички останали пенсионери. Четирикратния размер на вноските за пенсия е, за да се покрият допълнителните разходи през годините до навършване на пенсионната възраст. Четирикратния размер на вноските за приноса, който е натрупало

лицето до момента са, защото и на база на тях ще получава своята пенсия, което отново е непредвиден разход и някой трябва да го покрие.

2.10. Инфлацията

Модела на осигурителния принос по никакъв начин не може да бъде засегнат от инфлацията. Системата дава всеки месец определен брой точки на работещите, в зависимост от съотношението между тяхната работна заплата и средната работна заплата за страната.

За пример: ако **A** работи за 1000 лева на месец, а средната работна заплата през този месец е 500 лева, **A** ще получи за месеца 2 точки принос.

Ако **B** работи за 500 лева на месец, което е средната работна заплата в страната, ще получи 1 точка принос.

Ако следващия месец, в резултат от каквито и да е събития инфлацията е довела до това, че средната работна заплата е станала 5000 лева, ако останалите социално-пазарни отношения в страната са се запазили, би трябвало **A** да получава за същата си дейност 10000 лева на месец, а **B** за същата си дейност 5000 лева на месец. В този месец приноса на **A** отново ще бъде 2 точки, а на **B** 1 точка.

Инфлацията може да има изключително негативни последици върху всички останали сектори и фактически да се отрази и на реалния размер на пенсиите в страната, но приноса на всеки към системата днес, след 10 години, след 40 години или след 140 години ще се отчита по един и същи начин. Важно е това, което човекът е давал през съответния месец спрямо всички останали. В бедни години може да е по-малко в номинална стойност, но пенсионната система се интересува от реалния му принос, който да може да бъде съпоставим през годините.

Друго важно нещо е, че парите за пенсии не могат да бъдат изядени от инфлацията, защото това, което се изработи през годината, се дава веднага на пенсионерите. Една тежка инфлация не би могла да нанесе твърде големи поражения върху пенсионната система или те биха били минимални.

2.11. Какво предвижда пенсионната система за лицата, за които не може да се определи с точност приноса им

Няма да бъде невероятно, ако за някои от пенсионерите не могат да се намерят данни да се определи какъв е бил приносът им към системата по новия начин на изчисляване¹¹⁹. Затова за годините до 1997 г. (периода, в който информацията за

¹¹⁹ Авторът на настоящата разработка проведе в края на 2012 г. личен разговор с първия управител на НОИ – Николай Николов, за проблемите на пенсионната система преди реформата от 1999 г., както и след това. На практика НОИ не разполага с информация за доходите на лицата за периода преди 1997 г., когато се въвежда електронната система. За да се облекчи населението при търсенето на документи за десетилетия назад е предоставена възможността на всеки да си донесе документите само за 3 поредни години, като според тях ще се изчисли индивидуалния коефициент на лицето, и този индивидуален коефициент ще се

осигурителния доход в НОИ не е налична в своята цялост) гражданите отново ще изберат 3 най-добри поредни години до 1997 г., за които ще им се изчисли индивидуален коефициент съгласно методиката на действащата пенсионна система. Този индивидуален коефициент ще се приеме, че е придобит за цялата им кариера до 1997 г. Така ако някой е работил 20 години преди 1997 г. и има индивидуален коефициент 2, то тази информация ще се преобразува до точки осигурителен принос: $20 \text{ години} * 12 \text{ месеца} * \text{коефициент } 2 = 480 \text{ точки осигурителен принос}$.

Обаче тази информация ако не бъде неутрализиран ефекта, че се избират само 3 години от кариерата на лицето до 1997 г., няма да бъде коректна и работилите след 1996 г. ще бъдат ощетени, защото при тях го има избора на 3 най-добри години преди 1997 г. Този ефект на надценяване на индивидуалния принос (за годините до 1997 г.) може да се отстрани като след като съответното лице избере 3 най-добри години до 1997 г. и въз основа на тях получи индивидуален коефициент, който ще се смята, че е получен през цялата му кариера до 1997 г., то този индивидуален коефициент бъде коригиран със средното надценяване на индивидуалния принос за избиралите 3 най-добри години от трудовата си кариера до 1997 г. Пример: на база статистическата информация в НОИ се установява, че за годините до 1997 г. средния индивидуален коефициент е 1,5 вместо 1, колкото би трябвало да бъде ако го няма този избор, а участва цялата кариера при определяне на индивидуалния коефициент. При това положение ако за лицето X въз основа на избора си на 3 най-добри години до 1997 г. има индивидуален коефициент за периода от 2 и осигурителен стаж 20 години преди 1997 г. то за новата система тази информация ще бъде преобразувана така: индивидуалния коефициент на лицето X до 1997 г. е $2/1,5 = 1,33$ в период. Лицето има 240 месеца осигурителен стаж. Това преобразувано в точки осигурителен принос ще е равно на $1,33 * 240 = 319$ точки осигурителен принос придобити в периода до 1997 г. За годините след 1996 г. в НОИ вече има информация за дохода на лицето месец по месец и там допълнително натрупания принос ще бъде прибавен към този за периода до 1997 г.

В случай, че лицето е работило само 3 години или по-малко преди 1997 г., тогава това ще означава, че не е имало право да избира и участва цялата му кариера при определяне на индивидуалния му коефициент (по старата система). Когато участва цялата кариера на лицето, няма да е необходима корекцията, с която се неутрализира надценяването на индивидуалния коефициент на средния гражданин.

смята, че е постигнат през цялата кариера на лицето до 1997 г.. И докато за отделния човек това може и да е много изгодно, то някой трябва да плати за тази възможност и както обикновено тази привилегия се полага на данъкоплатците. По изчисления на автора в резултат от избора на само 3 поредни години до 1997 г., според които да се определя индивидуалния коефициент и от който зависи размера на пенсията, средния пенсионер има индивидуален коефициент над 1,3. Това на практика означава, че средния човек е работил върху доходи с повече от 30% над средните в страната, което теоретично е невъзможно. Виж 3.05.02. Пенсии за осигурителен стаж и възраст срещу Пенсии за осигурителен принос и възраст

Ако някой смята, че е ощетен от корекцията заради избора на 3 най-добри години до 1997 г., ще може да предостави документи за цялата си кариера, което ще означава, че при НОИ ще има пълна информация за неговата кариера и административна редукация на индивидуалния коефициент няма да се налага.

По този начин приноса на вече пенсиониралите се преди въвеждане на модела на осигурителния принос може сравнително коректно да се изчисли и прехода към новата система да премине без проблеми и да се осъществи незабавно.

2.12. Хората, които не доживеят пенсионна възраст и техните семейства

Държавното обществено осигуряване по модела на осигурителния принос ще осигурява наследствена пенсия за наследниците на предсрочно починалия (съпруга(та) и децата) в процент от пенсията (зависещ от броя наследници), която наследодателя е получавал или би имал право да получава. Пенсията, която наследодателя е получавал или е имал право да получава по новия модел е:

- Минималната социална пенсия в страната (100 лева за примера) и
- Съответстващото допълнение от точките принос, които човекът е заработил по време на своята кариера

Например:

- Възрастта за пенсиониране е 65 години
- Средната продължителност на живота е 75 години
- Минималната социална пенсия в страната е 100 лева
- 1 точка осигурителен принос за съответната година е оценена на 3,75 лева
- Човекът Х е на 55 години и е работил 30 години върху средната работна заплата в страната през цялото време, натрупал е 30 години * 12 точки = 360 точки осигурителен принос

В този случай семейството на наследодателят ще получава като наследствена пенсия общо до 100 лева (минималната социална пенсия) + 360 точки принос * 3,75 (лева, на колкото е оценена една точка принос за съответната година) / 12 месеца = 100 + 112,50 = 212,50 лева месечно. При 1 наследник, размера на пенсията е 25% от тази сума, при 2 наследника 50%, при три 75%, а при 4 и повече наследници 100%. Във всички случаи наследствената пенсия, която се отпуска, не може да бъде по-малка от минималната социална пенсия в страната (100 лева за примера).

Съпруга(та) ще може да получава наследствена пенсия 5 години преди навършване на пенсионна възраст (приемственост от настоящия модел пенсионна система в България). Ще може да получава наследствена пенсия и преди това, ако се грижи за деца на възраст до 18 години или до 26 години ако продължават да учат или са се инвалидизирали до 18, съответно 26 годишна възраст. Правото на наследствена пенсия ще се губи, ако се сключи брак повторно.

Децата ще могат да получават своя дял от наследствената пенсия до навършване на 18 годишна възраст или до 26 годишна възраст, ако продължават да учат, както и след това ако са се инвалидизирали до 18, съответно 26 годишна възраст. Това е друг вид солидарност, запазена от сегашната осигурителна система, в защита на децата и взаимствана от повечето осигурителни системи по света.

По действащата система родителите на наследодателя имат право на наследствена пенсия, което по модела на осигурителния принос отпада като възможност. Но за тези, които при въвеждането на новата система вече получават наследствена пенсия на това основание, размера ѝ ще се капитализира еднократно към личната пенсия, като общия размер на пенсията, който ще получават след капитализацията, не може да бъде по-голям от тавана на пенсията наложен при старата система (700 лева месечно за 2012 г.).

Наследствените пенсии могат да се тълкуват по-скоро като социални помощи за семейството на наследодателя, затова няма да се финансират от бюджета на фонд „Пенсии“, а от централния бюджет през фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност“.

2.13. (Минимален осигурителен стаж)

При модела на осигурителния принос понятието осигурителен стаж става излишно. Моделът не се интересува от годините, през които е работил всеки, а от приноса, който е давал към системата, освен за професии определени със закон, където при натрупани определени години трудов стаж ще е възможно по-ранно пенсиониране (служители на МВР, на отбраната, работещи при тежки условия на труд и др., които спрямо допълнителните осигуровки плащани за 1-ва и 2-ра категория труд ще получат възможност за по-ранно пенсиониране от стандартната възраст). Но и в тези случаи за преференциалните условия на пенсиониране, трябва да бъде платено и системата да не бъде ощетена.

2.14. Специални правила за майките

С оглед на това, че по време на майчинството, майките са лишени от възможност да се трудят и да генерират осигурителен принос, те ще се стимулират при пенсиониране с „административен принос“ към системата - с по 10 точки осигурителен принос за всяко живородено дете (но за не повече от 3 деца). Този служебно получен осигурителен принос ще участва единствено при изчисляването на размера на пенсията им. Например – майка на 2 деца е работила 30 години и е плащала осигуровки върху средната работна заплата в страната. Тя ще има реален принос от 30 години по 12 месеца = 360 точки принос + 2 деца по 10 точки принос по право = общо 380 точки осигурителен принос при пенсиониране.

2.15. Минимален осигурителен принос за пенсиониране

В общия случай минималния принос, който разрешава на навършилия пенсионна възраст да се пенсионира при условията на всички останали пенсионери ще е равен на 75%¹²⁰ от средния принос на всички пенсионери към 30.09 на годината предхождаща пенсионирането, като към тази дата се проектира бюджета на държавното обществено осигуряване за следващата календарна година. Или ако се предположи, че средния гражданин работи 40 години при средните доходи, осигурителния му принос е 40 години * 12 месеца * 1 точка принос = 480 точки осигурителен принос. За пенсиониране при навършване на пенсионна възраст ще са необходими поне 360 (75% от 480) точки осигурителен принос. Така и хората, които работят на по-ниски от средните за страната доходи през целия си живот, или не са имали възможност да работят по редица причина през цялото време, могат да си наваксват точките и в крайна сметка да се пенсионират нормално.

Когато навършилият пенсионна възраст няма минималния осигурителен принос, трябва или да продължи да работи или да заплати за точките осигурителен принос, които не му достигат, като 1 точка осигурителен принос е равна на всички осигуровки, които се дължат от самоосигуряващите се лица, върху средния осигурителен доход в страната.

Когато лицето е натрупало поне 50% от средния осигурителен принос на всички останали пенсионери, ще има право да се пенсионира 25% по-късно, ако приемем, че 100% представляват 10 години и това е периода между възрастта за пенсиониране и средната продължителност на живота. По този начин въпреки липсата на осигурителен принос, и когато лицето не може да си позволи да закупи необходимия минимален принос за пенсиониране, ще може да се пенсионира с няколко години по-късно след навършване на стандартната пенсионна възраст.

Извън тези случаи, при недостиг на осигурителен принос, когато се навърши пенсионна възраст, лицето ще може да се пенсионира, с минималната социална пенсия за старост (която за 2011 г. е 100,86 лева), когато навърши средната възраст между възрастта за пенсиониране и средната продължителност на живота (в случая ако този период е средно 10 години, то лицето ще може да получава минималната социална

¹²⁰ Този процент подлежи на договаряне. Според авторът на настоящата разработка обяснение може да се търси, в това, че винаги ще има работещи, чиито доходи са под средните в страната, и които дори и да работят средното количество като време, няма да могат да се пенсионират ако минималния осигурителен принос необходим за пенсиониране е например средния осигурителен принос на вече пенсиониралите се. От друга страна защо трябва да е толкова висок този процент, а да не е по-нисък, защото вероятно ще има работещи и с още по-ниски доходи? Все пак може да се предположи, че минималния доход на работещите би трябвало да е около 75% от дохода на средния гражданин, защото с по-ниски доходи от това за един млад човек, който трябва да има семейство, съществуването би било нереалистично. Затова, за да се предпази осигурителната система от недоброръководност, както и от прекалено тежки условия за пенсиониране, минимален осигурителен принос за пенсиониране равен на 75% от средния на вече пенсиониралите се, дори и да е почти невъзможно да се докаже научно, звучи като компромисно и общественоприемливо решение.

пенсия 5 години след навършване на стандартната пенсионна възраст), и ако е живяло в страната поне 183 дни през 40 отделни години. Това е още един вид солидарност за хората, които не са имали по една или друга причина възможност да натрупат необходимия минимален брой точки осигурителен принос за пенсиониране при условията на всички останали (които получават минимална пенсия + надбавка за осигурителен принос).

Защо е нужна тази солидарност? На практика е възможно някой през цялата си кариера да не плаща никакви данъци, през цялото време да е в „сивия сектор“, да няма никакъв осигурителен принос, но въпреки това на определена възраст ще получи минималната социална пенсия ако е живял в страната 40 години. Справедливо ли е да е така? И това лице всъщност наистина ли няма никакъв принос към системата? В действителност няма как някой да живее, без през цялото време да не даде никакъв принос към системата. Отиването до магазина и закупуването на продукти води до заплащане на данък върху добавената стойност (ДДС), който влиза в държавния бюджет. Тоест лицето при всички случаи с потреблението си допринася за приходите в бюджета. Освен това, отивайки до магазина и купувайки си дадена стока, в цената ѝ освен ДДС е калкулирана и някаква печалба за собственика на магазина. Собственика на магазина ще може да плаща заплатите на своите служители. Ако го нямаше „лицето от сивия сектор“, нямаше да има приход в бюджета от ДДС, печалбата на собственика щеше да е по-малка, а вероятно щеше да е необходимо и да се прави оптимизации на персонала и щеше да се стигне и до загуба на работни места. Затова дори и никакви преки данъци да не е плащало лицето, то при всички случаи е допринесло с нещо за благото на всички, следователно тази минимална солидарност в последните си години, в никакъв случай не я получава безплатно.

2.16. Мобилност на пенсиите за временно работещи в България

Гражданите на ЕС (и други страни, с които България има международни споразумения за мобилност на пенсиите), които временно работят в България и не се натрупали минималния брой точки принос, за да получават пенсия за осигурителен принос и възраст, при пенсионирането си в постоянната страна, където живеят, но не преди навършване на стандартната пенсионна възраст в България, ще получават от българска страна пенсия в зависимост от натрупаните точки осигурителен принос (втория стълб за пенсия от държавното обществено осигуряване), без право на основната минимална социална пенсия (първи стълб за пенсия от държавното обществено осигуряване). Пенсиите им в този случай ще се финансират чрез централния бюджет през фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност“.

2.17. Пенсии за инвалидност

Пенсиите за инвалидност по модела на осигурителния принос ще могат да се квалифицират като един вид социално подпомагане на хората с увреждания до навършване на пенсионната възраст, когато ще имат право на пенсия за осигурителен принос и възраст. Размера на пенсиите за инвалидност ще е на база минималната социална пенсия умножена по коефициент в зависимост от степента на увреждане. Пенсиите за инвалидност, които са придобити по стария модел няма да се променят, докато лицето с увреждане не би получавало по-голяма пенсия за инвалидност или пенсия за осигурителен принос и възраст по новия модел. Осигурителния принос, натрупан от лицата няма да има значение при определяне размера на пенсията за инвалидност, тъй като презумпцията е, че тези пенсии са целево подпомагане за хора с увреждания и ще се полагат независимо от приноса им към системата. Изплащането на пенсии за хората с увреждания няма да е с приоритет, като обществената солидарност ще е насочена към бързо възстановяване работоспособността на отделния човек и подпомагане в натура.

Промяната е от фундаментално значение и ще доведе до рязък спад на злоупотребите с пенсиите за инвалидност, които са масова практика в момента. Обезсмислят се на практика всякакви опити на здрави хора да се борят за пенсия за инвалидност, тъй като размерът ѝ няма да е така привлекателен, както е по системата на осигурителния стаж. Помощта в натура пък, на един здрав човек реално не би свършила никаква работа.

2.18. Индексиране на пенсиите

По модела на осигурителния принос пенсиите ще се индексират автоматично веднъж в последния ден на годината и промяната ще влиза от началото на следващата календарна година (освен ако изключителни обстоятелства не налагат да се индексират по-често).

Тъй като бюджета на държавното обществено осигуряване се приема преди началото на следващата бюджетна година, разчетите трябва да се направят към дата няколко месеца преди началото на следващата година. Затова към 30.09 на предходната година ще се събират броя на точките от приноса на всички пенсионери. Бюджета за пенсии предвиден за разпределение на база на приноса се разделя на всички точки в системата, за да се получи на колко се оценява една точка принос.

Получавания недостиг в пенсионната система през следващите години ще се компенсира или от натрупан преди това излишък или в близките години чрез сребърния фонд, натрупаните средства в задължителните частни пенсионни фондове, които преминават към НОИ или в краен случай от държавния бюджет.

Всеки пенсионер ще може самостоятелно да си пресметне пенсията, която ще получава през следващата година като правителството обяви официално следните данни към 30.09:

- Броя на пенсионерите
- Бюджета определен за пенсии
- Минималната пенсия за старост заложена за следващата година
- Общия брой точки принос на всички пенсионери в системата като си знае броя на точките осигурителен принос, които е натрупал до момента.

За пример:

Пенсионер знае, че броя на пенсионерите е 2 милиона, минималната пенсия е гласувана на 100 лева, бюджета за пенсии (от фондовете на ДОО и трансфери от бюджета) е 6 милиарда, точките принос, които е натрупал през кариерата си е 500.

Следователно на 2 милиона пенсионера трябва да се осигури по 100 лева минимум пенсия на месец. Това прави 2,4 милиарда на година. Останалите 3,6 милиарда ще се разпределят на база принос. Известно е, че всички точки в системата са 960 милиона и това означава, че всяка точка принос е равна на 3,75 лева годишно.

Пенсионера има 500 точки принос и ще получи по 3,75 лева за всяка една от тях през годината или общо 1875 лева. За 12 месеца това прави по добавка на база на приноса от 156,25 лева на месец. Пенсионера има и гарантирани 100 лева минимална пенсия и общата му пенсия през годината ще бъде 256,25 лева на месец.

На въпроса защо да е точно толкова, от модела става ясно, че бюджета за пенсии е една обща трапеза за всички пенсионери. Модела дава възможност за максимално справедливо и ефикасно разпределение на траpezата, така че там където има най-голяма нужда, там да бъде насочена допълнителна част от траpezата.

2.19. Дефицит

За да бъде пенсионния модел в равновесие, е нужно средния гражданин да работи в продължение на средно 40 години, ако ще получава пенсия средно 10 години. Тъй като модела не предвижда спестявания и излишъци, които да се обезценяват, от което губещите са хората, за да се плати на 1 пенсионер средната пенсия в размер от 50% от средния осигурителен доход са нужни 4 работещи със средните доходи в страната, от които да се вземат 12,5% осигурителна вноска за пенсия. Би било нормално да има всяка година или малко дефицит или излишък в системата, защото няма как да се изчисли със сигурност през следващата година колко ще са пенсионерите и колко плащащите данъци. Но ако дефицитът е твърде голям, ще е очевидно, че пенсионната система се използва и за други цели (наследство от настоящата система).

Един от въпросите, на който трябва да се отговори, когато с помощта на модела на осигурителния принос се постигне справедливост на пенсионната система, но с голям дефицит по редица причини е - този дефицит толкова ли е лош? Въпрос много

дискусионен. От една страна с ниските осигурителни вноски (а те реално са точно каквито трябва да бъдат, защото средния човек ако работи 40 години и плаща вноски за пенсия от 12,5%, то напълно ще си е изработил своите 50% от средния доход в страната пенсия в продължение на 10 години средно след пенсиониране) се стимулира икономиката. На работещите не им се изземват веднага допълнително осигуровки, така оставените допълнително пари в хората могат да бъдат превъртени поне веднъж на пазара, с тях да се купи някакво благо, от което съответния гражданин ще задоволи някаква своя потребност. Върху благото ще бъде платен данък върху потреблението и парите ще отидат в държавния бюджет, като ще могат да финансират дефицита в пенсионната система. Търговеца, който е продал съответното благо ще плати заплати на своите служители, върху които ще се внесат и осигуровки. Тези служители ще си купят някакво друго благо, ще задоволят някаква своя потребност, като ще платят данък върху потреблението, който отново ще отиде в бюджета и ще може да финансира дефицита в пенсионната система и т.н. Следователно по-добре пенсионната система, след като е справедлива и социална, и ако няма друг начин, да е на дефицит и да се дофинансира от косвените данъци.

И въпреки това, трябва да се отговори на въпроса как да се увеличи съотношението работещи/пенсионери, за да спадне дефицита в пенсионната система и по-голяма част от косвените данъци да отиват за нещо, което ще дърпа икономиката в страната напред.

Чисто теоретично в следващата таблица е разгледано следното предположение, че в страната естественият прираст в пенсионната система е 0 за дълъг период от време, хората са изключително здрави и всички стигат до средната продължителност на живота (и не я преминават). Тя е 75 години. Пенсионната възраст е 65 години. Заложено е средния гражданин да работи средно 40 години до навършване на пенсионна възраст. Всяка година се раждат по 100 хиляди деца, и си отиват 100 хиляди възрастни. При това идеално състояние, съотношението работещи/пенсионери би трябвало да бъде поне 4/1 и всъщност да няма никакъв дефицит в пенсионната система, като осигуровките за пенсии ще бъдат ниски в същото това време.

Таблица 2.19.00.1

Балансирано съотношение между брой лица в работоспособна възраст и брой пенсионери

Лица до 18 години	Лица между 18 и 65 години	Пенсионери между 65 и 75 години
18 години по 100 000 родени деца	47 години по 100 000 родени лица в работоспособна възраст	10 години по 100 000 родени в след трудоспособна възраст
1 800 000 средно	4 700 000 средно	1 000 000 средно

Изчисления на автора съгласно заложената хипотеза

Обща численост на населението 7,5 милиона души. Ако приемем, че за да се самофинансира пенсионната система са нужни 4 работещи спрямо 1 пенсионер, при тази хипотеза, при която естествения прираст в страната е нулев, ефекта ще се постигне. 700 000 от работоспособното население или около 15%, биха могли по всяко време да не работят, за да учат или да си търсят по-добра работа, и въпреки това системата ще работи без дефицит.

Тази хипотеза обаче не е възможна на практика и въпреки, че постига равновесие, в дългосрочен план би била гибелна за хората, защото няма никакво развитие, а само се поддържа статуквото. Увеличаване продължителността на живота е цел на хората, което е най-нормалното нещо. Само че след като се увеличава продължителността на живота е нужно или да има положителен естествен прираст на населението (увеличаването на популацията на хората може да е фатална за други видове от флората и фауната, което в дългосрочен план да е много голям проблем за устойчивото развитие) или пенсионната възраст да се повишава постоянно, но тъй като на никой работодател няма да му трябват възрастни хора, които да отстъпват по качества на останалите служители, то не е достатъчно само да се поддържат възрастните хора физически живи, те трябва да бъдат запазени в отлично здраве и форма през целия си живот. В този случай се осигурява стабилност на социално-осигурителните системи, на обществото, но стабилност не означава поддържане, а нищо по-малко от постоянна еволюция. Слабите видове осигуряват постоянната си еволюция чрез по-голямо количество. Хората (като доминиращ вид претендиращ да се третира като разумното същество) обаче не могат да разчитат на това и нямат друг вариант пред себе си освен качествена и постоянна еволюция.

2.20. Преход към новия пенсионен модел

Всички нови пенсионери ще получават пенсия изчислена по новия модел. Пенсиите на настоящите пенсионери ще се преизчислят по новия модел. Пенсията на получаващите по-висока пенсия по стария модел, няма да се повишава, докато не се изравни с пенсията, която би трябвало да получават по модела на осигурителния принос. Дефицита в пенсионната система до постигането на баланс, ще се финансира чрез трансфери от държавния бюджет както досега, чрез "Сребърния фонд" и чрез събраните средства в задължителните частни пенсионни фондове и професионалните пенсионни фондове, които ще преминат за управление от НОИ.

3. ПРАКТИЧЕСКА РЕАЛИЗАЦИЯ НА МОДЕЛА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ПРИНОС В БЪЛГАРИЯ

Настоящата глава разглежда с конкретни цифри промените, които биха настъпили в пенсионната система на България, както и при размера на обезщетенията за майчинство, общо заболяване и безработица, при налагане на принципите на модела на осигурителния принос. Във всички примери се приема, че размера на осигурителните вноски по новия модел са изцяло за сметка на работодателя както следва: за пенсия 12,5%, за здравно осигуряване 8%, за общо заболяване и майчинство 3,5%, за безработица 1%, за трудова злополука и професионална болест 0,5% (независимо от вида професия се въвежда единна осигурителна вноска за този риск, който ще бъде споделен солидарно между цялото общество).

При прегледа на промените, които ще настъпят при въвеждане на модела на осигурителния принос в детайли ще се покажат примери, при които настоящата данъчно-осигурителна система в България може да бъде обект на злоупотреби. Показано е как при въвеждане на модела на осигурителния принос тези практики ще станат невъзможни за реализация.

3.01. Осигурителен принос

3.01.01. Осигурителен принос за всички лица

Това ще бъде най-голямото нововъведение в социално-осигурителната система, което ще доведе до прецизно и справедливо определяне на пенсиите при пенсиониране. На база точките за осигурителен принос, което съответното лице е натрупало до даден момент, ще се определя и размера на обезщетенията предвидени в Кодекса за социално осигуряване. Критерият „осигурителен стаж“ отпада от осигурителната система.

Най-добрата дефиниция за осигурителен принос е: „съотношението между дохода на дадено лице, върху което са платени данъци и осигуровки и средния доход върху който са платени данъци и осигуровки от всички останали граждани в страната“. Ако парите запазваха стойността си във времето, щеше да е възможно да се събере целия доход на лицето през цялата му кариера и да се раздели на средния в страната за периода, за да се изчисли осигурителен принос от 1 или 1,2 или 1,5, или какъвто и да е друг коефициент. Само че парите не запазват стойността си във времето. И затова е необходимо на определен период от време да се оцени осигурителния принос на всяко лице спрямо средния, на следващ период от време отново да се оцени, защото парите вече не са същите. Животът е твърде динамичен и модела на осигурителния принос изисква всеки месец да се направи съпоставка на доходите на всяко лице, върху които са платени данъци и осигуровки, и средното положение в страната. През всеки отделен месец всяко едно лице ще се засече какво е заработило и следователно какви данъци и

осигуровки е платило (приноса към социално-осигурителната система) спрямо всички останали в страната. Коефициента, който получава през всеки период (месец), това е реалния принос на лицето за съответния период. За разлика от действащия модел пенсионна система на „осигурителния стаж“, в осигурителната система по модела на осигурителния принос, точките само се натрупват. Колкото повече работи лицето, толкова по-добра пенсия ще получава в бъдеще, и ще му се полагат по-големи обезщетения при необходимост, по време на своята трудова кариера. Нещо, което не може да се каже за модела на осигурителния стаж, където има възможности, при които по-добре човек въобще да не работи, от колкото да работи за ниски доходи при непълно работно време, защото ще си влоши индивидуалния коефициент, от което и размера на пенсията. И при това положение нормално е човека или въобще да не отиде да работи допълнително, или да работи в сивия сектор без договор. Затова не може когато някой работи допълнително, да има опцията индивидуалния му принос да се намали. Не е нормална ситуацията: „работиш за малко пари – по-зле става, не работиш – няма пари за хляб, но поне коефициента за пенсия няма да се влоши“. Проблемът е решен с модела на осигурителния принос, където допълнителната работа се признава при всички положения и влияе единствено положително на приноса на всеки, следователно и върху размера на пенсията.

В България има известна специфика заради различията между понятията „осигурителен доход“ и „работна заплата“. Затова чисто формално се прави различен начин на съпоставяне между доходите на отделното лице и средните в страната в периода до края на 1996 г. и за периода след началото на 1997 г., а именно:

Осигурителният принос се натрупва от гражданите през всеки месец и е равен на:

1. съотношението между работната заплата на лицето и средната работна заплата в страната за месеците до декември 1996 г. включително, като получения резултат се закръглява до втората цифра включително след десетичната запетая;

2. съотношението между осигурителния доход на лицето, за който са внесени осигурителните вноски дължими съгласно законодателството в страната и средния осигурителен доход в страната през съответния месец, за всички останали месеци след месец декември 1996 г., като получения резултат се закръглява до втората цифра включително след десетичната запетая.

Например: лицето Х получава заплата от 1000 лева през месец до декември 1996 г. включително. През този месец средната работна заплата в страната е била 1000 лева. Лицето Х получава 1 точка осигурителен принос през този месец. Същото се отнася и за всички останали месеци от кариерата до 1996 г. За месец след 1997 г. лицето има осигурителен доход от 500 лева, през същия този месец средния осигурителен доход в страната е бил 500 лева. Лицето получава за този месец 1 точка осигурителен принос.

Същата методика се използва и за всеки друг месец от кариерата на лицето за периода след 1996 г.

3.01.02. Осигурителен принос по право за майките

Според новата система, осигурителен принос ще придобиват по право майките – за всяко живо родено дете по 10 точки осигурителен принос, но за не повече от три деца. За да може да се възпроизвежда обществото и социално-осигурителната система, е необходимо постоянно в нея да се включват нови граждани, които да заемат мястото на лицата, които излизат от системата. Майките през периода на бременност и за известен период след това са поставени в неравностойното положение, тъй като не могат да работят и да плащат данъци, а следователно и да натрупват по този начин осигурителен принос. В същото време обаче те дават неоценим принос за системата и затова ще се компенсират с 10 точки осигурителен принос при раждането на всяко живо родено дете до третото включително. За 10 точки осигурителен принос майката в противен случай е необходимо да работи 10 месеца при среден осигурителен доход в страната, но тя дава своя не по-малко важен принос с раждането на дете (потенциален данъкоплатец), за което системата ще я компенсира.

На всяка майка ще се дават равни точки при раждане, независимо от това дали по принцип работи при средни доходи, по-ниски от средните или по-високи. Дали е справедливо или не, раждането се предполага, че ще коства еднакви усилия на всяка майка, затова и компенсацията при пенсиониране е в един и същи размер. Лимитът да се дават точки осигурителен принос служебно само за 3 деца се въвежда, защото все пак да си майка, не би трябвало да се превръща в професия. Всяко дете трябва да може да получи от своите родители достатъчно грижи, за да се развива добре и системата ще толерира раждането на до 3 деца от една майка, които да могат да бъдат отгледани добре. Солидарната система ще отговаря за първите 3 деца, а всяко следващо раждане би донесло по-скоро проблеми от една страна по чисто финансови причини, а от друга заради недостатъчната възможност на майката да полага достатъчно грижи (поради липса на време) за всички свои деца, и следствие на което те да не се развият достатъчно добре, да не получат равен старт с останалите на своята възраст и да се превърнат в аутсайдери в обществото.

Ако по политически причини се появят спорове от типа, че не трябва да има ограничения за броя на децата, за които се получава служебен осигурителен принос при пенсиониране, тъй като е дискриминация, отговорът на такива атаки е - системата за социално осигуряване е солидарна. Служебния осигурителен принос за раждане на дете трябва да се разглежда по-скоро като бонус за майката. По никакъв начин няма различно третиране на децата, защото не те са бенефициентите. По никакъв начин няма и различно третиране на майките, защото всяка има възможност да получи служебен осигурителен принос при раждането на до 3 деца. При поява на спорове, че жените имат физическата възможност да раждат деца и следователно да получават осигурителен

принос служебно, докато за мъжете това не е възможно, отговорът е – раждането изисква усилия, и който ражда, той ще получава административно осигурителен принос при навършване на пенсионна възраст за целите на своето пенсиониране.

3.01.03. Закупуване на осигурителен принос при навършване на пенсионна възраст

Осигурителния принос ще може и да се закупува, когато при навършване на пенсионна възраст, лицето не разполага с минималния брой точки осигурителен принос, за да се пенсионира.

За да се закупи 1 точка осигурителен принос трябва да се внесат осигуровките, които се дължат от самоосигуряващите се лица, върху средния осигурителен доход в страната, за месеца предхождащ месеца на внасянето.

По този начин няма да е възможно през цялата си кариера някой да може да се крие и да не плаща осигуровки върху реалните си доходи или ако го прави, през време на своята кариера ще получава много ниски обезщетения при нужда или няма да има право на никакви, а когато навърши пенсионна възраст и не е натрупал минималния брой точки осигурителен принос, или ще трябва да плати, за да си набави точките или ще трябва да изчака навършването на по-висока възраст, и реално да се пенсионира при по-лоши условия от останалите в системата.

Голямо предимство на системата на осигурителния принос е, че този, който по време на кариерата си е укривал доходи или не е работил достатъчно, в крайна сметка ще трябва да си признае всичко като плати в реална стойност скритите през годините осигуровки върху доходите. Дали парите ще са същите? Не разбира се, но усилията, за да се придобие една точка осигурителен принос през 2012 г., ще са същите, като да се придобие една точка осигурителен принос през 2022 г., както и през 2052 г. В номинална стойност парите няма да са същите, но за 1 точка осигурителен принос, винаги ще трябва да се платят осигуровките върху средния осигурителен доход в страната, независимо от номиналния му размер.

3.01.04. Закупуване на осигурителен принос при желание за по-ранно пенсиониране от възрастта регламентирана по закон

С модела на осигурителния принос всеки ще може да се пенсионира по всяко време, без значение от възрастта си. Условието в този случай е да плати за всеки месец по-ранно пенсиониране от възрастта за пенсиониране, осигуровките дължими от самоосигуряващите се лица върху средния осигурителен доход в страната за месеца предхождащ месеца на плащането им + допълнително за всеки месец и четирикратния размер на осигуровката за фонд „пенсии“. Лицето ще придобива по 1 точка осигурителен принос допълнително, за всеки месец, при който са платени осигуровките по този начин. А защо допълнително да се плаща и четирикратния размер на осигуровката за фонд пенсия? Защото осигуровката за пенсия е по модел 12,5%, а

средната пенсия, която ще се полага е равна на 50% от средния осигурителен доход в страната. Средния гражданин трябва да работи 4 месеца, за да получава 1 месец пенсия. Когато дадено лице иска да започне да получава по-рано пенсия, на практика системата няма да се ощети, защото реално самото лице ще си я изплати.

За натрупаните точки осигурителен принос до момента преди ранното пенсиониране, лицето трябва да заплати четирикратния размер на осигуровката за пенсия, за всяка точка осигурителен принос, тъй като по-ранната пенсия ще се изчислява и на база придобитите преди това точки осигурителен принос.

Дава се възможност на всеки да се пенсионира когато пожелае и да почне да получава пенсия. Всяко нещо струва пари обаче и затова се оставя на всеки да си направи сам разчетите докога иска да работи, може ли да си позволи по-ранно пенсиониране. Държавата предоставя тази възможност, като няма да се ощети солидарната система по никакъв начин.

3.01.05. Ограничения за придобиване на осигурителен принос

С оглед защитата на осигурителната система се поставя следното ограничение, което ще има смисъл при изключителни обстоятелства. В случай, че през календарна година бъде отчетена инфлация по-голяма или равна на 20 на сто, максималния осигурителен принос, който може да бъде придобит през всеки месец от същата тази календарна година е не повече от 10 точки.

С оглед защитата интереса на държавата, работещите в бюджетни предприятия по смисъла на Закона за счетоводството, както и в дружества, в които държавата има 50 на сто или повече дялово участие, не могат да придобиват повече от 10 точки осигурителен принос месечно, независимо от дохода, върху който се правят осигурителни вноски.

По този начин се пресичат дори и теоретично всякакви опити за злоупотреби, ако в бъдеще страната е подложена на инфлационен натиск и пазара на труда не може да реагира адекватно на ситуацията, или ако в някое финансирано от държавата ведомство или частна организация, се реши да се раздават прекомерно високи заплати, заради което в бъдеще определени лица биха могли да се окажат в голяма тежест на солидарната осигурителна система.

3.02. Осигурени лица

По модела на осигурителния принос за всички, които работят (без значение по трудов договор, граждански договор или като самоосигуряващи се лица) трябва да се правят вноски за всички рискове върху доходите, които получават от труд, а самоосигуряващите се лица върху не по-малко от минималната база регламентирана със закон.

При действащата система работещите по извънтрудови правоотношения (т. н. граждански договори) не правят вноски например във фонда за общо заболяване и майчинство, а самоосигуряващите се лица имат опцията да се осигуряват, или да не се осигуряват.

За получаване на обезщетение за майчинство осигуровката е 3,5% от дохода, а при настоящия модел обезщетението за майчинство се получава в продължение на 410 дни или около 13,5 месеца върху 90% от дохода. За да се изплати обезщетението на майката от 90% за един месец, е необходимо да се внесе за 26 месеца осигуровката от 3,5%. За да се платят същите обезщетения в продължение на 13,5 месеца, ще са нужни $13,5 * 26$ или 350 месеца, което прави близо 30 години непрекъснато в осигуряване. Това е, за да се подsigури майчинството за 1 дете. Нормално е да се предположи, че майката ще отсъства от пазара на труда през периода на майчинството, в който няма да внася осигуровки, ще учи, или по други причини може да е на пазара на труда за известен период от време, тъй като живота е твърде динамичен. Освен това би трябвало да се заложи, че всяка майка ще роди поне 2 деца, за да не се намалява популацията. Тогава са необходими около 60 години да се внасят осигуровките от 3,5%, за да се плати майчинството за поне 2-те деца на всяка майка. С вноските на бащата сметката разходите се покриват. Само че не е за пренебрегване факта, че с тези 3,5% вноски се покриват и обезщетенията при болест на лицата работещи по трудов договор. Следователно е нужно през цялата кариера да се правят вноски във фонда за общо заболяване и майчинство, за да може на практика всеки да си е платил за обществената солидарност, която ще ползва. В сега действащата система се дава възможност на определени категории (самоосигуряващи се лица и работещи по граждански договори) да не правят вноски за майчинство, което е недопустимо, защото по този начин някой може да работи почти цялата си кариера без да се осигурява за майчинство, а да се осигурява точно, когато дадено раждане бъде планирано и се очаква. В такъв случай лицето ще получи обезщетение като ще са били внасяни осигуровки за кратък период от време, а след като не се очаква раждане на повече деца, очевидно е, че никой няма да е съгласен доброволно да плаща повече осигуровки (при действащата в момента система самоосигуряващите се лица имат право да избират дали да се осигуряват за общо заболяване и майчинство или не). Реално лицето, което постъпи по този начин (да се осигурява за майчинство само непосредствено преди раждането), ще ограби всички останали, което не е редно.

3.03. Разпределение на осигурителната тежест между работодател и служител

По отношение на разпределението за плащане на осигуровките между работодател и служител, за модела на осигурителния принос няма особено значение когато става дума за изплащането на пенсиите. Но с оглед справедливостта, за всички

лица осигуряването трябва да бъде при еднакви условия. Самоосигуряващите се лица са работодатели сами на себе си и плащат изцяло за своя сметка осигуровките. Държавните служители в България и в много други страни не плащат осигуровки и те са за сметка на държавния бюджет.

Не е целесъобразно формално държавните служители да плащат осигуровки, които се удържат от заплатата им, след като е ясно, че при всички случаи работодателят – държава ги покрива реално. Но ако работещите в частния сектор покриват част от осигурителното бреме, което се удържа от заплатата им, то те са поставени в неравностойно положение спрямо държавните служители. Неправилна постановка е да се накарат формално, държавните служители да се осигуряват както работещите в частния сектор. За да има осигуряване за всички при едни и същи условия, по модела на осигурителния принос осигуровките ще са изцяло за сметка на работодателя. На практика съответната организация има определен бюджет за дадено работно място. Дали ще плаща по-ниска заплата, като осигуровката е за нейна сметка, или ще плаща по-висока заплата, но като част от осигуровката е за сметка на служителя, би трябвало да е безразлично от финансова гледна точка. Опростява се обаче отчетността и счетоводството.

При прехода към новия модел, не трябва да се допуска работодателите да намаляват заплатите, а да се договори промяната да се случи безболезнено за всички.

Тъй като сегашното съотношение в България на вноските за осигуровки между служител и работодател, е 40:60 (с някои изключения), промяната автоматично би означавала, че нетната заплата на служителя се увеличава, като се увеличават и разходите за работодателя. Това евентуално би предизвикало недоволство сред работодателите заради по-големите разходи, които трябва да поемат. Затова, за да се съгласят на промяната, може да се договори, че няма да се повишават осигурителните прагове по отделните икономически дейности, за определен период от време.

В действителност въвеждането на модела на осигурителния принос в България ще доведе до следната промяна от гледна точка на работодателя:

Таблица 3.03.00.1
Промени в резултат от прехвърлянето на осигурителната тежест за сметка на работодателя

Осигуровки	Действаща система		Модел на осигурителния принос
	Служител	Работодател	Работодател
за пенсия	5,7%	7,1%	12,5%
за здравно осигуряване	3,2%	4,8%	8%
за ОЗМ ¹²¹	1,4%	2,1%	3,5%
за безработица	0,4%	0,6%	1%

¹²¹ - общо заболяване и майчинство

Осигуровки за ТЗПБ ¹²² за ДЗПО ¹²³	Действаща система		Модел на осигурителния принос
	Служител	Работодател	Работодател
	0%	0,4%-1,1%	0,5%
2,2%	2,8%	0%	
Общо осигуровки за сметка на работодателя	17,8%-18,5%	25,5%	
При заплата на служителя от 1000 лева	178 – 185 лв.	255 лв.	
Спестени средства от корпоративен данък 10% и 5% данък дивиденди (14,5% реално)	25,81 лв. – 26,83 лв.	36,98 лв.	
Работното място струва	855 ¹²⁴ лв. + 152,19 лв. до 158,17 лв. или общо 1007,19 лв. – 1013,17 лв.	855 лв. + 218,02 лв. или общо 1073,02 лв.	

Изчисления на автора

Както се вижда от таблицата, увеличението на разходите за работодателя са в рамките на незначителните 6,5%, като за сметка на тях реално се увеличава нетната заплата на служителите и повече приходи ще влизат във фондовете за държавното обществено осигуряване.

Ще се престане със спекулата, че служителите в частния сектор са онеправдани тъй като държавните служители не плащат осигуровки. И може би по-важното ще бъде, че когато осигуровките са изцяло за сметка на работодателя, тогава служителя по-трудно ще се съгласи да работи на официално по-ниски доходи, а разликата да прибира по уговорка с работодателя. Докато част от осигурителното бреме е за сметка на удръжки от заплатата, работника има мотиви да скрие реалното си възнаграждение, докато когато осигуровките са изцяло за сметка на работодателя, работника има материалния интерес да му се обявят истинските доходи, тъй като няма да плати никакви осигуровки за своя сметка, но ще получи по-големи права от осигурителната система.

За работодателя в този случай ще е по-добре да обяви платените осигуровки за работника, защото те се признават за разход за дейността и няма да бъдат обложени с корпоративен данък и данък при разпределение на дивиденди. Обезсмисля се до голяма степен варианта, при който работодател и работник се уговарят възнаграждението да се декларира пред органите на властта по-ниско от реалното, а разликата да се плаща на ръка.

3.04. Сравнение при обезщетенията между модела на осигурителния стаж и модела на осигурителния принос

С въвеждането на модела на осигурителния принос, освен промените по отношение на начина на осигуряването и условията за отпускането на пенсии, ще се променят и изискванията за отпускане и начина на изчисляване на обезщетенията от осигурителната система, които вече ще са свързани с приноса на лицето. В този раздел

¹²² - трудова злополука и професионална болест

¹²³ - задължителна осигуровка в частен пенсионен фонд

¹²⁴ - при 1000 лева заплата работодателя няма да плати 10% корпоративен данък и 5% данък за дивиденди при разпределение на печалбата

се разглежда как ще се отрази замяната на системата на осигурителния стаж, с модела на осигурителния принос.

3.04.01. Обезщетения при временна неработоспособност и трудоустрояване

Според действащата система, осигурените лица за общо заболяване и майчинство имат право на парично обезщетение вместо възнаграждение за времето на отпуск поради временна неработоспособност и при трудоустрояване, ако имат най-малко 6 месеца осигурителен стаж като осигурени за този риск. Изискването за 6 месеца осигурителен стаж не се отнася за лицата, ненавършили 18-годишна възраст.

По модела на осигурителния принос с оглед на принципа приносът да се натрупва при равни условия, всички лица, които работят или се самоосигуряват, ще са осигурени за общо заболяване и майчинство. Освен това другата промяна ще е, че вместо 6 месеца осигурителен стаж ще се изискват 12 точки осигурителен принос, което означава, че дадено лице, което може да получава този вид обезщетения, ще трябва или да работи 12 месеца върху средния осигурителен доход в страната, или да работи по-малко, но върху по-високи от средните доходи в страната, или ако се осигурява на минимални доходи, то ще трябва да се осигурява по-дълго. За новия модел няма значение колко време е работило лицето, важното е да е платило съответните минимални осигуровки спрямо средното в системата (принос) в реален размер, който остава непроменен във времето, за да може да получава солидарност. Изискването за минимален брой точки осигурителен принос няма да се отнася за лицата, които не са навършили 18-годишна възраст, както е и при стария модел.

Според действащата система дневното парично обезщетение за временна неработоспособност поради общо заболяване се изчислява в размер 80 на сто, а за временна неработоспособност поради трудова злополука или професионална болест - в размер 90 на сто от среднодневното брутно трудово възнаграждение или среднодневния осигурителен доход, върху които са внесени или дължими осигурителни вноски, а за самоосигуряващите се лица - внесени осигурителни вноски за общо заболяване и майчинство за периода от 12 календарни месеца, предхождащи месеца на настъпване на неработоспособността. Дневното парично обезщетение за временна неработоспособност поради общо заболяване не може да надвишава среднодневното нетно възнаграждение за периода, от който е изчислено обезщетението.

По модела на осигурителния принос, през първите 3 дни¹²⁵ от неработоспособността работодателя ще изплаща среднодневното брутно възнаграждение за месеца, в който е настъпила временната неработоспособност. Този подход, който се явява на практика допълнителен платен отпуск за лицето, се използва в редица страни, и цели да се предотвратят възможни злоупотреби от страна на работодатели и служители. Освен това, в повечето случаи 3 работни дни е напълно

¹²⁵ Подход използван в последните години и в България

достатъчен период за служителя, да се възстанови от леко заболяване или настинка, от което ще се освободи осигурителната система от допълнително бюрокрация и разходи. В случаите, когато е необходим по-дълъг период за лечение, размера на обезщетението ще се изчислява по следната формула:

1. Броя точки осигурителен принос, които лицето е натрупало за последните 36 календарни месеца преди месеца, в който настъпва нетрудоспособността, се разделя на 48, като резултата се закръглява до втората цифра след десетичния знак.

2. Резултата от т. 1 се умножава по средния осигурителен доход в страната, в месеца предхождащ настъпването на неработоспособността.

3. Получения резултат от т. 2 се умножава по 3 на сто.

Тъй като при модела на осигурителния принос няма таван на осигурителния доход, въпреки, че е малко вероятно, е все пак възможно някой да се опита да злоупотреби с обществената солидарност. Затова въпреки, че таван на осигурителния доход няма да има, таван на размера на обезщетенията е задължителен. В случая с обезщетенията за временна нетрудоспособност и трудоустрояване, тавана на обезщетението ще е в дневен размер от 10% от средния осигурителен доход в страната за месеца предхождащ месеца на настъпване на нетрудоспособността.

3.04.02. Обезщетения при бременност и раждане

Според действащата система, осигурените лица за общо заболяване и майчинство имат право на парично обезщетение за бременност и раждане вместо трудово възнаграждение, ако имат 12 месеца осигурителен стаж като осигурени за този риск.

Според новия модел на осигурителния принос, всички лица, които работят (независимо по трудов или граждански договор) или се самоосигуряват, трябва да са осигурени задължително за бременност и раждане, а за да имат право на обезщетение в този случай трябва да са натрупали поне 12 точки осигурителен принос.

Според действащата система дневното парично обезщетение при бременност и раждане се определя в размер на 90 на сто от среднодневното брутно трудово възнаграждение или среднодневния осигурителен доход, върху който са внесени или дължими осигурителни вноски, а за самоосигуряващите се лица - внесени осигурителни вноски за общо заболяване и майчинство за периода от 24 календарни месеца (след промените от 2011 г.), предхождащи месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане. Дневното парично обезщетение не може да бъде по-голямо от среднодневното нетно възнаграждение за периода, от който е изчислено обезщетението, и по-малко от минималната дневна работна заплата. Като обезщетението може да се получава за период от 410 дни.

По модела на осигурителния принос дневното парично обезщетение (както и при обезщетенията за нетрудоспособност поради общо заболяване) ще се определя по следната формула:

1. Броя точки осигурителен принос, които лицето е натрупало за последните 36 календарни месеци преди месеца, в който се прекратява осигуряването, се разделя на 48, като резултата се закръглява до втората цифра след десетичния знак.

2. Резултата от т. 1 се умножава по средния осигурителен доход в страната, в месеца предхождащ настъпването на временната неработоспособност поради бременност и раждане.

3. Получения резултат от т. 2 се умножава по 3 на сто.

Например: ако средния осигурителен доход за месеца преди настъпването на нетрудоспособността в страната е 600 лева, а лицето X има натрупани 36 точки осигурителен принос (което означава, че се е осигурявало върху средния доход в страната през този период), дневното парично обезщетение ще е както следва: 36 точки принос (на лицето) / 48 * 600 лева * 3% = 13,50 лева.

Минималното дневно парично обезщетение при бременност и раждане ще се определя със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване. Максималното дневно парично обезщетение няма да може да е по-голямо от 10 на сто от средния осигурителен доход в страната за месеца предхождащ месеца, в който се прекратява осигуряването.

България е от най-щедрите страни по отношение периода, в който се получава обезщетение за майчинство. Поради тази причина в последните години злоупотребите при майчинството са честа практика. Докато за повечето страни е нормално обезщетението да се изчислява от доходите на лицето за последните няколко месеца до 1 година, но предоставяйки обезщетение за кратък период от няколко месеца, то в България поради дългия период за получаване от 410 дни, се стигна до положението от 2012 г. обезщетението за майчинство да се изчислява от доходите за последните 24 месеца, като въпреки това отново има възможности за злоупотреби.

За модела на осигурителния принос основен принцип е всеки, който се опита да злоупотреби със системата, да реализира задължително финансова загуба.

Ефекта от прехода между старата система и модела на осигурителния принос, ще изглежда по следния начин, за лице, което е решило да се осигурява за кратък период на нереално високи доходи, за да получава за дългия период на майчинството високо обезщетение:

1. Според действащата модел се гледат доходите за период от 24 месеца назад, а обезщетението е в размер на 90% от среднодневното брутно възнаграждение през периода и се изплаща за период до 410 дни. Освен това осигуряването за майчинство е задължително само за лицата, които работят по трудов договор. Следователно е възможно лице, което през цялата си кариера работи по

граждански договори или се самоосигурява, да се е осигурявало само за период от 24 месеца за майчинство, а да вземе много големи обезщетения благодарение на фиктивно осигуряване през този период върху много високи доходи¹²⁶, според следващия пример:

- Раждането е предварително планирано
- Поставената цел е възползване от недостатъците и наивността на законодателството (в случай, че дефектите не са оставени умишлено)
- По стария модел на осигурителния стаж има таван на осигурителния доход от 2000 лева за 2012 г.

Бъдещата майка планира в близките 24 месеца раждане, знае за дефектите в закона и затова започва да се самоосигурява на максималния осигурителен доход от 2000 лева.

Като самоосигуряващо се лице може да не декларира и никакъв доход, а да работи в „сивия сектор“, затова за примера тя няма да внася никакъв данък върху доходите си, тъй като официално няма да има такива. За месец разходите ѝ върху осигурителния доход от 2000 лева през 2012 г. ще са:

17,8% за пенсионно осигуряване = 356 лева

8% за здравно осигуряване = 160 лева

3,5% за фонда за майчинство = 70 лева

Общо разходи = 586 лева месечно

За 24 месеца трябва да направи разходи от 586 лева * 24 месеца = 14064 лева за осигуровки. Обезщетението за майчинство се изплаща за период от 410 дни (кръгло 13,5 месеца) и майката, която се е осигурявала по този начин ще получи всеки месец по 90% от 2000 лева или 1800 лева обезщетение. Като ще го получава за период от приблизително 13,5 месеца. В крайна сметка ще получи от фонда за майчинство общо около 24 300 лева. Чиста печалба 24 300 – 14 064 = 10 236 лева. И това са пари, които са източени с посочената схема. Парите за солидарност, които плаща цялото общество. Въпреки, че раждането на дете не е толкова лесно да се планира, в последните години тази схема е често явление (особено в годините, когато обезщетението се изчисляваше от доходите за по-кратък период).

2. По модела на осигурителния принос посочената по-горе схема става невъзможна, въпреки че бъдещата майка не е ограничена от задължението за броя месеци в осигуряване, и въпреки че осигурителното бреме е по-ниско. Всякакви опити за фиктивно осигуряване на нереално високи доходи на практика стават безсмислени. Ако лицето в последния момент преди раждането реши да натрупа голям брой точки осигурителен принос, за да получава продължителния период за майчинство високо обезщетение, сметките ще изглеждат така: за натрупване на 48 точки осигурителен принос, ще е нужно в най-добрия случай при самоосигуряване да се платят осигуровки в размер 12,5% за пенсия, 8% за

¹²⁶ Сигор С., Регистриране и осчетоводяване на свободна професия, изд. Редор, 2010 г.

здравно осигуряване, 3,5% за общо заболяване и майчинство, 1% за безработица и 0,5% за трудова злополука и професионална болест, за период от 48 месеца върху средния осигурителен доход в страната, или за 24 месеца върху 2 пъти по-голям от средния осигурителен доход в страната, или някаква друга комбинация. Ако средния осигурителен доход в страната е 1000 лева, за всяка точка осигурителен принос трябва да се платят 25,5% осигуровки, или 255 лева. За 48 точки осигурителен принос трябва да се платят 12 240 лева. Обезщетението за майчинство по модела на осигурителния принос ще се определя по формулата брой точки осигурителен принос натрупани в последните 36 месеца / $48 * \text{средния осигурителен доход в страната} * 3\%$. В случая дневното обезщетение би било $48 \text{ точки принос} / 48 * 1000 \text{ лева (средния осигурителен доход в страната)} * 3\% = 30 \text{ лева на ден}$. За 410 дни майката ще получи 12 300 лева. Това е с под 0,5% повече от осигуровките, които би платила за всички рискове, но имайки предвид, че тази сума ще се получи в рамките на 410 дни, а осигуровките са платени преди това, то инвестирането във фиктивно осигуряване при високи доходи става неатрактивно.

Осигурителната система е създадена да помага, на този, който е в нужда. Това не трябва да се прави със схеми за източване на фонда за майчинство и общо заболяване (при това напълно законни), а да си е държавна политика. Стига държавата да може да си го позволи, на всяка бъдеща майка трябва да се обърне необходимото внимание и да се подпомогне, а не само тези, които знаят за схемите и участват в тях да се възползват. Новия модел отказва от всякакви опити за участие в схеми срещу солидарните фондове и в крайна сметка, когато на гражданина няма да му е изгодно да хитрува, просто ще спазва правилата, които важат за всички.

Бъдещите майки, които се осигуряват добросъвестно, реално няма да усетят промяната, освен, че вече няма да треперят дали в някой месец не са останали без работа, защото могат да си наваксат точките осигурителен принос през някой от останалите месеци в 3 годишния период преди прекратяване на осигуряването поради бременност и раждане.

3.04.03. Обезщетения за безработица

Според действащата осигурителна система в България право на парично обезщетение за безработица имат лицата, за които са внесени или дължими осигурителни вноски във фонд "Безработица" най-малко 9 месеца през последните 15 месеца преди прекратяване на осигуряването и които имат регистрация като безработни в Агенцията по заетостта, нямат отпусната пенсия за осигурителен стаж и възраст или пенсия за ранно пенсиониране и не упражняват трудова дейност, за която подлежат на задължително осигуряване за безработица. Дневното парично обезщетение за безработица е в размер на 60 на сто от среднодневното възнаграждение или

среднодневния осигурителен доход, върху който са внесени или дължими осигурителни вноски във фонд "Безработица" за последните 24 календарни месеца (от 2012 г.), предхождащи месеца на прекратяване на осигуряването, и не може да бъде по-малко от минималния дневен размер на обезщетението за безработица.

По новия модел на осигурителния принос, за да се получава обезщетение за безработица, лицето трябва да е натрупало поне 12 точки осигурителен принос в последните 36 месеца преди месеца на прекратяване на осигуряването, което означава, че за да получава обезщетение за безработица дадено лице трябва да работи на всеки 3 години поне 1, през което време да се осигурява върху средния осигурителен доход в страната, да работи 3 години при доходи равни на 1/3 от средните в страната, или всякакви други комбинации запазващи това съотношение.

По стария модел са определени различни срокове за изплащане на обезщетенията за безработица в зависимост от натрупания осигурителен стаж на лицето.

Таблица 3.04.03.1

Период за изплащане на обезщетение за безработица по действащата система

Осигурителен стаж (години)	Период за изплащане на обезщетението (месеци)
До 3	4
От 3 до 5	6
От 5 до 10	8
От 10 до 15	9
От 15 до 20	10
От 20 до 25	11
Над 25	12

Кодекс за социално осигуряване, чл. 54в

По модела на осигурителния принос, осигурителния стаж няма никакво значение, а ще се гледа приноса, който лицето е натрупало за последните 36 месеца преди прекратяването на осигуряването.

Таблица 3.04.03.2

Период за изплащане на обезщетение за безработица по модела на осигурителния принос

Натрупани точки осигурителен принос за последните 36 месеца преди прекратяването на осигуряването	Период за изплащане на обезщетението
от 12 до 17,99 точки	4 месеца
от 18 до 23,99 точки	5 месеца
от 24 до 27,99 точки	6 месеца
от 28 до 31,99 точки	7 месеца
от 32 до 35,99 точки	8 месеца
от 36 до 39,99 точки	9 месеца
от 40 до 43,99 точки	10 месеца
от 44 до 47,99 точки	11 месеца
за 48 и повече точки	12 месеца

Предложение на автора

Съгласно **Таблица 3.04.03.2**, лице, което се е осигурявало последните 3 години върху средния осигурителен доход в страната, и е натрупало през периода 36 точки осигурителен принос, ще има право да получава 9 месеца обезщетение за безработица. За да получава 12 месеца обезщетение за безработица, както може да се види от таблицата, трябва да се е осигурявало през последните 36 месеца върху осигурителен доход равен на 1,34 пъти по-висок от средния, за да натрупа поне 48 точки осигурителен принос от 36 месеца.

По действащата система на това лице ще са му нужни за такава продължителност на получаване на обезщетение, не по-малко от 25 години осигурителен стаж, което на практика означава, че ако човек може да започне работа на 18 години най-рано, то трябва да навърши поне 43 години и да се е осигурявал непрекъснато, за да има право в продължение на 12 месеца да получава обезщетение.

При модела на осигурителни принос дадено лице може да бъде и на 18 години, да е работило 1 месец, в който да е платило осигуровки върху 48 пъти по-висок доход от средния в страната – това ще даде право на това лице да получава 12 месеца обезщетение за безработица, в същия размер както например друго лице, което работи 36 месеца върху 1,34 пъти по-голям осигурителен доход от средния в страната. Реалния принос на двамата към осигурителната система е един и същ и трябва да се третира еднакво, а не да има реално скрити дискриминационни текстове по възраст, както е в стария модел. Ако в него може да се търси някаква логика, тя е, че по-възрастните по-трудно могат да си намерят нова работа и затова обезщетението при тях е за по-дълъг период от време. Само че това далеч не е сигурно, че е така, особено като се има предвид високите нива на младежката безработица.

Важното за новия модел на осигурителния принос не е колко време се е водило, че е работил някой, а какъв е реалния му принос към осигурителната система.

Размера на обезщетението за безработица по модела на осигурителния принос отново се води от основния принцип, че който се опита да източва солидарните фондове, задължително трябва да реализира загуба. Затова дневното парично обезщетение за безработица ще се определя по следния начин:

1. Броя точки осигурителен принос, които лицето е натрупало за последните 36 календарни месеци преди месеца, в който се прекратява осигуряването, се разделя на 48, като резултата се закръглява до втората цифра след десетичния знак.

2. Резултата от т. 1 се умножава по средния осигурителен доход в страната за месеца предхождащ месеца на прекратяване на осигуряването.

3. Получения резултат от т. 2 се умножава по 2 на сто.

Минималното дневно парично обезщетение за безработица ще се определя със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година. Максималното дневно парично обезщетение за безработица няма да може да е по-

голямо от 6 на сто от средния осигурителен доход в страната за месеца предхождащ месеца, в който се прекратява осигуряването.

С тези нови правила, който реши да източва фонда за безработица би трябвало да направи следните разходи: 1 точка осигурителен принос се придобива като се платят осигуровките за всички рискове върху средния осигурителен доход в страната. А това означава 25,5% осигуровки (12,5% за пенсия, 8% за здравно осигуряване, 3,5% за майчинство и общо заболяване, 1% за безработица, 0,5% за трудова злополука и професионална болест). Ако средния осигурителен доход в страната е 1000 лева, това означава, че осигуровките за 1 точка осигурителен принос ще са 255 лева. Ако някой иска да получава в продължение на 12 месеца обезщетение за безработица, то ще трябва да е натрупал 48 точки осигурителен принос. Разходите биха били $48 \text{ точки} * 255 = 12\,240$ лева. Обезщетението за безработица на ден би било в размер $48 \text{ точки принос} / 48 * 1000 \text{ лева} * 2\%$ или 20 лева на ден. Ако се получава 365 дни, лицето ще получи 7300 лева. Очевидно ще бъде на загуба всеки, който се опита да злоупотребява с фонда за безработица по новия модел. Въпреки, че с направените осигуровки лицето ще придобие и права за по-висока пенсия, това в никакъв случай няма да е подходяща схема за лица, които искат да постигнат краткосрочна печалба с фиктивно осигуряване и безработица след това.

Като допълнителна мярка срещу злоупотреби, няма да е възможно да се получава повторно обезщетение за безработица, преди изтичане на 36 месеца от последния месец, в който е получавано обезщетение за безработица.

3.05. Сравнение за начина и размера на пенсиите, които се отпускат по модела на осигурителния стаж и по модела на осигурителния принос

3.05.01. Пенсии за осигурителен принос и възраст

По стария модел това са така наречените „пенсии за осигурителен стаж и възраст“, право за които се придобива при навършване на 60 години и 4 месеца от жените и 63 години и 4 месеца от мъжете, и осигурителен стаж 34 години и 4 месеца за жените и 37 години и 4 месеца за мъжете. От 31 декември 2012 г. възрастта се увеличава от първия ден на всяка следваща календарна година с 4 месеца до достигане на 63-годишна възраст за жените и 65-годишна възраст за мъжете. От 31 декември 2012 г. нужния осигурителен стаж за пенсиониране се увеличава от първия ден на всяка следваща календарна година с 4 месеца годишно до достигане на 37 години за жените и 40 години за мъжете. Ако лицата нямат право на пенсия заради недостатъчен осигурителен стаж, до 31 декември 2011 г. те придобиват право на пенсия при навършване на 65-годишна възраст за жените и за мъжете и не по-малко от 15 години действителен осигурителен стаж. От 31 декември 2011 г. нужната възраст за пенсиониране по този показател се увеличава от първия ден на всяка следваща календарна година с 4 месеца до достигане на 67 години.

По модела на осигурителния принос, понятието „осигурителен стаж“ отпада. Възрастта за пенсиониране ще се увеличава със същото темпо, но тази за пенсиониране на жените ще продължава да се увеличава допълнително 6 години с по 4 месеца, докато достигне възрастта за пенсиониране при мъжете - 65 години¹²⁷. Изискването за „осигурителен стаж“ се заменя от изискване за минимален брой точки осигурителен принос. Този минимален брой точки осигурителен принос нужен за пенсиониране всяка година ще се променя, защото ще бъде равен на 75% от средния осигурителен принос на останалите пенсионери, въз основа на които се отпускат пенсията за възраст и принос към 30.09 на годината предхождаща следващата календарна година. Всяка година в закона за бюджета на държавното обществено осигуряване ще се регламентира точния размер на минималния брой точки осигурителен принос необходими за пенсиониране.

Лицата, които не са натрупали 75% от средния брой точки осигурителен принос на всички пенсионери, въз основа на които се отпускат пенсията за възраст и принос, но са натрупали 50% от средния брой точки, ще имат право да се пенсионират на 65 години и 4 месеца, като тази възраст ще се увеличава след 31 декември 2012 г. с 4 месеца годишно, до достигане на пенсионна възраст от 67 години.

3.05.02. Пенсии за осигурителен стаж и възраст срещу Пенсии за осигурителен принос и възраст

Изчисленията са направени на базата на официалната информация, която е публикувана от Националния осигурителен институт в справочник за пенсията към 31.12.2011 г.¹²⁸ Тъй като информацията е представена във вид по стария модел на осигурителния стаж, ще бъде преобразувана по такъв начин, че в максимална степен да е съпоставима с начина на отчитане по модела на осигурителния принос. От статистиката на НОИ ще може да се видят групирани данни, като срещу всеки интервал има информация за средния стаж на групата. Има информация и групиране по индивидуален коефициент.

За преобразуването на така публикуваната информация от НОИ, в информация, която приблизително би била близка до модела на осигурителния принос, ще се приеме, че едно лице, което има индивидуален коефициент 1 и стаж 40 години по стария модел,

¹²⁷ Според българската конституция от 1991 г. „Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол...“. Според настоящия кодекс за социално осигуряване, мъжете трябва да работят повече, и имат право да се пенсионират по-късно от жените – може да се приеме, че има ограничение на права. От друга страна, ако няма ограничения на права за мъжете, то тогава може да се приеме, че има привилегии за жените – необходимост от по-малко стаж и по-ранна възраст за пенсиониране по признак „пол“. И двата случая може да се тълкуват като противоконституционни. Според българската конституция, каквато е пенсионната възраст за мъжете, такава трябва да е и за жените и не може да има ограничения или привилегии за който и да е от двата пола. В „Бялата книга“ на Европейската комисия за адекватни, сигурни и устойчиви пенсии от 2012 г. се препоръчва да няма различия за условията, при които се пенсионират двата пола.

¹²⁸ Статистически бюлетин на НОИ – Пенсии към 31.12.2011 г., НОИ, 2012

осигурителния му принос по новия модел е $1 * 12 \text{ месеца} * 40 \text{ години} = 480$ точки осигурителен принос. Разбира се при реформиране на системата за всяко отделно лице ще се изчисли реалния принос, но когато се разглежда цялата група от всички пенсионери, то отрицателната разлика в реалния принос при едни, би трябвало да се компенсира от положителната разлика в реалния принос при други, т.е. преобразуването на съвкупната информация теоретично може да се приеме за относително коректно.

Таблица 3.05.02.1

Разпределение на личните първи пенсии за осигурителен стаж и възраст по размер на индивидуалния коефициент на пенсионерите към 31.12.2011 г.

	Брой	Действителен стаж (средно)	Стаж с превръщане
Общо	1 649 048	33,2	37,1
Без индивидуален коефициент	15 227	27,1	28,7
до 0,5	18 695	24,3	24,9
0,5-1	526 964	31,3	32,5
1,01-1,2	297 617	33,5	35,6
1,21-1,4	239 660	34,2	37,6
1,41-1,6	172 142	34,6	39,6
1,61-1,8	117 551	34,6	41,4
1,81-2	77 871	34,9	43,1
2,01-2,5	102 087	35,0	45,1
2,51-3	48 400	34,8	47,0
3,01-4	27 222	36,0	47,7
4,01-6	4 843	37,0	46,8
6,01-8	524	37,4	42,0
8,01-10	144	37,6	42,8
над 10	101	36,4	40,4

Източник: Статистически бюлетин на НОИ – Пенсии към 31.12.2011 г., НОИ, 2012

Преобразуването на информацията от НОИ се извършва по следния начин:

1. Броя на лицата без индивидуален коефициент както и тези с коефициент над 6 е незначителен спрямо общия брой на пенсионерите и тяхното отсъствие от статистиката едва ли би могло да изкриви твърде много информацията, затова те се отстраняват от сметките, а и реално няма как да се изчислят имажинерните стойности на лицата без коефициент или тези с коефициент над 10, но без да се посочи таван.

2. Обявената информация от НОИ е дадена в групи, но с различни интервали, затова тя трябва да се разбие на групи с равни интервали кратни на 0,1, като ще се приеме, че всички, които попадат в група от 0,1-0,2 имат стойност от 0,15

За пример: в таблицата за разпределение на личните първи пенсии за осигурителен стаж и възраст, в група с индивидуален коефициент „от 1,01 до 1,2“ с брой 297 617 пенсионера със среден действителен стаж от 33,5 години, информацията се преобразува до следното: „има 148 808 пенсионера с индивидуален коефициент 1,05 и действителен стаж от 33,5 години и 148 809 пенсионера с индивидуален коефициент 1,15 и действителен стаж от 33,5 години“. Преобразуването на всяка друга група се извършва по същия начин.

3. За преобразуването от системата на осигурителния стаж към модела на осигурителния принос се приема, че лице, което има индивидуален коефициент 1 и действителен осигурителен стаж 40 години, има осигурителен принос от 480 точки (40 години * 12 месеца * 1 точка осигурителен принос месечно).

4. След като се получи средния осигурителен принос на пенсионерите, които участват в статистиката, същия този среден осигурителен принос се приема, че е валиден и за останалите участници, които не участват в таблицата (лицата, които нямат индивидуален коефициент, или коефициента им е над 6, или въз основа на които се отпуска наследствена пенсия).

Таблица 3.05.02.2

Преобразувана таблица на осигурителния стаж на пенсионерите към точки осигурителен принос по новия модел пенсионна система

Индивидуален коефициент	Стаж и възраст (по настоящата система)		Точки осигурителен принос преобразувани от стаж	
	1	2	3	4
	Брой пенсионери	Действителен стаж (в години)	На човек	Общо принос
0,05	3739	24,3	14,58	54 514,62
0,15	3739	24,3	43,74	163 543,86
0,25	3739	24,3	72,90	272 573,10
0,35	3739	24,3	102,06	381 602,34
0,45	3739	24,3	131,22	490 631,58
0,55	105392	31,3	206,58	21 771 879,36
0,65	105392	31,3	244,14	25 730 402,88
0,75	105392	31,3	281,70	29 688 926,40
0,85	105392	31,3	319,26	33 647 449,92
0,95	105396	31,3	356,82	37 607 400,72
1,05	148808	33,5	422,10	62 811 856,80
1,15	148809	33,5	462,30	68 794 400,70
1,25	119830	34,2	513,00	61 472 790,00
1,35	119830	34,2	554,04	66 390 613,20
1,45	86071	34,6	602,04	51 818 184,84
1,55	86071	34,6	643,56	55 391 852,76
1,65	58775	34,6	685,08	40 265 577,00
1,75	58776	34,6	726,60	42 706 641,60
1,85	38935	34,9	774,78	30 166 059,30
1,95	38936	34,9	816,66	31 797 473,76
2,05	20417	35,0	861,00	17 579 037,00
2,15	20417	35,0	903,00	18 436 551,00
2,25	20417	35,0	945,00	19 294 065,00
2,35	20417	35,0	987,00	20 151 579,00
2,45	20419	35,0	1 029,00	21 011 151,00
2,55	9680	34,8	1 064,88	10 308 038,40
2,65	9680	34,8	1 106,64	10 712 275,20
2,75	9680	34,8	1 148,40	11 116 512,00
2,85	9680	34,8	1 190,16	11 520 748,80
2,95	9680	34,8	1 231,92	11 924 985,60
3,05	2722	36,0	1 317,60	3 586 507,20
3,15	2722	36,0	1 360,80	3 704 097,60
3,25	2722	36,0	1 404,00	3 821 688,00
3,35	2722	36,0	1 447,20	3 939 278,40
3,45	2722	36,0	1 490,40	4 056 868,80
3,55	2722	36,0	1 533,60	4 174 459,20

Индивидуален коефициент	Стаж и възраст (по настоящата система)		Точки осигурителен принос преобразувани от стаж		
	0	1	2	3	4
	Брой пенсионери	Действителен стаж (в години)	На човек	Общо принос	
3,65	2722	36,0	1 576,80	4 292 049,60	
3,75	2722	36,0	1 620,00	4 409 640,00	
3,85	2722	36,0	1 663,20	4 527 230,40	
3,95	2724	36,0	1 706,40	4 648 233,60	
4,05	242	37,0	1 798,20	435 164,40	
4,15	242	37,0	1 842,60	445 909,20	
4,25	242	37,0	1 887,00	456 654,00	
4,35	242	37,0	1 931,40	467 398,80	
4,45	242	37,0	1 975,80	478 143,60	
4,55	242	37,0	2 020,20	488 888,40	
4,65	242	37,0	2 064,60	499 633,20	
4,75	242	37,0	2 109,00	510 378,00	
4,85	242	37,0	2 153,40	521 122,80	
4,95	242	37,0	2 197,80	531 867,60	
5,05	242	37,0	2 242,20	542 612,40	
5,15	242	37,0	2 286,60	553 357,20	
5,25	242	37,0	2 331,00	564 102,00	
5,35	242	37,0	2 375,40	574 846,80	
5,45	242	37,0	2 419,80	585 591,60	
5,55	242	37,0	2 464,20	596 336,40	
5,65	242	37,0	2 508,60	607 081,20	
5,75	242	37,0	2 553,00	617 826,00	
5,85	242	37,0	2 597,40	628 570,80	
5,95	245	37,0	2 641,80	647 241,00	
Общо	1 633 052			865 392 095,94	
Среден осигурителен принос на човек				529,92	

Изчисления на автора

1. В колона едно е предположението за средния брой пенсионери за стаж и възраст, които са представители на съответната група
2. В колона две е средния действителен осигурителен стаж на представителите в групата
3. Колона 3 е равна на колона нулева * колона 2 (години действителен стаж) * 12 месеца, което би трябвало да съответства на осигурителния принос на средния представител в групата, ако той е получавал през цялата си кариера едно и също възнаграждение спрямо средното в страната
4. Колона 4 дава сбора на така изчисления общ осигурителен принос на всички представители от съответния ред.

В крайна сметка излиза, че ако броя на пенсиите за осигурителен принос и възраст беше 1 633 052, и ако всички приети по-горе условности са истина, то общия брой точки осигурителен принос щеше да бъде 865 392 096. Средно на пенсионер се падат 529,92 точки осигурителен принос.

В същия справочник НОИ са посочили, че броя на пенсиите за осигурителен стаж и възраст, които се отпускат от фонд „Пенсии“ към 31.12.2011 г. е 1 649 048.

Лицата, които бяха изключени при изчисленията се разпределят пропорционално по групи. Тогава средния брой точки осигурителен принос се запазва на 529,92 на човек. При 1 649 048 пенсионера, въз основа на които се отпускат пенсии за осигурителен стаж и възраст и средно всеки от тях има 529,92 точки осигурителен принос излиза, че общия брой точки осигурителен принос в системата е 873 863 516 точки осигурителен принос.

Разбира се това предположение щеше да е съвсем точно ако индивидуалния коефициент на сегашната система на осигурителния стаж можеше да оцени реално приноса на всеки, нямаше го избора на само 3 най-добри години от цялата кариера до 1996-та година. Но ако приемем, че броя на оцетените съответства на броя на несправедливо облагодетелстваните и размера на щетата при едните съответства на размера на облагодетелстването при останалите, то може да се приеме, че данните би трябвало да се много близки до реалността.

Само че според таблицата с данни от НОИ, ако така направеното разпределение по групи отразява точно реалността с някакво незначително отклонение, то средния действителен стаж на всяко лице, въз основа на което в момента се получава пенсия за осигурителен стаж и възраст, е приблизително равен на 33,2 години. Средния човек работи върху средния доход, което е логично. Ако е работил средно 33,2 години и се е пенсионирал, то би трябвало да има осигурителен принос равен на $33,2 \text{ години} * 1 \text{ точка осигурителен принос} * 12 \text{ месеца} = 398,4 \text{ точки осигурителен принос}$. При преизчисляването на индивидуалния коефициент се оказва, че средния пенсионер има 529,92 точки осигурителен принос, което очевидно не е вярно и навява на мисълта, че повече хора са се облагодетелствали заради дефектите на модела на осигурителния стаж¹²⁹, защото при изчисляването на индивидуалния им коефициент си избират само 3 години от кариерата до 1996-та година и тези, които не са работили след това, ако са си избрали най-добрите три години, очевидно са получили много по-висок коефициент от реално полагащият им се, ако системата отчиташе реално приноса на всеки.

За последващите примери ще се използват двете цифри – 529,92 точки (при преобразуване на индивидуален коефициент в осигурителен принос) и 398,4 точки (стойност която изглежда да е значително по-коректна, ако се търси колко е реалния осигурителен принос на средния човек, въз основа на който се отпуска пенсия за възраст и стаж от фонд „Пенсии“).

Според модела на осигурителния принос, за да може човек да се пенсионира, през своята кариера трябва да е натрупал поне 75% от средния осигурителен принос, който има всеки пенсионер, въз основа на който се отпускат средства от фонд „Пенсии“. Ще приемем, че стойността от 398,4 точки осигурителен принос (която съответства на 33,2 години стаж при средните доходи в страната) е по-коректна от близо 530-те точки осигурителен принос, която се получи при преизчисляване на индивидуалния

¹²⁹ Виж 1.08. Дефекти на модела на „осигурителния стаж“ по отношение на натрупването му и изчисляването на пенсията в зависимост от стажа

коефициент от модела на осигурителния стаж към модела на осигурителния принос по описания по-горе начин. 530 точки осигурителен принос означава, че дадено лице е работило 44 години и 2 месеца непрекъснато и е получавало през цялото време средната работна заплата в страната. На практика не е възможно това да е средния пенсионер към 2011 г. Затова приемаме, че 398 точки осигурителен принос е истинската стойност на търсения среден осигурителен принос на текущите пенсионери, въз основа на които се отпускат пенсии за възраст и стаж.

Всеки, който иска да се пенсионира по модела на осигурителния принос, трябва да е натрупал поне 75% от средния осигурителен принос на останалите пенсионери. $75\% * 398$ точки означава минимален осигурителен принос за пенсиониране от 298,5 точки осигурителен принос, което съответства приблизително на 24 години и 11 месеца в осигуряване, като през всеки от тези месеци лицето трябва да е работило при средните доходи в страната. Цел, която е напълно постижима. Но най-важното е, че това е справедлива и хуманна система. Логично е в съвременните динамични времена хората да имат потребността да работят повече преди да се пенсионират. По тази причина и средния принос ще се повишава автоматично и плавно всяка година и няма да се определя по административен начин. Хората ще се състезават с останалите от своето поколение. Това е пазарен подход, който в същото време е и социален, защото модела не изисква всеки да има поне средния осигурителен принос преди да се пенсионира, а 75% от него, тъй като действително има хора, които през целия си живот са получавали по-ниски от средните доходи и ако бариерата за пенсиониране е 100% от средния осигурителен принос, то точно тези хора няма да могат да се пенсионират, а може да се предположи и, че те ще са в най-тежко финансово положение. Затова е намерен компромиса и бариерата е малко по-ниска от средния осигурителен принос на останалите пенсионери в системата. Но не толкова, че без да се работи и с поведение на укриване на доходи през целия живот всеки да може да се пенсионира. Това не може да стане. Затова се предлага по-ниска бариера от средната, но достатъчно висока, за да се стимулират хората да гонят средните доходи в страната през всеки един отделен месец, или когато не успеят, да си наваксат пропуска в други месеци, и да са сигурни, че когато им дойде време да се пенсионират, ще преминат бариерата без проблеми.

3.05.03. Прогнози за ефекта от въвеждането на модела на осигурителния принос върху размера на пенсиите за осигурителен принос и възраст по групи, както и върху разходите на държавното обществено осигуряване

За целта ще се използват данните от таблицата, обявени от НОИ към 31.12.2011 г.¹³⁰ и преобразувана от модела на осигурителния стаж към модела на осигурителния принос, за да се изчисли приблизително как ще се отрази новия модел върху доходите на пенсионерите по отделните групи.

¹³⁰ Виж Статистически бюлетин по Пенсии към 31.12.2011 г., НОИ, 2012 г.

Правила при изчисленията:

1. Приема се, че на всички пенсионери ще им се отпускат наново пенсиите на 01.01.2012 г., за да бъдат направени сметките при равни условия. Сравнението се прави ако всички получават пенсии за възраст и стаж при действащата система, и пенсии за възраст и принос при новия модел.
2. Според модела на осигурителния стаж, за да се получи размера на пенсията, трябва да се умножи индивидуалния коефициент на лицето * 1,1% и по броя на годините осигурителен стаж, като получения резултат се умножи по средномесечния размер на осигурителния доход в страната за последните 12 месеца преди пенсионирането и се раздели на 100.
3. При модела на осигурителния стаж има размер на минималната пенсия от 145 лева и таван на пенсията от 700 лева (през 2012 г.).
4. Приема се, че лицата, които имат индивидуален коефициент под 0,5 не получават минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст, а социалната пенсия за старост от 100,86 лева.
5. Според модела на осигурителния принос първо трябва да се определи какъв ще бъде бюджета на фонд „Пенсии“, като той трябва да бъде равен на поне 50% от средномесечния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца * броя на пенсионерите * 12 месеца. Или по друг начин казано – вижда се колко на брой са пенсионерите и бюджета за пенсии трябва да осигури средна пенсия за осигурителен принос и възраст равна на 50% от средномесечния осигурителен доход в страната през последните 3 години до 30.09 преди годината, в която ще се изплащат пенсиите.
6. Средномесечния размер на осигурителния доход в страната за целите на определянето на бюджета на фонд „Пенсии“ по модела на осигурителния принос, се засича към 30.09.2011 г., за да се направят разчетите за следващата календарна година – в примера 2012 г. Към бюджета на фонд „Пенсии“ на база прогнози за притока на осигурителен принос от бъдещи пенсионери, се определят и резерви, които трябва да покрият евентуалните разлики през годината, спрямо разчетите към 30.09 на предходната година, когато се прогнозира бюджета.
7. Когато се определи бюджета на фонд „Пенсии“, по модела на осигурителния принос от изключително важно значение е определянето на размера на социалната пенсия за старост, която фактически представлява първия стълб на пенсията за осигурителен принос и възраст по новия модел. За примера се приема, че този размер е 100,86 лева, колкото е през 2012 г., защото това си е политическо решение и зависи изцяло от волята на правителството.
8. От бюджета за пенсии, трябва да се осигури на всеки пенсионер 100,86 лева за първия стълб пенсия на държавното обществено осигуряване по модела на

- осигурителния принос. Остатъка от бюджета се разделя на броя на точките осигурителен принос, които са натрупали всички пенсионери, въз основа на които се отпускат пенсии от фонд „Пенсии“ за осигурителен принос и възраст.
9. Когато се знае една точка осигурителен принос на каква сума пари ще се равнява през следващата календарна година, броя на точките осигурителен принос се умножават по цената за 1 точка осигурителен принос, като получения резултат се разделя на 12 месеца. И това представлява втория стълб на фонд „Пенсии“ от държавното обществено осигуряване.
 10. Сборът от първия и втория стълб дава размера на пенсията, която ще получава всяка група в таблицата според новия модел.
 11. Прави се уговорката, че точките осигурителен принос, които се получиха при преобразуването на информацията от справочника на НОИ между модела на осигурителния стаж до модела на осигурителния принос значително завишиха осигурителния принос на всички. Но това няма да има голямо значение, защото ако предположим, че на всички приноса е бил завишен пропорционално, то същите резултати биха се получили без значение дали средния осигурителен принос на пенсионерите е 530 точки или 398 точки.
 12. Пенсиите, които ще се получават от частни пенсионни фондове са нещо допълнително, и при въвеждането на модела на осигурителния принос всички частни пенсионни фондове могат да бъдат единствено доброволни, затова евентуалните допълнителни пенсии, както и пропорционалните редукции на държавната пенсия не влизат в сметките.
 13. Към 01.01.2012 г. средномесечния осигурителен доход за последните 12 месеца в страната по данни на НОИ е равен на 594,08 лева.
 14. Към 30.09.2011 г., дата важна за формирането на бюджета на фонд пенсии, от там и на паричното изражение на 1 точка осигурителен принос и в крайна сметка и всяка индивидуална пенсия според модела на осигурителния принос, средномесечния осигурителен доход за последните 36 месеца е 567,17 лева. Следователно средната пенсия трябва да е равна на 283,59 лева (50% от 567,17 лева).
 15. Таблицата е направена при положение, че пенсиите за осигурителен принос и възраст, които се отпускат от фонд „Пенсии“ са 1 633 052, като остатъка до реалния им брой към 31.12.2011 г., който е 1 649 048 са извадени от таблицата за удобство. При крайните изчисления за необходимите бюджети на фонд „Пенсии“ при двата модела, липсващите от статистиката пенсии се разпределят във всяка група пропорционално и по този начин се моделират прогнозни бюджети.
 16. Тъй като таблицата е направена при база 1 633 052 пенсионери, въз основа на които се отпуска пенсия за осигурителен принос и възраст от фонд „Пенсии“,

след като средната пенсия е равна на 283,59 лева, то бюджета на фонда за целите на таблицата ще е равен на 5 557 406 600 лева през годината.

17. От тази сума са нужни 1 976 515 497 лева, за да се осигури на всяка пенсия първия стълб от 100,86 лева. Остатъка от 3 580 891 103 лева трябва да се раздели на броя точки принос на всички пенсионери в системата, който е равен на 865 392 096 точки. Следователно една точка принос през годината ще се оценява на приблизително 4,14 лева.

18. Минималните отклонения при изчисленията са следствие от закръглявания и не променят общата картина.

19. Разликата в пенсията показва как би се променил размера на пенсията за съответната група пенсионери.

Таблица 3.05.03.1

Сравнителна таблица за размера на пенсиите за възраст и стаж между настоящата пенсионна система и модела на осигурителния принос

Брой пенсии	Пенсия настоящ модел					Пенсия по модела на осигурителния принос					Разлика в размера на пенсията	В %
	Стаж с превръщане (години)	Коеф.	Размер на пенсията		Разходи на ДОО за месец	Точки осигур. принос	Размер на пенсията			Разходи на ДОО за месец		
			По формула (в лева)	След корекции			1-ви стълб	От принос	Общо			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
3 739	24,9	0.05	8,14	100,86	377 116	14,58	100,86	5,03	105,89	395 923	5,03	4,99%
3 739	24,9	0.15	24,41	100,86	377 116	43,74	100,86	15,09	115,95	433 538	15,09	14,96%
3 739	24,9	0.25	40,68	100,86	377 116	72,90	100,86	25,15	126,01	471 153	25,15	24,94%
3 739	24,9	0.35	56,95	100,86	377 116	102,06	100,86	35,21	136,07	508 768	35,21	34,91%
3 739	24,9	0.45	73,22	100,86	377 116	131,22	100,86	45,27	146,13	546 383	45,27	44,88%
105 392	32,5	0.55	116,81	145,00	15 281 840	206,58	100,86	71,27	172,13	18 141 135	27,13	18,71%
105 392	32,5	0.65	138,05	145,00	15 281 840	244,14	100,86	84,23	185,09	19 506 826	40,09	27,65%
105 392	32,5	0.75	159,29	145,00	15 281 840	281,70	100,86	97,19	198,05	20 872 517	53,05	36,58%
105 392	32,5	0.85	180,53	180,53	19 026 003	319,26	100,86	110,14	211,00	22 238 207	30,48	16,88%
105 396	32,5	0.95	201,76	201,76	21 265 163	356,82	100,86	123,10	223,96	23 604 794	22,20	11,00%
148 808	35,6	1.05	244,27	244,27	36 349 898	422,10	100,86	145,62	246,48	36 678 865	2,21	0,91%
148 809	35,6	1.15	267,54	267,54	39 812 060	462,30	100,86	159,49	260,35	38 742 944	-7,18	-2,69%
119 830	37,6	1.25	307,14	307,14	36 804 510	513,00	100,86	176,99	277,85	33 294 166	-29,29	-9,54%
119 830	37,6	1.35	331,71	331,71	39 748 870	554,04	100,86	191,14	292,00	34 990 815	-39,71	-11,97%
86 071	39,6	1.45	375,23	375,23	32 296 663	602,04	100,86	207,70	308,56	26 558 395	-66,67	-17,77%
86 071	39,6	1.55	401,11	401,11	34 524 019	643,56	100,86	222,03	322,89	27 791 310	-78,22	-19,50%
58 775	41,4	1.65	446,40	446,40	26 237 022	685,08	100,86	236,35	337,21	19 819 671	-109,19	-24,46%
58 776	41,4	1.75	473,45	473,45	27 827 618	726,60	100,86	250,68	351,54	20 661 939	-121,92	-25,75%
38 935	43,1	1.85	521,06	521,06	20 287 419	774,78	100,86	267,30	368,16	14 334 275	-152,90	-29,34%
38 936	43,1	1.95	549,22	549,22	21 384 585	816,66	100,86	281,75	382,61	14 897 213	-166,62	-30,34%
20 417	45,1	2.05	604,18	604,18	12 335 591	861,00	100,86	297,05	397,91	8 124 026	-206,28	-34,14%
20 417	45,1	2.15	633,65	633,65	12 937 327	903,00	100,86	311,54	412,40	8 419 869	-221,26	-34,92%
20 417	45,1	2.25	663,13	663,13	13 539 063	945,00	100,86	326,03	426,89	8 715 711	-236,24	-35,63%
20 417	45,1	2.35	692,60	692,60	14 140 799	987,00	100,86	340,52	441,38	9 011 553	-251,22	-36,27%
20 419	45,1	2.45	722,07	700,00	14 293 300	1029,00	100,86	355,01	455,87	9 308 307	-244,14	-34,88%
9 680	47,0	2.55	783,21	700,00	6 776 000	1064,88	100,86	367,38	468,24	4 532 598	-231,76	-33,11%
9 680	47,0	2.65	813,92	700,00	6 776 000	1106,64	100,86	381,79	482,65	4 672 060	-217,35	-31,05%
9 680	47,0	2.75	844,63	700,00	6 776 000	1148,40	100,86	396,20	497,06	4 811 521	-202,94	-28,99%
9 680	47,0	2.85	875,35	700,00	6 776 000	1190,16	100,86	410,61	511,47	4 950 983	-188,53	-26,93%
9 680	47,0	2.95	906,06	700,00	6 776 000	1231,92	100,86	425,01	525,87	5 090 445	-174,13	-24,88%
2 722	47,7	3.05	950,73	700,00	1 905 400	1317,60	100,86	454,57	555,43	1 511 886	-144,57	-20,65%
2 722	47,7	3.15	981,90	700,00	1 905 400	1360,80	100,86	469,48	570,34	1 552 455	-129,66	-18,52%

Нов модел на социално-осигурителната система в България – проблеми и перспективи

Брой пенсии	Пенсия настоящ модел					Пенсия по модела на осигурителния принос					Разлика в размера на пенсията	В %	
	Стаж с връщане (години)	Коеф.	Размер на пенсията		Разходи на ДОО за месец	Точки осигур. принос	Размер на пенсията			Разходи на ДОО за месец			
			По формула (в лева)	След корекции			1-ви стълб	От принос	Общо				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
2 722	47,7	3.25	1013,07	700,00	1 905 400	1404,00	100,86	484,38	585,24	1 593 023	-114,76	-16,39%	
2 722	47,7	3.35	1044,24	700,00	1 905 400	1447,20	100,86	499,28	600,14	1 633 592	-99,86	-14,27%	
2 722	47,7	3.45	1075,41	700,00	1 905 400	1490,40	100,86	514,19	615,05	1 674 161	-84,95	-12,14%	
2 722	47,7	3.55	1106,58	700,00	1 905 400	1533,60	100,86	529,09	629,95	1 714 729	-70,05	-10,01%	
2 722	47,7	3.65	1137,76	700,00	1 905 400	1576,80	100,86	544,00	644,86	1 755 298	-55,14	-7,88%	
2 722	47,7	3.75	1168,93	700,00	1 905 400	1620,00	100,86	558,90	659,76	1 795 867	-40,24	-5,75%	
2 722	47,7	3.85	1200,10	700,00	1 905 400	1663,20	100,86	573,80	674,66	1 836 435	-25,34	-3,62%	
2 724	47,7	3.95	1231,27	700,00	1 906 800	1706,40	100,86	588,71	689,57	1 878 383	-10,43	-1,49%	
242	46,8	4.05	1238,62	700,00	169 400	1798,20	100,86	620,38	721,24	174 540	21,24	3,03%	
242	46,8	4.15	1269,20	700,00	169 400	1842,60	100,86	635,70	736,56	178 247	36,56	5,22%	
242	46,8	4.25	1299,79	700,00	169 400	1887,00	100,86	651,02	751,88	181 954	51,88	7,41%	
242	46,8	4.35	1330,37	700,00	169 400	1931,40	100,86	666,33	767,19	185 661	67,19	9,60%	
242	46,8	4.45	1360,95	700,00	169 400	1975,80	100,86	681,65	782,51	189 368	82,51	11,79%	
242	46,8	4.55	1391,54	700,00	169 400	2020,20	100,86	696,97	797,83	193 075	97,83	13,98%	
242	46,8	4.65	1422,12	700,00	169 400	2064,60	100,86	712,29	813,15	196 782	113,15	16,16%	
242	46,8	4.75	1452,70	700,00	169 400	2109,00	100,86	727,61	828,47	200 489	128,47	18,35%	
242	46,8	4.85	1483,29	700,00	169 400	2153,40	100,86	742,92	843,78	204 195	143,78	20,54%	
242	46,8	4.95	1513,87	700,00	169 400	2197,80	100,86	758,24	859,10	207 902	159,10	22,73%	
242	46,8	5.05	1544,45	700,00	169 400	2242,20	100,86	773,56	874,42	211 609	174,42	24,92%	
242	46,8	5.15	1575,04	700,00	169 400	2286,60	100,86	788,88	889,74	215 316	189,74	27,11%	
242	46,8	5.25	1605,62	700,00	169 400	2331,00	100,86	804,20	905,06	219 023	205,06	29,29%	
242	46,8	5.35	1636,20	700,00	169 400	2375,40	100,86	819,51	920,37	222 730	220,37	31,48%	
242	46,8	5.45	1666,79	700,00	169 400	2419,80	100,86	834,83	935,69	226 437	235,69	33,67%	
242	46,8	5.55	1697,37	700,00	169 400	2464,20	100,86	850,15	951,01	230 144	251,01	35,86%	
242	46,8	5.65	1727,95	700,00	169 400	2508,60	100,86	865,47	966,33	233 851	266,33	38,05%	
242	46,8	5.75	1758,54	700,00	169 400	2553,00	100,86	880,79	981,65	237 558	281,65	40,24%	
242	46,8	5.85	1789,12	700,00	169 400	2597,40	100,86	896,10	996,96	241 265	296,96	42,42%	
245	46,8	5.95	1819,70	700,00	171 500	2641,80	100,86	911,42	1012,28	248 009	312,28	44,61%	
Общо месечен разход			526 866 507 лева			Общо месечен разход			463 269 898 лева				

Изчисления на автора

Основен принцип на модела на осигурителния принос е размера на нито една пенсия, които се получават от вече пенсиониралите се да не бъде намаляван с въвеждането му, дори и тази пенсия да е определена по крайно несправедлив начин (в следствие недостатъците на модела на осигурителния стаж), дадения човек се е възползвал от вратичките в закона, когато ги е имало и е придобил определени права, които няма да е редно да му се отнемат, или това би предизвикало ненужно напрежение в обществото. И нещо друго немаловажно - модела на осигурителния принос по-лесно би се възприел ако никой от настоящите пенсионери няма да гледа на него като на потенциална заплаха за намаляване на пенсията. Затова пенсията на никой няма да бъде по-ниска, дори и при изчисляването на реалния принос на всеки да се окаже, че той получава пенсия, която не е заработил. Обществото ще плати както винаги за допуснатите грешки в миналото, но от момента на въвеждането на модела малко по малко системата ще започне да се избавя от множеството си наследени дефекти от модела на осигурителния стаж.

За по-нататъшния анализ, **Таблица 3.05.03.1** ще се преобразува и опрости при възприемане на следните хипотези:

1. Там, където пенсията според новия модел би трябвало да е по-ниска по модела на осигурителния принос, остава размера на пенсията от стария модел, за да няма ощетени при въвеждането на новия модел.
2. От реформата никой няма да загуби, защото всички настоящи пенсионери в най-лошия случай ще запазят размера на пенсията си, до момента в който през някоя от следващите години не би трябвало да започнат да получават по-голяма пенсия по новия модел. След това те окончателно се откъсват от стария модел на осигурителния стаж и преминават към автоматизираните плаващи пенсии, заедно с всички останали пенсионирани по новия модел.

Таблица 3.05.03.2

Сравнителна таблица за размера на пенсиите за възраст и стаж между настоящата пенсионна система и модела на осигурителния принос, без ощетяване на някои категории лица

Осиг. принос	Брой пенсии	Пенсия настоящ модел			Пенсия нов модел				Разлика в размера на пенсията	В %
		Размер на пенсия		Разходи на ДОО за месец	Размер на пенсия			Разходи на ДОО за месец		
		По формула	С корекции		1-ви стълб	На база принос	Общо с корекция			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
14,58	3 739	8,14	100,86	377 116	100,86	5,03	105,89	395 923	5,03	4,99%
43,74	3 739	24,41	100,86	377 116	100,86	15,09	115,95	433 538	15,09	14,96%
72,90	3 739	40,68	100,86	377 116	100,86	25,15	126,01	471 153	25,15	24,94%
102,06	3 739	56,95	100,86	377 116	100,86	35,21	136,07	508 768	35,21	34,91%
131,22	3 739	73,22	100,86	377 116	100,86	45,27	146,13	546 383	45,27	44,88%
206,58	105 392	116,81	145,00	15 281 840	100,86	71,27	172,13	18 141 135	27,13	18,71%
244,14	105 392	138,05	145,00	15 281 840	100,86	84,23	185,09	19 506 826	40,09	27,65%
281,70	105 392	159,29	145,00	15 281 840	100,86	97,19	198,05	20 872 517	53,05	36,58%
319,26	105 392	180,53	180,53	19 026 003	100,86	110,14	211,00	22 238 207	30,48	16,88%
356,82	105 396	201,76	201,76	21 265 163	100,86	123,10	223,96	23 604 794	22,20	11,00%
422,10	148 808	244,27	244,27	36 349 898	100,86	145,62	246,48	36 678 865	2,21	0,91%
462,30	148 809	267,54	267,54	39 812 060	100,86	159,49	267,54	39 812 060	0,00	0,00%
513,00	119 830	307,14	307,14	36 804 510	100,86	176,99	307,14	36 804 510	0,00	0,00%
554,04	119 830	331,71	331,71	39 748 870	100,86	191,14	331,71	39 748 870	0,00	0,00%
602,04	86 071	375,23	375,23	32 296 663	100,86	207,70	375,23	32 296 663	0,00	0,00%
643,56	86 071	401,11	401,11	34 524 019	100,86	222,03	401,11	34 524 019	0,00	0,00%
685,08	58 775	446,40	446,40	26 237 022	100,86	236,35	446,40	26 237 022	0,00	0,00%
726,60	58 776	473,45	473,45	27 827 618	100,86	250,68	473,45	27 827 618	0,00	0,00%
774,78	38 935	521,06	521,06	20 287 419	100,86	267,30	521,06	20 287 419	0,00	0,00%
816,66	38 936	549,22	549,22	21 384 585	100,86	281,75	549,22	21 384 585	0,00	0,00%
861,00	20 417	604,18	604,18	12 335 591	100,86	297,05	604,18	12 335 591	0,00	0,00%
903,00	20 417	633,65	633,65	12 937 327	100,86	311,54	633,65	12 937 327	0,00	0,00%
945,00	20 417	663,13	663,13	13 539 063	100,86	326,03	663,13	13 539 063	0,00	0,00%
987,00	20 417	692,60	692,60	14 140 799	100,86	340,52	692,60	14 140 799	0,00	0,00%
1029,00	20 419	722,07	700,00	14 293 300	100,86	355,01	700,00	14 293 300	0,00	0,00%
1064,88	9 680	783,21	700,00	6 776 000	100,86	367,38	700,00	6 776 000	0,00	0,00%
1106,64	9 680	813,92	700,00	6 776 000	100,86	381,79	700,00	6 776 000	0,00	0,00%
1148,40	9 680	844,63	700,00	6 776 000	100,86	396,20	700,00	6 776 000	0,00	0,00%
1190,16	9 680	875,35	700,00	6 776 000	100,86	410,61	700,00	6 776 000	0,00	0,00%
1231,92	9 680	906,06	700,00	6 776 000	100,86	425,01	700,00	6 776 000	0,00	0,00%
1317,60	2 722	950,73	700,00	1 905 400	100,86	454,57	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1360,80	2 722	981,90	700,00	1 905 400	100,86	469,48	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1404,00	2 722	1013,07	700,00	1 905 400	100,86	484,38	700,00	1 905 400	0,00	0,00%

Нов модел на социално-осигурителната система в България – проблеми и перспективи

Осиг. принос	Брой пенсии	Пенсия настоящ модел			Пенсия нов модел				Разлика в размера на пенсията	В %
		Размер на пенсия		Разходи на ДОО за месец	Размер на пенсия			Разходи на ДОО за месец		
		По формула	С корекции		1-ви стълб	На база принос	Общо с корекция			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1447,20	2 722	1044,24	700,00	1 905 400	100,86	499,28	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1490,40	2 722	1075,41	700,00	1 905 400	100,86	514,19	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1533,60	2 722	1106,58	700,00	1 905 400	100,86	529,09	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1576,80	2 722	1137,76	700,00	1 905 400	100,86	544,00	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1620,00	2 722	1168,93	700,00	1 905 400	100,86	558,90	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1663,20	2 722	1200,10	700,00	1 905 400	100,86	573,80	700,00	1 905 400	0,00	0,00%
1706,40	2 724	1231,27	700,00	1 906 800	100,86	588,71	700,00	1 906 800	0,00	0,00%
1798,20	242	1238,62	700,00	169 400	100,86	620,38	721,24	174 540	21,24	3,03%
1842,60	242	1269,20	700,00	169 400	100,86	635,70	736,56	178 247	36,56	5,22%
1887,00	242	1299,79	700,00	169 400	100,86	651,02	751,88	181 954	51,88	7,41%
1931,40	242	1330,37	700,00	169 400	100,86	666,33	767,19	185 661	67,19	9,60%
1975,80	242	1360,95	700,00	169 400	100,86	681,65	782,51	189 368	82,51	11,79%
2020,20	242	1391,54	700,00	169 400	100,86	696,97	797,83	193 075	97,83	13,98%
2064,60	242	1422,12	700,00	169 400	100,86	712,29	813,15	196 782	113,15	16,16%
2109,00	242	1452,70	700,00	169 400	100,86	727,61	828,47	200 489	128,47	18,35%
2153,40	242	1483,29	700,00	169 400	100,86	742,92	843,78	204 195	143,78	20,54%
2197,80	242	1513,87	700,00	169 400	100,86	758,24	859,10	207 902	159,10	22,73%
2242,20	242	1544,45	700,00	169 400	100,86	773,56	874,42	211 609	174,42	24,92%
2286,60	242	1575,04	700,00	169 400	100,86	788,88	889,74	215 316	189,74	27,11%
2331,00	242	1605,62	700,00	169 400	100,86	804,20	905,06	219 023	205,06	29,29%
2375,40	242	1636,20	700,00	169 400	100,86	819,51	920,37	222 730	220,37	31,48%
2419,80	242	1666,79	700,00	169 400	100,86	834,83	935,69	226 437	235,69	33,67%
2464,20	242	1697,37	700,00	169 400	100,86	850,15	951,01	230 144	251,01	35,86%
2508,60	242	1727,95	700,00	169 400	100,86	865,47	966,33	233 851	266,33	38,05%
2553,00	242	1758,54	700,00	169 400	100,86	880,79	981,65	237 558	281,65	40,24%
2597,40	242	1789,12	700,00	169 400	100,86	896,10	996,96	241 265	296,96	42,42%
2641,80	245	1819,70	700,00	171 500	100,86	911,42	1012,28	248 009	312,28	44,61%
Месечен разход за пенсии за стаж и възраст по стария модел			526 866 507 лева		Месечен разход на фонд „Пенсии“ по новия модел			546 700 512 лева		

Изчисления на автора

Ако приемем, че цялата информация в таблицата по-горе е точна, това би означавало, че бюджета на пенсиите за осигурителен стаж и възраст според стария модел на осигурителния стаж би трябвало да е близо 527 милиона лева на месец (разликата с реалния бюджет за пенсии за осигурителен стаж и възраст идва от това, че вече пенсиониралите се са го направили по други правила, а веднъж след като са се пенсионирали, пенсията им се индексира, но в процентно съотношение, а не се преизчислява според настъпилите през годините промени в самата формула за изчисляване на пенсията). Според новия модел са необходими кръгло 547 милиона на месец. Това са цифри преди да се преразпределят пенсиите, които бяха изключени от сметките пропорционално между всички редове.

При изчисленията участваха 1 633 052 пенсии за осигурителен стаж и възраст, като общо всички са 1 649 048. Следователно трябва да се преизчислят бюджетите в съотношение 1 649 048 / 1 633 052. Или 1,009795 / 1.

При това положение бюджета необходим за изплащане на пенсиите за осигурителен стаж и възраст би трябвало да бъде равен на $1,009795 * 526\ 866\ 507 = 532\ 027\ 164$ лева месечно и $6\ 384\ 325\ 973$ лева годишно.

При новия модел на осигурителния принос са нужни $1,009795 * 546\ 700\ 512$ на месец = $552\ 055\ 444$ лева на месец и $6\ 624\ 665\ 322$ лева годишно.

Разликата е приблизително равна на 3,76 % повече разходи на година, но за тази цена се провежда реформа, която ще доведе до ясни правила, и при която доходите на близо 700 хиляди пенсионера ще се повишат според таблицата с до 45%, ако приемем данните по-горе за действителни. На останалите пенсии ще бъдат запазени в същия размер до момента, в който по новия модел пенсията им би била изчислена в по-висок размер.

3.05.04. Ранно пенсиониране

Според стария модел на осигурителния стаж, ранното пенсиониране е възможно само за привилегировани професии, които са обявени за високорискови – като служителите на МВР, военни, водолази, летци и др. Другата опция за ранно пенсиониране е за хора с поне 50% степен увреждания. За обикновения гражданин, освен ако не намери някъде вратичка в закона, ранно пенсиониране е невъзможно.

Системата казва 37 години осигурителен стаж за мъжете и 34 години за жените, а по план минимума осигурителен стаж трябва да се вдигне на 40 години за мъжете и 37 години за жените, в противен случай обикновения човек не може да се пенсионира по нормален начин.

Според модела на осигурителния принос всеки може да се пенсионира по всяко време, и това ще се постига по начин, по който няма да бъде оцетена солидарната система – няма да платят другите за ранното пенсиониране. За целта първо условие е лицето да има натрупан минималния осигурителен принос, който се изисква за пенсиониране. След като отговори на това условие, за всеки месец по-ранно пенсиониране от пенсионната възраст по закон, трябва да плати осигуровките върху средния осигурителен доход в страната (или по висока база) за предходния месец, за всички рискове за всеки месец до пенсионирането + четирикратния размер на осигуровката за фонд „Пенсии“ за всеки месец за този период. За всяка точка осигурителен принос, която е натрупал преди това трябва да внесе четирикратния размер на осигуровката за фонд „Пенсии“ върху средния осигурителен доход в страната.

По този начин желаещия да се пенсионира предсрочно ще си е платил изцяло за ранното пенсиониране и може да се изпълни желанието му и да излезе веднага в пенсия.

Това в реални цифри би изглеждало по следния начин:

Приемаме, че дадено лице **A** е на 60 години, има натрупан необходимия минимален осигурителен за пенсиониране (който за примера е 300 точки (75% от средния осигурителен принос в системата, който е 400 точки) и иска да се пенсионира веднага. Пенсионната възраст е 65 години. Приемаме, че месеца, в който лицето иска да се пенсионира е май 2012 г. Средния осигурителен доход в страната за предходния месец април 2012 г. по данни на НОИ¹³¹ е 620,10 лева, върху който лицето иска да се осигури. Приемаме, че осигуровките, които се дължат в тази година са за фонд „Пенсии“ – 12,5%

¹³¹ Национален осигурителен институт – <http://www.noi.bg>

от дохода, за здравно осигуряване 8%, за майчинство и общо заболяване – 3,5%, за безработица и трудова злополука 1,5% общо. Размера на осигуровките е 25,5% от дохода.

$620,10 \text{ лева} * 25,5\% = 158,13 \text{ лева}$ на месец.

За този месец за целите на ранното пенсиониране, лицето трябва да плати и допълнително четирикратния размер на осигуровката от 12,5% от дохода за фонд „Пенсии“. $12,5\% * 4 = 50\%$ от дохода. 50% от $620,10 = 310,05$ лева.

Общо размера на осигуровките, които лицето трябва да плати за всеки месец предсрочно пенсиониране е $158,13 + 310,05 = 468,18$ лева (близо 76% от дохода върху който се осигурява лицето в този случай).

Лицето за примера е на 60 години, а стандартната пенсионна възраст е 65 години. Това е разлика от 5 години или 60 месеца. За тези месеци трябва да се внесат по 468,18 лева в отделните фондове. Разходите в случая ще бъдат 28090,80 лева.

За точките осигурителен принос, натрупани до момента преди изявяването на воля за предсрочно пенсиониране (300 точки в примера) лицето трябва да плати четирикратния размер на осигуровките за фонд „Пенсия“ върху средния осигурителен доход в страната за предходния месец или $620,10 \text{ лева} * 12,5\%$ осигуровка за пенсия * 4 * 300 точки осигурителен принос = 93 015,00 лева.

Общите разходи, което лицето ще трябва да направи, за да се пенсионира по-рано и с добра пенсия са: $28\ 090,80 + 93\ 015,00 = 121\ 105,80$ лева и лицето А ще може да се пенсионира 5 години по-рано от останалите и ще има още 60 точки осигурителен принос и следователно ще получава още по-голяма пенсия.

Дали това не е прекалена висока цена за по-ранното пенсиониране? Не, това е точно толкова, колкото е нужно, за да не бъде ощетена солидарната система и в същото време да се изпълни волята на лицето, да се пенсионира по-рано.

По модела на осигурителния стаж ранното пенсиониране за обикновения човек е невъзможно (по справедлив начин и без лобизъм за определени групи от населението). По модела на осигурителния принос всеки може да се пенсионира по всяко време, като ще трябва да плати за желанието си съответната цена.

3.05.05. Ранното пенсиониране като вид инвестиция

От пръв поглед като се види колко струва на осигурителната система ранното пенсиониране, първата реакция е да се мисли, че никой нормален човек не би се пенсионира при такива условия, защото финансова изгода няма да получи и изцяло ще покрие разходите си по ранното пенсиониране за своя сметка. Тогава какъв смисъл би имало съответния човек да даде парите, с които разполага в момента, на осигурителната система, която след това да му ги върне? Важното е всеки да има възможността да избира. Ако лицето X в даден момент разполага с определено количество средства, които не знае в какво да вложи, то би могло да си плати за ранното пенсиониране

веднага. Ако същото това лице прецени, че ранното пенсиониране не му е изгодно и има достатъчно познания как по по-добър начин да инвестира средствата и да печели по-добре, тогава няма да се възползва от опцията на модела на осигурителния принос за ранно пенсиониране и ще отговаря само за средствата, с които разполага. Може да спечели, може и да загуби какъвто и вариант да избере, но важното е, че възможността да избира съществува. При настоящата система на осигурителния стаж такъв избор изобщо не е даден на гражданите.

3.05.06. Придобиване на право на пенсия от служители, работещи в „силовите министерства“ и при първа и втора категория труд

По модела на осигурителния стаж привилегия за по-ранно пенсиониране се дава на определена категория служители, както следва:

1. Военнослужещите могат да се пенсионират при освобождаване от служба независимо от възрастта им и при осигурителен стаж 27 години, като поне 2/3 трябва да са изслужени като военнослужещи по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България.
2. Държавните служители по Закона за Министерството на вътрешните работи и по Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража, държавните служители по чл. 11 от Закона за пощенските услуги, държавните служители, осъществяващи дейността по охрана на съдебната власт по чл. 391 от Закона за съдебната власт, следователите и младши следователите могат да се пенсионират без значение на каква възраст са, при освобождаване от служба ако имат осигурителен стаж 27 години, от които 2/3 действително изслужени като държавни служители по посочените закони.
3. Държавните служители от Държавна агенция "Национална сигурност" също имат право да се пенсионират без значение на каква възраст, ако имат общ осигурителен стаж 27 години, от които 2/3 трябва да са действително изслужени по Закона за Държавна агенция "Национална сигурност" или по първите 2 точки.
4. По първите 3 точки, ако дадено лице е прослужило 15 години на длъжности от летателния състав, парашутистите, екипажите на подводните съдове и водолазния състав, има право на пенсия при уволнение, без значение на каква възраст е.
5. Служителите в Главна дирекция "Пожарна безопасност и защита на населението" на Министерството на вътрешните работи, изпълняващи някои от дейностите по чл. 52г, ал. 2, т. 8 и 9 от Закона за Министерството на вътрешните работи могат да се пенсионират без значение от възрастта, ако имат 27 години общ осигурителен стаж, от които 2/3 действително изслужени в системата на гражданската защита, при прекратяване на правоотношението.
6. Служителите на длъжност "водолаз" в Главна дирекция "Пожарна безопасност и защита на населението" на Министерството на вътрешните работи имат право да

се пенсионира без значение от възрастта, ако са прослужили на тази длъжност 15 години.

По модела на осигурителния принос привилегиите на тези служители се запазват в известен смисъл, защото тези служители ще имат възможност да се пенсионира на 60 годишна възраст, при следните условия:

- Служителите по точка 1-3 и т. 5 трябва да имат поне 25 години трудов стаж в съответните ведомства, за да имат право на привилегированото по-ранно пенсиониране
- Служителите по точки 4 и 6 трябва да имат поне 15 години трудов стаж на съответната длъжност.
- За изброените служители трябва да се внасят осигуровките за всички рискове в 1,5 пъти по-голям размер от стандартните за трета категория труд, тъй като са изложени на по-висок риск за живота си, освен това имат право на по-ранно пенсиониране. Чисто математически погледнато работещите в силовите министерства ще са приравнени към най-тежката първа категория труд.
- Отпада възможността за пенсиониране при уволнение или освобождаване от служба без значение от възрастта. Минималната възраст за пенсиониране е по-ранна от тази на всички останали, тъй като изброените служители са рискували системно живота си, освен това може да се приеме, че за изпълняване на длъжността не биха били достатъчно продуктивни след определена възраст. 1,5 пъти по-високия размер на осигуровките за тези служители от една страна ще направи така, че по-ранното им пенсиониране да не оцети осигурителната система и то реално ще бъде платено предварително. Освен това, по модела на осигурителния стаж е възможно например едно лице, което постъпва на работа в министерството на вътрешните работи на 23 години, след 27 години стаж да се пенсионира. Това лице ще е на само 50 години. Дори и да се приеме, че обществото ще плати за ранното пенсиониране на служителите в „силовите министерства“, напълно неправилна е постановката да има теоретичната възможност човек на само 50 години да бъде пенсионер и с целия опит и информация, които притежава да бъде оставен просто така на произвола на съдбата с някаква пенсия. Подобна хипотеза (която при сегашния осигурителен модел е реалност) е опасна за националната сигурност. Най-малкото, защото човек с опит и информация, както е бил на страната на добрите през цялата си кариера, така и би могъл да се изкуши да отиде от другата страна. Държавата не може да си позволи подобно нещо и затова при модела на осигурителния принос има минимална възраст за пенсиониране за тези служители. В „силовите министерства“ се предполага, че ще има преструктурирания на служителите, така че и за по-възрастните да се намери оптималната позиция, а на по-младите да се поверяват по-енергоемките и динамични задачи.

Работещите при първа и втора категория труд по стария модел на осигурителния стаж, считано от 01.01.2015 г. имат право да получават пенсия за ранно пенсиониране от частен професионален фонд при¹³²:

1. не по-малко от 10 години осигурителен стаж при условията на първа категория труд и възраст 12 години и 6 месеца за жените и 10 години и 6 месеца за мъжете по-ниска от пенсионната възраст за осигурителен стаж и възраст;
2. не по-малко от 15 години осигурителен стаж при условията на втора категория труд и възраст 7 години и 6 месеца за жените и 5 години и 6 месеца за мъжете по-ниска от пенсионната възраст за осигурителен стаж и възраст.

След 31.12.2015 г. възрастта по т. 1 и 2 се намалява с по 6 месеца всяка година до достигане на 8 години по-ниска възраст за работилите при условията на първа категория труд, от пенсионната възраст за осигурителен стаж и възраст, и 3 години по-ниска възраст за жените и мъжете, работили при условията на втора категория труд, от пенсионната възраст за осигурителен стаж и възраст.

По модела на осигурителния принос се прекратява съществуването на задължителните частни професионални пенсионни фондове, а събраните средства се превеждат на НОИ. Работещите при първа и втора категория труд ще имат право на по-ранно пенсиониране. За 1 месец по-ранното пенсиониране ще са нужни:

- 5 месеца трудов стаж на пълно работно време при първа категория труд
- 8 месеца трудов стаж на пълно работно време при втора категория труд

При всички положения и независимо от трудовия стаж при първа и втора категория труд, минималната възраст за пенсиониране ще е 60 години.

По този начин по-ранното пенсиониране на работещите при тежки условия на труд ще бъде финансово обезпечено, тъй като за тях ще се дължат 1,5 пъти по-високи осигуровки за първа категория и 1,3 пъти по-високи осигуровки за втора категория труд.

От друга страна държавата ясно казва на бизнеса с оскъпяването на наемането на хора работещи при тежки условия, да се модернизира. Да се осигурят нормални и безрискови условия за трудещите се, а където това е невъзможно вместо хора да се използват машини или технологии. С чисто пазарни методи бизнесът ще бъде принуден да се модернизира, а използването на хора за работа при тежки условия на труд да се сведе до минимум.

3.05.07. Размер на пенсията

При действащата система размера на пенсията се определя по следния начин¹³³:

- Броя години в осигуряване се умножава по 1,1%

¹³² Кодекс за социално осигуряване, чл. 168

¹³³ За повече информация относно проблемите с определянето размера на пенсията по действащата система виж 1.08. Дефекти на модела на „осигурителния стаж“ по отношение на натрупването му и изчисляване на пенсията в зависимост от стажа.

- Получения резултат се умножава по индивидуалния коефициент на лицето
- Резултата се умножава по средния осигурителен доход в страната за последните 12 месеца преди пенсионирането

По модела на осигурителния принос пенсията на лицето е сбор от минималната социална пенсия в страната + добавка в зависимост от броя точки осигурителен принос, които е придобило лицето през цялата си кариера.

Индексацията на пенсиите по действащата система на осигурителния стаж се прави по закон според равнището на инфлацията¹³⁴.

При модела на осигурителния принос размера на пенсията се индексира всяка година, напълно обвързан е с развитието на икономиката и структурата на пенсионерите. Самите пенсионери се явяват конкуренти за получаване на дял от парите предназначени за пенсии – на всеки според осигурителния принос + минималната пенсия за оцеляване.

3.05.08. Пенсии за инвалидност поради общо заболяване

По сега действащия модел, осигурените придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, ако са загубили работоспособността си и имат осигурителен стаж, придобит до датата на инвалидизирането, а за слепите по рождение и за ослепелите преди постъпване на както следва:

- до 20-годишна възраст и за слепите по рождение и на ослепелите преди постъпването им на работа - независимо от продължителността на осигурителния стаж;
- до 25-годишна възраст - една година;
- до 30-годишна възраст - 3 години;
- над 30-годишна възраст - 5 години.

Инвалидите по рождение и инвалидите с придобита инвалидност до постъпване на работа придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване при една година осигурителен стаж.

По модела на осигурителния принос, осигурителния стаж като изискване за допускане до право на получаване на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, е заменен с изискване за минимален осигурителен принос. Изискванията за право за получаване на пенсия за инвалидност поради общо заболяване се преобразуват до следното:

- за лицата до 20-годишна възраст, слепите по рождение и ослепелите преди постъпване на работа няма изискване за минимален осигурителен принос за получаване на пенсия за инвалидност поради общо заболяване
- за лицата до 25-годишна възраст – минимум 12 точки осигурителен принос
- за лицата до 30-годишна възраст – минимум 36 точки осигурителен принос

¹³⁴ Практиката в последните години обаче показва, че законът реално не се спазва и с колко да се индексират пенсиите, и дали да се индексират изобщо е единствено въпрос на политическо решение.

- за лицата над 30-годишна възраст – минимум 60 точки осигурителен принос
- инвалидите по рождение и инвалидите с придобита инвалидност до постъпване на работа, придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване при 12 точки осигурителен принос.

Промените като изисквания за допускане до право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване се свеждат до това, че изискването за всяка година осигурителен стаж по стария модел, се заменя с изискване за 12 точки осигурителен принос, които съответстват в реална стойност на 12 месеца труд при средния осигурителен доход в страната, но същите тези точки осигурителен принос биха могли да се натрупат и при 6 месеца труд при двойно по-висок осигурителен доход. Новия модел измерва реалния принос на всеки към системата, а не чисто формалното водене на работа без значение от дохода и данъците, които са платени върху този доход.

По стария модел на осигурителния стаж размерът на пенсията за инвалидност поради общо заболяване се определя, като доходът, от който се изчислява пенсията, се умножи със сумата, образувана от: по процент 1,1 на сто за всяка година осигурителен стаж и съответната пропорционална част от процента за месеците осигурителен стаж. Когато към датата на инвалидизирането осигуреното лице е на възраст, по-ниска от възрастта необходима за получаване на пенсия за осигурителен стаж и възраст, разликата между възрастта му, но не по-рано от навършване на 16 години и възрастта необходима за пенсиониране за осигурителен стаж и възраст, се признава за осигурителен стаж. При определяне на пенсията признатото време осигурителен стаж се умножават с коефициент:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 0,9;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 0,7;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - 0,5.

Размерът на пенсията за инвалидност поради общо заболяване не може да бъде по-малък от:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто - 115 на сто от минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто - 105 на сто от минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто - 85 на сто от минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст.

На лицата до 20-годишна възраст и за слепите по рождение и на ослепелите преди постъпването им на работа, които имат осигурителен стаж до една година,

пенсиите се определят в минималните размери на пенсията за инвалидност поради общо заболяване за съответната група инвалидност.

Доходът, от който се изчислява размерът на пенсията за инвалидност поради общо заболяване, се определя, като средномесечният осигурителен доход за страната за последните 12 месеца преди пенсионирането се умножи по индивидуалния коефициент на лицето. Индивидуалният коефициент за определяне на пенсията за инвалидност поради общо заболяване се определя до датата на пенсионирането.

По модела на осигурителния принос пенсията за инвалидност ще може да се приеме като вид социална помощ за хората с увреждания и ще се полага независимо от натрупания осигурителен принос на лицето. Размерът на пенсията ще е равна на минималната социална пенсия в страната, умножена по коефициент според степента на увреждането както следва (след подробен анализ за необходимите средства за живот на хората с увреждания от компетентните органи, и в зависимост от възможностите на държавата, могат да се предложат и по-различни коефициенти, тези по-долу са само примерни):

- за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90% – коефициент 2,0;
- за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто – коефициент 1,5;
- за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто – коефициент 1,2.

Ако има възможност, със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване ще може да се определят по-високи коефициенти. Посочените в бъдещия кодекс за социално осигуряване ще са минималните.

За пример, лице с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане 95% попада в категорията с най-висок коефициент и ще получава до придобиване на право на пенсия за осигурителен принос и възраст пенсия в размер минималната социална пенсия 100 лева (за пример) умножена по коефициент 2,0, или 200 лева. При навършване на възрастта за пенсиониране, лицето ще избира дали да продължи да получава пенсията за инвалидност, или полагащата му се пенсия за осигурителен принос и възраст (за лица с увреждания придобити на ранна възраст е много вероятно през по-голямата част от кариерата си да не могат да натрупат достатъчно висок осигурителен принос и опцията да продължат да получават пенсията за инвалидност би била от жизненоважно значение за тях).

Пенсиите за инвалидност поради общо заболяване по новия модел ще се изплащат от фонд „Пенсии несвързани с трудова дейност“, и ще се финансират от централния бюджет.

При модела на осигурителния принос осигурителната система ще има за цел максимално бързо да възстанови работоспособността на хората с увреждания, като

основната подкрепа няма да е паричното обезщетение, а целевите обезщетения в натура. Подход, който ще откаже всякакви опити за злоупотреби, защото на здрав човек от обезщетение в натура подходящо за болен такъв, няма голяма полза, а паричното обезщетение ще е в такъв размер, че да не си струват усилията. Проблемът на осигурителната система със здравите, но за които е изгодно да си намерят документи, че не са, за да получават обезщетения, веднъж завинаги ще бъде решен.

3.05.09. Наследствени пенсии

По модела на осигурителния стаж право на наследствена пенсия имат децата, преживелият съпруг и родителите. Наследствената пенсия се определя в процент от полагащата се лична пенсия на починалото осигурено лице:

1. при един наследник - 50 на сто;
2. при двама наследници - 75 на сто;
3. при трима и повече наследници - 100 на сто.

Наследствената пенсия се отпуска общо на всички лица, които имат право на тази пенсия, и се разпределя поравно между тях. Минималният размер на наследствената пенсия не може да бъде по-малък от 75 на сто от минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст. При смърт на двамата родители (осиновители) децата имат право на наследствена пенсия, която се определя от сбора на пенсиите на починалите. Децата имат право на наследствена пенсия до навършване на 18-годишна възраст, а след навършването ѝ, ако учат до навършването на 26-годишна възраст, както и над тази възраст, ако са се инвалидизирали до 18-, съответно до 26-годишна възраст. Преживелият съпруг има право на наследствена пенсия 5 години по-рано от възрастта за пенсиониране за осигурителен стаж и възраст или преди това, ако е неработоспособен. Родителите имат право на наследствена пенсия от децата си, ако са навършили възрастта за пенсиониране.

Пенсионерът има право на добавка от пенсията или сбора от пенсиите, които е получавал починалият съпруг/съпруга, в размер 26,5 на сто.

Ако починалият съпруг (съпруга) не е получавал пенсия, добавката се определя от пенсията или от сбора от пенсиите, на които починалият би имал право ако получаваше пенсия. Добавката не може да се получава заедно с наследствена пенсия от същия наследодател.

По модела на осигурителния принос наследствената пенсия заменя добавките към пенсиите и ще се определя в процент от полагащата се лична пенсия на наследодателя, както следва:

1. при един наследник - 25 на сто;
2. при двама наследници - 50 на сто;
3. при трима наследници - 75 на сто;
4. при четирима и повече наследници – 100 на сто.

Наследствената пенсия ще се отпуска общо на всички лица, които имат право на тази пенсия, и ще се разпределя поравно между тях (тук промяна спрямо старата система няма). Право на наследствена пенсия обаче ще имат само съпруга(та) и децата, като родителите на наследодателя са изключени като бенефициенти. Моделът на осигурителния принос осигурява чрез първия стълб на пенсионната система минималните средства за оцеляване, а от втория допълнителна пенсия на база приноса на лицето. Системата ще е достатъчно солидарна и изключването на родителите на наследодателя като негови наследници, би се компенсирало от „лятящия старт“ (минималната социална пенсия – първи стълб), от който започва всяка лична пенсия за осигурителен принос и възраст.

Минималният размер на наследствената пенсия не може да бъде по-малък от социалната пенсия за старост (100 лева за примера). При смърт на двамата родители (осиновители) децата ще имат право на наследствена пенсия, която се определя от сбора на пенсиите на починалите. Децата на наследодателя ще имат право на наследствена пенсия до навършване на 18-годишна възраст, а след навършването ѝ, ако учат до навършването на 26-годишна възраст, както и над тази възраст, ако са се инвалидизирали до 18-, съответно до 26-годишна възраст (запазват се правилата на старата система).

Преживелият съпруг ще има право на наследствена пенсия 5 години по-рано от възрастта за пенсиониране за осигурителен принос и възраст или преди това, ако е неработоспособен, или се грижи за дете до 18 години или 26 години ако продължава да учи, както и след това ако се е инвалидизирало до 18, съответно 26 годишна възраст.

Когато наследодателят е придобил право на пенсия за осигурителен принос и възраст, на наследниците ще се отпуска наследствена пенсия, изчислена от полагащата се пенсия за осигурителен принос и възраст.

Когато наследодателят не е придобил право на пенсия за осигурителен принос и възраст, на наследниците ще се отпуска наследствена пенсия, изчислена от полагащата се пенсия за осигурителен принос и възраст, ако лицето е било пенсионер.

Когато наследодателят е пенсионер, който е получавал лична пенсия за инвалидност поради общо заболяване или трудова злополука или професионална болест, размерът на наследствената пенсия ще се определя от следващата му се лична пенсия за инвалидност.

Когато наследодателят е пенсионер, който е получавал пенсия за военна инвалидност, размерът на пенсията на наследниците се определя от следващата се пенсия за военна инвалидност.

Наследствените пенсии няма да се изплащат от фонд „Пенсии“, а се прехвърлят към фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност“, и ще се финансират от трансфери от централния бюджет.

3.05.10. Други пенсии, несвързани с трудова дейност

Ако не се брои тълкуването на пенсиите за инвалидност поради общо заболяване и наследствените пенсии като „несвързани с трудова дейност“, и прехвърлянето на разходите за тях от фонд „Пенсии“ към фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност“, други значителни разлики между действащата система и модела на осигурителния принос в случая няма.

Право на пенсия за военна инвалидност имат лицата, които са загубили работоспособността си поради това, че са заболели или са пострадали през време или по повод на наборната военна служба, службата в запаса или в резерва. Право на пенсия за военна инвалидност имат и лицата, пострадали при оказване съдействие на въоръжените сили. Пострадали се считат и загиналите и безследно изчезналите.

Право на пенсия за гражданска инвалидност имат лицата, които са загубили работоспособността си поради това, че са заболели или пострадали при изпълнение на граждански дълг, случайно от органите на властта при изпълнение на служебни задачи на тези органи.

Размерът на пенсията за военна инвалидност се определя в процент от минималната месечна социална пенсия определена в закона за държавното обществено осигуряване, по следната таблица:

Таблица 3.05.10.1

Размер на пенсиите за военна инвалидност като процент от минималната месечна социална пенсия по модела на осигурителния принос

Трайно намалена работоспособност	Над 89,99 на сто	70-89,99 на сто	50-70,99 на сто
Редници и сержанти	150 на сто	140 на сто	115 на сто
Офицери	160 на сто	150 на сто	120 на сто

Размерът на пенсиите за гражданска инвалидност се определя в процент от минималната месечна социална пенсия определена със закона за държавното обществено осигуряване:

1. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 89,99 на сто - 150 на сто;
2. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 70 до 89,99 на сто - 140 на сто;
3. за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 69,99 на сто - 115 на сто.

3.06. Ограничения за получаването на повече от една пенсия

По модела на осигурителния принос ще има приемственост от старата система и няма да могат да се получават едновременно:

- лична или наследствена пенсия за осигурителен принос и възраст с лична или наследствена пенсия за инвалидност поради общо заболяване;
- лична пенсия за инвалидност поради общо заболяване с наследствена пенсия за инвалидност поради общо заболяване;
- социална пенсия за старост, персонална пенсия и пенсия за особени заслуги с друг вид пенсия.

Когато дадено лице има право на повече от една лична пенсия за инвалидност за различни страдания, ще получава най-голямата по размер.

3.07. Пенсионна възраст

За стабилност на пенсионната система при ниска вноска за пенсия от 12,5% и средна пенсия равна на 50% от средния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца, е необходимо съотношението между броя на работещите (включително самоосигуряващите се) и броя на пенсионерите да бъде 4/1, и това съотношение трябва да бъде търсено, стига балансираната пенсионна система да бъде рационалното решение и да не създаде повече проблеми, отколкото съществуването на пенсионна система, която работи на дефицит.

В консолидирания бюджет на държавното обществено осигуряване за 2012 г. е заложено средногодишния брой осигурени лица да бъде 2 765 158, средногодишния брой пенсионери (включени всички видове пенсии) да бъде 2 195 220¹³⁵, или съотношението е приблизително равно на 1,26, което е много далеч от целта - коефициент 4. По модела на осигурителния стаж, мярката, която е заложена за подобряване на съотношението и търсене на баланс в осигурителната система е от 2012 г. да се повишава изискуемия минимален осигурителен стаж необходим за пенсиониране, който към 2020 г. трябва да стане 40 години за мъжете и 37 години за жените. От 2012 г. да се повишава и пенсионната възраст, докато не стане 65 г. за мъжете и 63 години за жените.

По модела на осигурителния принос, осигурителния стаж отпада като изискване, затова мярката за подобряване на съотношението осигурени/пенсионери и да се повишава плавно пенсионната възраст до достигане на ефективна пенсионна възраст 65 години и за двата пола.

Според информацията от НСИ¹³⁶, към 01.02.2011 г. населението в България е **7 364 570** човека и има следната структура:

¹³⁵ Виж Бюлетин на НОИ, брой 1, 2012, стр. 5

¹³⁶ Национален статистически институт – <http://www.nsi.bg>

Таблица 3.07.00.1

Структура на населението в Република България към 1 февруари 2011 г. по възраст

Възраст	Брой	Възраст	Брой	Възраст	Брой
0 - 4	343 163	30 - 34	533 945	60 - 64	540 980
5 - 9	316 643	35 - 39	545 332	65 - 69	415 431
10 - 14	315 466	40 - 44	513 814	70 - 74	345 327
15 - 19	377 585	45 - 49	495 672	75 - 79	301 851
20 - 24	488 807	50 - 54	516 851	80 - 84	191 309
25 - 29	491 088	55 - 59	523 827	85+	107 479

Източник: НСИ

Ако хипотетично се приеме, че пенсионната възраст към 01.02.2011 г. е 65 години. Работещото население се намира в диапазона от 25 до 64 годишна възраст, то съотношението осигурени/пенсионери би било 4 070 509 към 1 361 397, или 2,99, което би било много значително подобрение. Разбира се не всички в диапазона 25-64 годишна възраст работят или признават доходите си, а и част от тях получават даден вид пенсия, но пропускайки всички между 18-24 годишна възраст, които са потенциално работещи, разликите до известна степен се компенсират.

Съотношение между броя на осигурените и броя на пенсионерите от 2,99, когато 4 би означавало, че системата би била в баланс, означава, че дефицитът на фонд „Пенсии“ би бил около 25%, при много по-високи стойности в момента (дължащи се и в значителна част на пенсиите за инвалидност и наследствените пенсии, които по модела на осигурителния принос се прехвърлят към фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност). Това е същинското решаване на проблемите с хроничния дефицит, който има в пенсионното осигуряване – повишаване на пенсионната възраст до 65 години възможно най-скоро, пресичане на измамните с пенсии за инвалидност получавани от здрави хора, и да стимулиране на населението да се осигурява. А населението ще се осигурява и евентуално може да признае доходите си, ако данъчно-осигурителното бреме е достатъчно ниско. Повишаването на пенсионната възраст е неминуемо, при положение, че се повишава средната продължителност на живота. Въпрос на политическо решение е за какъв период от време ще става това повишаване (тъй като трябва да има одобрението на населението и да се постига съгласие с консенсус, а бързите промени винаги биха довели до силна съпротива), и до колко рационално е пенсионната система да работи с дефицит ако повишаването на пенсионната възраст се случва твърде бавно. Друга възможност за бързо стопяване на дефицита е вноската за пенсия за известен период от време да не е 12,5%, а 17,8%, колкото е през 2012 г., или ако е повече, да е в поносими за данъкоплатците измерения.

3.08. Структура на разходната част на бюджета на фонд „Пенсии“ по модела на осигурителния принос

Общия бюджет на фонд „Пенсии“ по модела на осигурителния принос ще се състои от бюджет за пенсии и резерви. Бюджета за пенсии за съответната година, не може да бъде по-малък от произведението от:

- броя на лицата, въз основа на които са отпуснатите пенсии за осигурителен принос и възраст към 30.09 на предходната година и
- 600 на сто от средномесечния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца до 30.09 на предходната година.

В закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за всяка година ще се определят резерви към бюджета за пенсии, които включват всякакви допълнителни разходи, които се очаква да направи фонд „Пенсии“ (по-голям брой пенсионери спрямо моментната снимка към 30.09 на предходната година, разходите свързани с пенсионното осигуряване и др.). Неизползваните резерви могат да се прехвърлят към резервите за следващата година, или със средствата или част от тях да се раздават добавки към пенсиите в края на календарната година, като всяка добавка трябва да бъде в равен размер за всяка пенсия. Социалния ефект би бил най-силен в този случай, тъй като за хората с най-ниски пенсии добавката би била най-голяма в процентно изражение, и най-полезна. От чисто фискална гледна точка този подход също би бил най-рационален, тъй като получаващите най-малки пенсии харчат в процентно съотношение най-голям дял от своята пенсия за потребление. За фиска това ще означава, че от всеки лев даден на пенсионер от нискодоходните групи, в много висока степен около 17 стотинки ще се върнат под формата на ДДС в бюджета в следствие от потреблението. При пенсионерите с по-висок размер на пенсията, нараства възможността да не похарчат получената добавка, а да спестяват. От гледна точка на обществото рационалното поведение би било не да се дава където ще се спестява, а там където малкото средства в повече ще са критични за оцеляването, и където ще се увеличи потреблението, следователно ще постъпят и повече приходи от данъци в бюджета.

3.09. Размери на социалните осигуровки по модела на осигурителния принос

В кодекса за социално осигуряване по модела на осигурителния принос, ще са определени минималните ставки за осигурителни вноски по съответните фондове в следните размери:

- За фонд „Пенсии“ – 12,5%
- За фонд „Общо заболяване и майчинство“ – 3,5%
- За фонд „Безработица“ – 1%
- За фонд „Трудова злополука и професионална болест“ – 0,5%

Всяка година в закона за бюджета на държавното обществено осигуряване ще се определя окончателния размер на осигурителните вноски за съответната година. По

този начин кодекса за социално осигуряване гарантира баланс в пенсионната система, когато броя на работещите спрямо броя на пенсионерите стане в съотношение 4/1. А през годините, ако се наложи временно да има повишаване на осигурителната тежест, това ще става със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година и няма да са необходими многобройни поправки на самия кодекс за социално осигуряване.

3.10. Самоосигуряващите се лица

Времената са много динамични, пазарът на труда също. Всичко това си има своите закономерности и в рамките на една трудова кариера многократно на хората ще им се налага да си търсят нова работа, или цялата им кариера може да премине без да работят по трудови правоотношения, а през цялото време да работят на проектен принцип с краткосрочни договори и за свършена работа. През останалото време обаче тези лица трябва да бъдат стимулирани да се осигуряват постоянно. Тъй като отпадат опциите за всякакви вратички в закона, самоосигуряването ще стане основния вариант за натрупване на осигурителен принос, нужен за ползването на редица права преди пенсионирането. За да се стимулират хората да се осигуряват постоянно, осигурителната тежест трябва да бъде достатъчно ниска, за да може да се понесе от всеки. В България минималния осигурителен доход за самоосигуряващите се лица през 2012 г. е 420 лева. По модела на осигурителния принос този минимален осигурителен доход трябва да бъде равен на минималната работна заплата в страната (290 лева през 2012 г.). С по-ниска осигурителна тежест ще се стимулират хората, които по една или друга причина не се осигуряват изобщо, да станат самоосигуряващи се лица. Дори и да е върху минималния осигурителен доход в страната, това са допълнително приходи в бюджета на държавното обществено осигуряване.

3.11. Как осигурителната система по модела на осигурителния принос ще се саморегулира

С най-голяма тежест в осигурителната система във всички случаи е бюджетът на фонд „Пенсии“. Този фонд ще трябва да осигури средна пенсия равна на 50% от средния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца. Тук има няколко много важни момента за системата. Ако 1 милиона работещи се осигурят върху 1000 лева през този период и 1 милиона работещи се осигурят върху 500 лева, съществуват и 1 милион, които не се осигуряват, то средния осигурителен доход ще бъде равен на 750 лева и средната пенсия автоматично ще трябва да стане 50% от 750 лева или 375 лева. Ако има разместване на пазара на труда, и по някаква причина по-богатата част от населението започне да укрива част от реалния си доход и вместо 1000 лева на месец, декларира, че получава само 800, то средния осигурителен доход вместо $(1000+500)/2=750$, ще стане

$(800+500)/2=650$, а средната пенсия също трябва да бъде намалена по напълно обективни причини, в резултат на промените в икономическата обстановка.

Ако дадено правителство реши да намалява безработицата, като формално я преобразува в нископлатен безсмислен труд и онези 1 милион граждани, които не се осигуряват започнат да получават по 250 лева на месец, то средния осигурителен доход би бил $(1000+500+250)/3=583$ лева. Средната пенсия ще бъде 583 лева * 50% или 291,50 лева. Разходите за пенсии намаляват, но може ли правителството да е много доволно в този случай? На практика с една социална политика да се намали безработицата, но с откриване на работни места за безсмислен и нископлатен труд, пенсиите следва да се намалят. Ако това се случи по такъв начин, възрастните хора, които представляват голям брой гласоподаватели няма да са доволни и няма да подкрепят подобна политика.

От друга страна, при много висока безработица и твърде голям брой пенсионери, разходите за пенсии могат да станат непосилни за осигурителната система. Тогава ще е необходимо да се прояви солидарност между поколенията, но в обратната посока – размера на средната пенсия може да е по-рационално ако се намали чрез умишлено създадени от държавата работни места без висока добавена стойност и ниско заплатени, за да се намали или забави ръста на средния осигурителен доход, по който се определя и размера на средната пенсия, а и размера на всички други обезщетения от осигурителната система. По принцип пенсионерите се очаква, че са изпълнили своя дълг към младото поколение и ще разчитат на солидарност, но в някои случаи може да се наложи и те да бъдат отново солидарни към по-младите, за да се поддържа баланса в системата ако това е рационално.

Разбира се това са крайни примери, имащи за цел да онагледят как всяко едно правителство ще бъде поставено в положението да балансира постоянно между интересите на различните поколения и как системата ще се саморегулира.

При нормални обстоятелства, средната пенсия ще се повишава всяка година, защото в един период от 36 месеца назад, трудно би могло да се допусне, че година по-рано средния осигурителен доход за предходните 36 месеца може да е по-нисък. Средния доход в страната за последните 36 месеца, на базата на който ще се определя размера на средната пенсия по модела на осигурителния принос, гарантира, че няма да има сътресения и всяка следваща година средния пенсионер ще може да очаква по-висока средна пенсия. В тази автоматизирана система, правителството не трябва да се намесва, но разбира се при необходимост с резервите на фонд „Пенсии“ би могло да не се допусне дори и при спад на средния осигурителен доход за период от 36 месеца, с допълнителни средства средната пенсия да не бъде намалена, което би предизвикало недоволство сред по-възрастната част от населението. В крайна сметка по новия модел правителството ще има много големи възможности за социална политика, но от друга страна ще рискува да си навлече недоволството на голяма част от населението ако се намесва когато не е необходимо и без логично обяснение за действията си.

Моделът на осигурителния принос ще работи най-добре¹³⁷, когато се постигне балансирано съотношение от брой осигурени/брой пенсионери 4/1, при нисък размер на осигуровката за пенсия от 12,5%, и осигуряване на средна пенсия 50% от средния осигурителен доход. Правителството трябва да се грижи тези пропорции да се запазват и системата да се актуализира автоматично. Без правене на неоправдано високи разходи по политически причини, които да изкривят модела. Защото ако се направи такова нещо, при веднъж постигнато консенсусно оптималното съотношение и правила за солидарност между поколенията, за да се даде на някой повече, ще трябва да се вземе от някой друг, който едва ли ще е съгласен.

3.12. Личната отговорност на всеки към осигурителната система

Едно от нещата, които стават ясни с разглеждания теоретичен модел на осигурителния принос е, че работещите днес плащат обезщетенията на нуждаещите се в момента и пенсиите на пенсионерите. Това всъщност винаги е било така и всякакви опити да се прави осигурителна система от „капиталов“ тип с пари или паричен еквивалент, а не хора, би се сгромолясала с трясък, защото това не би било социално осигуряване. Както не би могло да се допусне, че някой може да си спестява хляб в продължение на 40 години и да има за старини, тъй като храната се разваля, така и е много наивно да се вярва, че вместо хляб, трупайки пари или парични еквиваленти, те ще имат същата стойност след десетилетия. Единствената осигурителна система, която може да съществува, е тази, която инвестира в хората. Създадена от хора и работеща в полза на хората. В тази система работещите носят личната отговорност за пенсиите на родителите си чрез своите осигуровки. Когато се пенсионират, деца им ще носят отговорност за техните пенсии.

Ако днес дадено лице получава доход от 1000 лева, но декларира само 500, не е страшно за една голяма осигурителна система, но ако всички направят същото? Държавата няма да загуби чак толкова много, пенсионерите и хората в нужда ще са големите губещи. Затова често срещаните съвети и дори поощрения на възрастните хора, техните деца да укриват реалния си доход, тъй като осигурителните системи са създадени, за да ги мамят, не води до нищо повече от намаляване на размера на собствената им пенсия. Работещите днес плащат пенсиите на възрастните хора. Бъдещето на възрастните хора днес зависи от работоспособното население. И тази зависимост не може да бъде избегната по никакъв начин нито днес, нито когато и да било от хората в сегашния им вид. Детето, което укрива своите реални доходи днес, на практика ограбва своите възрастни родители в същото време. Малко хора се замислят за това, и най-лесно е държавата да се обяви за виновна, като всъщност в случая държавата има единствено функцията да се постига компромис между интересите на тези, които работят днес (плащат данъци) и останалите, които нямат тази възможност,

¹³⁷ Средният човек ще е получил от системата точно толкова, колкото й е дал

както приляга на едно голямо семейство. Възрастните хора са инвестирали своята младост, за да отгледат децата си. Никой не би стигнал до където се намира без усилията на предшестващото го поколение и плащането на данъците днес е отплатата за това, което днес е реалност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Навсякъде по света темата за пенсиите и осигурителната система е особено дискуссионна и често пъти води до колизии, защото хората не са съгласни с реформите. Често пъти и са в правото си, защото реформите са несправедливи, а и никой не си прави труда да обясни защо дадена несправедливост трябва да стане реалност.

В настоящата разработка е направен опит да се обясни на достъпен език смисъла от съществуването на социалното осигуряване, както и че държавата няма алтернатива при организацията и управлението на тази система.

Отхвърлянето на идеята за управлението (цялостно или частично) от частни организации не означава непременно, че всяка осигурителна система управлявана от държавата е добра. Напротив, държавните осигурителни системи по-скоро решават вече настъпили проблеми, вместо да се водят от идеята как би трябвало нещата да изглеждат. Това отваря нишата за шарлатани да промотират идеята, че е възможно системата за социално осигуряване да бъде приватизирана. Ако до преди това държавите е трябвало да решават настъпили вече проблеми, то тези, които са допуснали частична приватизация на осигурителната си система, са създали още нови проблеми. Може би хората бързо забравят историята, а тя има склонността да се повтаря.

Не е възможно в дългосрочен план да се гарантира устойчивост на системата за социално осигуряване, от друга институция или институции, освен от държавата (може би в глобализиращия се свят, един ден от съюз от държави). След като държавната осигурителна система няма алтернатива, то поне държавата да разполага с най-добрата система за социално осигуряване.

В разработката е направен опит да се обрисова подобна система, наречена „Модел на осигурителния принос“ при идеални условия. На едно място са събрани най-добрите черти от системите тип „Бисмарк“ и тип „Беверидж“, като в зависимост от икономическото положение в съответната страна където се реализира, системата автоматично би ставала в по-лоши времена – по-солидарна, а в добри времена с превес на индивидуалния принос на всеки към системата.

С модела на осигурителния принос е показано колко реално струват на работещото население пенсиите и обезщетенията при различни варианти за размера им. За предложения нов модел вече няма да е необходимо измерването на годините осигурителен стаж, защото това не е на практика никакъв измерител и не може да бъде критерий за пенсиониране, нито за получаване на обезщетения от осигурителната система. За модела на осигурителния принос има значение върху каква сума са платени данъци и осигуровки спрямо средния осигурителен доход в страната за всеки отделен месец. Така се определя уникалният принос на гражданите към социалното осигуряване в България, след което всеки ще получи според приноса си заслуженото.

Според предложения модел всеки ще може да се пенсионира на каквато възраст пожелае, при определени условия, които са подробно разяснени в настоящата разработка. Опция, която в настоящата осигурителна система в България не съществува.

Към частните пенсионни фондове, които ще са единствено доброволни са разписани няколко кратки правила, които ще гарантират, че средствата на хората, които се управляват от тях, няма да бъдат стопени, когато дойде време на всеки да се пенсионира.

Моделът на осигурителния принос въвежда някои нови правила при изчисленията на размера на обезщетенията през време на трудовата кариера, в следствие на което който се опита да злоупотреби с обществената солидарност, задължително ще реализира финансови загуби.

Прехода към новия модел по никакъв начин няма да стресира осигурителната система, защото данъци и осигуровки няма да се повишават, а напротив – с прекратяването на дейността на задължителните частните пенсионни фондове, осигурителното бреме за пенсии ще може да се намалява в дългосрочен план.

Моделът на осигурителния принос осигурява солидарност между поколенията, което е характерно за всяка друга система за социално осигуряване, но също така и солидарност в рамките на поколенията. Един от принципите за данъчно облагане гласи, че всеки трябва да плаща данъци според възможностите си. По този начин в рамките на работещата част от населението има някакъв вид солидарност – хората с по-големи доходи подпомагат тези с по-ниски доходи. Но в съществуващите пенсионни системи по света тази солидарност вътре в рамките на поколението не се наблюдава при пенсионерите. Формулите за изчисляване на размера на пенсия не предполагат солидарност вътре в рамките на най-възрастното поколение – бенефициентите на пенсии. Ако се увеличат разходите на пенсионната система, за повишаване на най-ниските пенсии, то допълнителната солидарност е за сметка на работещите. В модела на осигурителния принос подходът е по-различен: работещото поколение е солидарно дотолкова, че да се осигури на средния пенсионер средна пенсия равна на половината от средния осигурителен доход в страната за последните 36 месеца. Как ще се разпредели общия бюджет за пенсии за съответната година много зависи от икономическото положение в страната, какви средства ще са необходими за физическото оцеляване на всеки пенсионер спрямо равнището на средната пенсия. Ако ситуацията е тежка, то по-голяма част от общия бюджет за пенсии за годината ще отива, за да се даде на всеки пенсионер минимума за оцеляване, и по-малка част от общия бюджет за пенсии ще се разпределя на база на приноса на всеки, и обратното. Това е ключов момент, който въвежда солидарността не само между поколенията, но и вътре в рамките на най-възрастното поколение – получателите на пенсии.

Пенсионната система ще може да се самофинансира напълно при вноски за пенсия от 12,5%, като ще може да се осигурява средна пенсия 50% от средния

осигурителен доход в страната когато се спазва съотношението работещи/пенсионери в рамките на 4/1. Но разбира се не е задължително в България да заработи пенсионната система при точно такива параметри. Самофинансирането на една пенсионна система не може да е самоцел, но би било възможно и при осигуряване на средна пенсия 40% от средния осигурителен доход в страната, вноска за пенсия от 20% и съотношение работещи/пенсионери 2 към 1. В настоящата разработка дадените примери са в идеалния случай, докато за България имайки предвид лошия начален старт, от който трябва да тръгне модела, очевидно ще трябва да се направи компромис с някоя от променливите, като най-безболезнено от гледна точка на обществото и реалистично изглежда в близките години системата да продължава да работи с голям дефицит, въпреки, че при смяната на настоящата система с тази на осигурителния принос, тенденцията ще бъде дефицита да намалява постепенно.

Предложения модел в максимална степен се доближава до правилото средния човек да може да получи обратно това, което през годините е давал на обществото. Активния живот на пенсионерите е заложен да продължава и след пенсионирането им, защото, за да получават добри пенсии, състоянието на икономиката трябва постоянно да се подобрява. Затова в една солидарна система като държавата, всеки и винаги трябва да дава най-доброто от себе си и да се грижи и другите да го правят, без значение дали е на 20 или на 120 години.

ПРИНОСИ НА РАЗРАБОТКАТА

1. Направен е опит по най-лесния за разбиране начин да се обясни смисъла от съществуването на системата за социално осигуряване
2. Направен е опит за систематизиране на основните теоретични концепции за социалното осигуряване
3. Направен е общ преглед на добри и лоши практики от някои съвременни осигурителни системи по света
4. Направен е опит за дефиниране на проблемите и недостатъците на действащата осигурителна система в България
5. Предложен е нов теоретичен модел за осигурителна система в България. Проект с висока научно-практическа насоченост, ориентиран в помощ на държавното управление, и необременен от корпоративни или други групови интереси – наречен „Модел на осигурителния принос“. Моделът допълва и подобрява съществуващите теории за социално осигуряване.
6. С разработката категорично се отхвърля идеята, че в социално-осигурителната система има място за задължителни частни пенсионни фондове работещи за собствената си печалба. Доказва се с примери, че експеримента с частична или пълна приватизация на пенсионни системи е провал за обществото.
7. Намерена е ниша за доброволните пенсионни фондове, които да могат да съществуват на пазарен принцип като допълващи към системата за социално осигуряване, но не и като част от нея, при много по-строги законови регулации, гарантирайки спокойствието на вложителите си и поемайки всички рискове за собствена сметка.
8. Намерен е начина да се пресекат всякакви опити за злоупотреби при получаването на обезщетения и пенсии от осигурителната система, тъй като с предложения модел математически не е възможно или става прекалено рисково да се правят опити за реализиране на печалби на гърба на обществото
9. Разработения модел за осигурителна система може да се използва в държавното управление, като наръчник за провеждане на една бъдеща реформа на осигурителната система. Въпреки невъзможността веднага да се приложат идеалните променливи, които са служили за пример при онагледяването на модела, България може да проведе реформа на осигурителната система с някои компромиси, като в бъдеще ще се стреми към достигане на идеалните пропорции

Списък на таблиците в дисертацията

Таблица 0.00.00.1	Модели за публично управление (Еволюционно развитие 19-21 век)
Таблица 1.07.00.1	Условия за отпускане на пенсии за осигурителен стаж и възраст в Република България от 01.01.2000 г.
Таблица 1.07.01.1	Необходим осигурителен стаж за пенсиониране в Република България по пол от 2012 г.
Таблица 1.07.01.2	Възраст за пенсиониране в Република България по пол от 2012 г.
Таблица 1.07.01.3	Възраст за пенсиониране в Република България за лица без достатъчно осигурителен стаж считано от 2012 г.
Таблица 1.07.04.1	Размер на пенсията за военна инвалидност в процент от социалната пенсия за старост
Таблица 1.09.06.1	Пенсионери и техните наследници четири поколения напред
Таблица 1.09.07.1	Колко години кариера е необходима в зависимост от броя години за получаване на пенсия
Таблица 1.09.08.1	Съотношение работещи/пенсионери и продължителност на кариерата
Таблица 1.09.10.1	Баланс в пенсионната система
Таблица 2.06.00.1	Сравнение между пенсиите по модела на осигурителния принос и пенсиите по действащата пенсионна система в България
Таблица 2.07.02.1	Резултати от дейността на универсалните пенсионни фондове в България до месец септември 2012 г.
Таблица 2.07.02.2	Резултати от дейността на професионалните пенсионни фондове в България до месец септември 2012 г.
Таблица 2.07.06.1	Ударът върху държавния бюджет на Унгария заради пенсионната реформа през 1998 г.
Таблица 2.19.00.1	Балансирано съотношение между брой лица в работоспособна възраст и брой пенсионери
Таблица 3.03.00.1	Промени в резултат от прехвърлянето на осигурителната тежест за сметка на работодателя
Таблица 3.04.03.1	Период за изплащане на обезщетение за безработица по действащата система
Таблица 3.04.03.2	Период за изплащане на обезщетение за безработица по модела на осигурителния принос
Таблица 3.05.02.1	Разпределение на личните първи пенсии за осигурителен стаж и възраст по размер на индивидуалния коефициент на пенсионерите към 31.12.2011 г.
Таблица 3.05.02.2	Преобразувана таблица на осигурителния стаж на пенсионерите към точки осигурителен принос по новия модел пенсионна система
Таблица 3.05.03.1	Сравнителна таблица за размера на пенсиите за възраст и стаж между настоящата пенсионна система и модела на осигурителния принос
Таблица 3.05.03.2	Сравнителна таблица за размера на пенсиите за възраст и стаж между настоящата пенсионна система и модела на осигурителния принос, без ощетяване на някои категории лица
Таблица 3.05.10.1	Размер на пенсиите за военна инвалидност като процент от минималната месечна социална пенсия по модела на осигурителния принос
Таблица 3.07.00.1	Структура на населението в Република България към 1 февруари 2011 г. по възраст

Публикации и статии свързани с темата на дисертацията

1. „Задължителните частни пенсионни фондове - спасители или финансови пирамиди с държавна протекция?“ – Списание „Понеделник“, бр. 1-2 – 2012 г.
2. „Закриване на задължителните частни пенсионни фондове като мярка за подобряване на развитието на икономиката в България“ – Международна научна конференция – гр. Варна – Май 2012 г.
3. „Проблеми и нов модел на пенсионната система в България“ – сборник научни статии на докторанти и млади учени, финансиран по проекта „ДАСУН“, 2013 г.
4. „Не харчете Сребърния фонд само за покриване на дефицит“ – статия в електронното издание на Инвестор.БГ – 2012 г.
5. „Здравната система – проблеми и решения“ – статия в електронното издание на Инвестор.БГ – 2012 г.
6. „Бъдещето на частните пенсионни фондове – по модела на осигурителния принос“ – статия в електронното издание на Insurance Market - <http://insmarket.bg>, 2011 г.
7. „Да се пенсионираш на инат“ – статия в електронните издания на DarikFinance и Българска Стопанска Камара – 2011 г.
8. „В кодекса е заложена бомба“ – статия във вестник „Строителство – имоти“, бр. 40 от 2011 г.

Използвана литература и източници на информация

1. Бекярова К. и Колектив, Икономически теории, изд. Хермес, 2009 г.
2. Брайкова Т., Модерните социални държави, изд. J3, 1998 г.
3. Брайкова Т., Теория на социалната политика, изд. Парадигма, 2000 г.
4. Браун С. и П. Джаксън, Икономика на публичния сектор, PSSA, 1998 г.
5. Бюлетин на НОИ, брой 1, 2012 г.
6. Христова Д., „Частните фондове са притеснени за пенсиите на родените след 1959 г.“, Вестник „Сега“, брой 295 от 20.12.2012 г.
7. Гезел С., Естественият икономически ред, изд. „Новата цивилизация“, 2007 г.
8. Гочев Г. и Богомил Манов, Социално осигуряване, изд. Тракия М, 2001 г.
9. Данева И., Социално осигуряване, изд. НБУ, 2007 г.
10. Дигитална библиотека на НСИ - <http://statlib.nsi.bg/modules/news/>
11. Димова Д., Социална политика, изд. Стопанство, 1997 г.
12. Димова Д. и Ивайло Кусев, Социална политика и социални дейности, Тракия М, 2003 г.
13. Европейска комисия, Бяла книга на Европейската комисия за адекватни, сигурни и устойчиви пенсии, 2012 г.
14. Европейска комисия, Зелена книга на Европейската комисия за адекватни, устойчиви и сигурни европейски пенсионни системи, 2010 г.
15. Европейската интеграция на България, ГорексПрес, 2005 г.
16. Иванова Е. и Колектив, Социално и здравно осигуряване – Коментар, изд. Нова звезда, 2012 г.
17. Ийтуел Дж. и Колектив, Твърди бюджети – слаби държави, изд. Албатрос, 2001 г.
18. Желязкова М., Неравенства и политики, изд. Троян, 2011 г.
19. Закон за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2012 г.
20. Закон за данъците върху доходите на физическите лица към 31.12.2012 г.
21. Закон за държавния бюджет за 2012 г.
22. Закон за защита от дискриминация към 31.12.2012 г.
23. Закон за здравното осигуряване към 31.12.2012 г.
24. Йосифов Н., Осигурителното законодателство в България (1880 – 1999 г.), изд. „Черноризец Храбър“, 2010 г.
25. Кейнс Дж. М., Обща теория на заетостта, лихвата и парите, изд. Princeps, 2001 г.
26. Книга годишник „Социално осигуряване 2012 г.“, изд. Труд и право, 2012 г.
27. Кодекс за социалното осигуряване актуален към 31.12.2012 г.
28. Комисия за финансов надзор - <http://www.fsc.bg>
29. Константинов Е. и Пенчо Хубчев, Европейската интеграция на България, ГорексПрес, 2005 г.
30. Конституция на Република България към 31.12.2012 г.
31. Кун Т., Структурата на научните революции, изд. Петър Берон, 1996 г.

32. Леенер Ф. и Колектив, Докладът на Щайлман – Хората като богатство – Към една интелигентна икономика на 21 век, изд. „Нова звезда“, 2002 г.
33. Манолов К., Либерализмът – идеи за свободно общество, изд. Нов български университет, 2007 г.
34. Минев Д. и Колектив, Реформи в социалната сфера, 1996 г.
35. Наредба за категоризиране на труда при пенсиониране актуална към 31.12.2012 г.
36. Наредба за пенсиите и осигурителния стаж актуална към 31.12.2012 г.
37. Наръчник на Национална агенция по приходите по задължително социално и здравно осигуряване за 2012 г.
38. Национален осигурителен институт – <http://www.nssi.bg>
39. Национален статистически институт – <http://www.nsi.bg>
40. Нешева Н., История на стопанските и административните институции, изд. НБУ, 2007 г.
41. Новото данъчно законодателство през 2012 г., изд. Труд и право, 2012 г.
42. Пенсионни системи в някои страни от Европейския съюз и България, КТ Подкрепа, 2009 г.
43. Пенсионното осигуряване в България – проблеми и необходими реформи, Българска стопанска камара, 2011 г.
44. Пирян А., Обща икономическа теория, изд. Сиела, 2001 г.
45. Ролс Дж., Политическият либерализъм, изд. Обсидиан, 1999 г.
46. Ролс Дж., Теория на справедливостта, изд. София – С.А., 1998 г.
47. Сигор С., Граждански договори 2012 г., изд. Редор, 2012 г.
48. Сигор С., Как да плащаме по-малко данъци и осигуровки, изд. Редор, 2008 г.
49. Сигор С., Регистриране и осчетоводяване на свободна професия, изд. Редор, 2010 г.
50. Сигор С., Трудови договори 2012 г., изд. Редор, 2012 г.
51. Сигор С., Управленско, черно счетоводство във фирмите, изд. Редор, 2008 г.
52. Социалното осигуряване в България – Информация, данни, факти, НОИ, 2012 г.
53. Спасов К., Социална политика, изд. Персонал, 2002 г.
54. Статистически бюлетин по Пенсии към 31.12.2011 г., НОИ, 2012 г.
55. Статистически годишник - Пенсии 2011, НОИ, 2012 г.
56. Статистически справочник, НОИ, 2005 г.
57. Статистически справочник: Демография, икономика и социално осигуряване 1991 - 2011 г., НОИ, 2012 г.
58. Уолзър Т., Сфери на справедливостта, изд. КХ, 2009 г.
59. Филева М., Социалната политика на съвременна Германия – възможности за приложение в България, изд. Проф. Марин Дринов, 2007 г.
60. Фондация „Фридрих Еберт“ - <http://www.fes.bg>

61. Фридмън Д., Теория на цените – част 1 и 2, изд. Христо Ботев, 1993 г.
62. Фридмън М., Немирството на парите, изд. Дамян Яков, 1994 г.
63. Хабермас Ю., Морал, право и демокрация - Гражданство и национална идентичност, изд. Фондация Дом на науките за човека и обществото, 1999 г.
64. Христосков Й., Реформите в социалното осигуряване, изд. ВУЗФ, 2010 г.
65. Христосков Й., Социално осигуряване (теория, организация, практики), изд. ВУЗФ, 2009 г.
66. Чавдарова Т., Икономика и социология – антология, изд. Лик, 1999 г.
67. Anderson G., The Future of Public Employee Retirement Systems, 2009
68. Beland D. and Brian Gran, Public and Private Social Policy - Health and Pension Policies in a New Era, 2008
69. Beveridge W., Social Insurance And Allied Services (Beveridge Report), 1942
70. Blackburn R., Banking On Death: Or Investing in Life: The History and Future of Pensions, 2002
71. Blackburn R., Chronicle Of A Disaster – Pension Privatization And The Credit Crunch, 2009 - <http://www.researchonmoneyandfinance.org/media/conference-07-09/Blackburn.pdf>
72. Burnham J., Horton S., Public Management In The United Kingdom – A New Introduction, 2013
73. Center For Economic And Policy Research - <http://www.cepr.net>
74. Changes in the Hungarian pension system in 2010-2011 - <http://www.issa.int/News-Events/News2/Changes-in-the-Hungarian-pension-system-in-2010-2011>
75. Chile's Next Generation Pension Reform - <http://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v68n2/v68n2p69>
76. Cigno A., Children and Pensions, 2007
77. Comparison of Costs + Fees in Countries with Defined Contribution Pension Systems, IOPS, 2008
78. Department for Work and Pensions in UK - <http://www.dwp.gov.uk/>
79. European Commission, The 2012 Ageing Report - Underlying Assumptions and Projection Methodologies, 2011
80. European Data Center For Work And Welfare - <http://www.edac.eu>
81. European Union, Your social security rights in Bulgaria, 2011
82. European Union, Your social security rights in Germany, 2011
83. European Union, Your social security rights in Netherlands, 2011
84. European Union, Your social security rights in Sweden, 2011
85. European Union, Your social security rights in UK, 2011
86. Fascist Chile Model of Pension Privatization - http://www.larouchepub.com/eiw/public/2005/2005_10-19/2005_10-19/2005-11/pdf/29_11_ecochile.pdf

87. Federal Ministry of Labor and Social Affairs in Germany - <http://www.bmas.de>
88. Feldstein M., Privatizing Social Security, 1998
89. Sakmann M., Financial history of the workers' invalidity, old-age, and survivors' insurance of Germany, 1937
90. Galasso V., The Political Future of Social Security in Aging Societies, 2006
91. Gale W., Private Pensions and Public Policies, 2004
92. German Social Insurance - <http://www.deutsche-sozialversicherung.de/en>
93. Hamerow T., The Age of Bismarck, 1973
94. Haydock Munnell A., Working Longer: The Solution to the Retirement Income Challenge, 2008
95. Heires G., Privatization By Bayonet (Chile's Social Security Failure), 2005 – http://www.dc37.net/news/pep/8_2005/chile.html
96. Her Majesty's Revenue And Customs - <http://www.hmrc.gov.uk>
97. Holzmann R., Pension Reform - Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes, 2006
98. International Labor Organization - <http://www.ilo.org>
99. International Monetary Fund – <http://www.imf.org>
100. International Organization Of Pension Supervisors - <http://www.iopsweb.org>
101. International Social Security Association – <http://www.issa.int>
102. Investment & Pensions Europe - <http://www.ipe.com>
103. IOPS Principles Of Private Pension Supervision, IOPS, 2010
104. Kay S., Lessons from Pension Reform in the Americas, 2008
105. Krugman P., Buying into failure – nytimes.com/2004/12/17/opinion/17krugman
106. Krugman P., Orwell And Social Security, 2010 - <http://krugman.blogs.nytimes.com/2010/08/24/orwell-and-social-security/>
107. Krugman P., The British Evasion - nytimes.com/2005/01/14/opinion/14krugman
108. Leone R., Lost In Translation?, The Century Foundation, 2005, <http://tcf.org/commentary/2005/nc858>
109. Loeper D., The Four Pillars of Retirement Plans, 2009
110. Low Tax - <http://www.lowtax.net>
111. Maslow A., A Theory of Human Motivation – Psychological Review, vol. 50, 1943
112. Mitchell O. and Stephen Utkus, Pension Design and Structure - New Lessons from Behavioral Finance, 2004
113. Mutual Information System on Social Protection (MISSOC) - <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>
114. Next Generation Of Individual Account Pension Reforms In Latin America - <http://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v71n1/v71n1p35>
115. North D., Structure and Change in Economic History, 1981
116. Organisation for Economic Co-operation and Development - <http://www.oecd.org>

117. Pension 100 - <http://www.pension100.co.uk>
118. Pension Fund Of The Russian Federation - http://www.pfrf.ru/ot_en/
119. Pension Reforms - <http://www.pensionreforms.com>
120. Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries, OECD Publishing, 2011
121. Pensions Institute - <http://www.pensions-institute.org/>
122. Pinera J., Liberating Workers: The World Pension Revolution, Cato Institute, 2001
123. Professional Pensions - <http://www.professionalpensions.com>
124. Riesco M., Private Pensions in Chile, a Quarter Century On, 2004 - http://www.larouchepub.com/other/2004/site_packages/ss_privatization/0412cenda_chile_ss.html
125. Schludi M., The Reform of Bismarckian Pension Systems, 2005
126. Slesnick T., IRAs, 401(k)s & Other Retirement Plans - Taking Your Money Out, 2007
127. Social Security Programs Throughout The World - Africa 2011, SSA, 2011
128. Social Security Programs Throughout The World - Americas 2011, SSA, 2012
129. Social Security Programs Throughout The World - Asia And The Pacific 2010, SSA, 2010
130. Social Security Programs Throughout The World - Europe 2012, SSA, 2012
131. Stiglitz J., Security Social Security For The Future, 2005 – The Economics Voice, volume 2, issue 1 - http://webpub.alleghey.edu/employee/s/smartin/441_SS_Stiglitz.pdf
132. Sweden Social Insurance - <http://www.fk.se/>
133. Tax Experts - <http://www.taxexperts.eu/>
134. The High Ground of Language: "Privatization" - <http://nothstine.blogspot.com/2005/01/high-ground-of-language-privatization.html>
135. The United States Social Security Administration – <http://www.ssa.gov>
136. The World Bank, Building Equality And Opportunity Through Social Guarantees, 2009
137. Toporowski J., The End of Finance - Pension Funds, Derivatives and Capital Market Inflation, 2000
138. Turner J., Pension Policy - The Search for Better Solutions, 2010
139. Yahoo Finance – <http://finance.yahoo.com>
140. Mosler W., Seven Deadly Innocent Frauds of Economic Policy, Valance Co., 2010
141. World Tax Rates - <http://www.taxrates.cc>
142. World Tax Rates 2012 - <http://world.tax-rates.org/>